

onver

vangbaar

& omnis

baar

Naar een dynamisch
beschermingsmodel voor
de Collectie Nederland

Commissie
Collectie
Nederland

Raad voor Cultuur

Inleiding	4
1. Visie Collectie Nederland	7
1.1 Begrip zonder begrip	7
1.2 Een verbindende collectie	8
1.3 Aanbevelingen	13
2. Zicht op de Collectie Nederland	16
2.1 Inleiding	16
2.2 Streven naar overzicht	16
2.3 Opzet onderzoek	17
2.4 De contouren van de Collectie Nederland	18
3. Beschermwaardigheid	27
3.1 Internationaal kader	27
3.2 Bescherming als samenspel	28
3.3 Reikwijdte bescherming	29
3.4 Beschermingscriteria	31
3.5 Aanbevelingen	36
4. De noodzaak van een nieuw nationaal beschermingsmodel	37
4.1 Inleiding	37
4.2 Het huidige beschermingsmodel	37
4.3 Bezwaren tegen het huidige beschermingsmodel	41
4.4 Uitgangspunten en randvoorwaarden voor een nieuw nationaal beschermingsmodel	44
5. Een nationaal uitvoervergunningensysteem	47
5.1 Inleiding	47
5.2 De aanvraagprocedure vanuit de aanvrager	48
5.3 De beoordelingsprocedure vanuit de overheid	51
5.4 De gevolgen van afwijzing	53
5.5 Overgangsregeling register beschermde cultuurgoederen	57
5.6 Onvervangbare en onmisbare cultuurgoederen van geringe financiële waarde	57
5.7 Handhaving	58
5.8 Financiën	59
5.9 Aanbevelingen	64

6. Stimulansen particuliere betrokkenheid	66
6.1 Geven in gezamenlijkheid	66
6.2 De bestaande fiscale regelingen	67
6.3 Aanpassing fiscale regelingen	69
6.4 Communicatie	70
6.5 Aanbevelingen	72
7. Toekomst Commissie Collectie Nederland	73
7.1 Verwante commissies	73
7.2 Taakomschrijving vaste onafhankelijke adviescommissie	75
7.3 Werkwijze vaste onafhankelijke adviescommissie	76
7.4 Aanbevelingen	78
Samenvatting	79
Eindnoten	83
Bijlagen	92
Adviesaanvraag	93
Enquête Collectie Nederland	95
EU-drempelwaarden	96
Literatuur en bronnen	98
Gesprekspartners	100
Commissieleden	102
Colofon	103

Inleiding

Sinds enkele jaren staat de bescherming van roerend cultureel erfgoed weer hoog op de politieke agenda. Erfgoed is belangrijk voor een land omdat erfgoed laat zien wie we ooit waren en wie we nu zijn. Dat bewustzijn is springlevend. De instelling van de Commissie Collectie Nederland in september 2020 door de Raad voor Cultuur getuigt hiervan. Ze kwam voort uit de aanbevelingen van de Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen ('Commissie-Pechtold'), die constateerde dat de overheid te terughoudend is geweest in het beschermen van belangwekkende cultuurgoederen.^[1] Het terughoudende overheidsbeleid inzake bescherming gold sinds de invoering van de Erfgoedwet in 2016.

In haar beleidsreactie op het advies van de Commissie-Pechtold heeft de toenmalige minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Ingrid van Engelshoven, de aanbevelingen van de commissie omarmd, en gemarkeerd dat de beleidsregel van een terughoudend aanwijzingsbeleid niet langer zou worden gehanteerd.^[2] In haar adviesverzoek aan de Raad voor Cultuur van 3 april 2020 (zie [bijlage](#)) schreef zij dat het zaak was de bescherming van belangwekkend cultureel erfgoed te verbeteren. Bescherming wordt hier specifiek opgevat als het voorkomen van ongewenste vervreemding van roerende cultuurgoederen en verzamelingen naar het buitenland, niet als bescherming in de zin van behoud, beheer en beveiliging.

Voor een meer betrokken beleid inzake de bescherming van roerend cultureel erfgoed heeft de minister de Commissie Collectie Nederland als eerste gevraagd 'een visie op de samenstelling en ontwikkeling van de Collectie Nederland' te formuleren. Een visie op de Collectie Nederland geeft een kader aan bescherming. Daarbij benadrukte de minister in haar adviesverzoek het belang van een *dynamische* Collectie Nederland (want 'nooit af') en het belang van representativiteit: 'Hoe kan de Collectie Nederland een toonbeeld worden van het rijke culturele verleden en heden van ons land?' In het verlengde daarvan verzocht zij om een evaluatie van de huidige lijst met nationaal beschermde cultuurgoederen, het 'Register van beschermde cultuurgoederen en verzamelingen'. Ook de huidige criteria in de Erfgoedwet waarmee erfgoed wordt 'aangewezen' als nationaal beschermd cultuurgoed, dienden te worden getoetst en er moest worden bekeken hoe de samenhang tussen verwante commissies die zich bezighouden met het verwerven en vervreemden van cultuurgoederen kan worden versterkt. Tot slot, maar niet in de laatste plaats, gaf de minister de commissie mee in de gehele advisering oog te hebben voor een goede betrokkenheid van en omgang met particuliere eigenaren.

In haar tussenadvies van 8 februari 2021 heeft de commissie duidelijk gemaakt dat in het onderzoek naar het functioneren van de criteria en de inrichting van het register onvermijdelijk het vraagstuk naar de wijze van beschermen als geheel ter discussie is komen te staan. Is de beschermings-systematiek op basis van een register, waarvoor de minister cultuurgoederen aanwijst, nog wel passend bij een dynamische Collectie Nederland? Vormen de financiële middelen zoals die nu zijn belegd in het Museaal Aankoopfonds wel het stevige fundament dat nodig is voor een meer betrokken, beter beschermingsbeleid?

De centrale vraag naar de Collectie Nederland heeft de commissie in haar eindrapport op twee manieren uitgewerkt: zij heeft de term niet alleen cultureel geduid ([hoofdstuk 1](#)), maar ook een eerste inventariserend onderzoek gedaan naar de typen collecties roerend erfgoed die Nederland rijk is ([hoofdstuk 2](#)). Voortkomend uit haar visie op beschermwaardigheid ([hoofdstuk 3](#)) en haar analyse van de beperkingen van het huidige beschermingsmodel ([hoofdstuk 4](#)) adviseert de commissie de invoering van een nationaal uitvoervergunningensysteem ([hoofdstuk 5](#)).

Dit vergunningensysteem voor uitvoer van cultuurgoederen binnen de EU is een uitwerking van het actievere beschermingsbeleid dat de Commissie-Pechtold adviseerde en een aanvulling op het reeds bestaande vergunningensysteem voor uitvoer van cultuurgoederen buiten de EU. Een nationaal uitvoervergunningensysteem dicht het belangrijkste hiaat in het huidige systeem: het gebrek aan toezicht op verplaatsingen van cultuurgoederen binnen de EU. Een dergelijk systeem is transparanter voor alle betrokkenen in het veld dan het huidige, onvoorspelbare systeem van aanwijzing; de regels voor het aanvragen van een uitvoervergunning zijn duidelijk en voor iedereen gelijk. De onrust die (spoed)aanwijzing met zich meebrengt, is hiermee voorbij.

Bescherming van belangwekkende cultuurgoederen is naar overtuiging van de commissie een gedeelde verantwoordelijkheid van alle spelers die inhoud en vorm geven aan de Collectie Nederland. Ook particuliere eigenaren – van privépersonen tot particuliere musea en bedrijfscollecties – kleuren met hun passie, visie en verzamelingen het palet aan roerend cultureel erfgoed in Nederland. Als de overheid belangwekkende cultuurgoederen en verzamelingen voor Nederland wil behouden, moet zij niet alleen de wettelijke bescherming goed regelen, maar ook de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland vergroten. De spanning tussen particulier bezit en publiek belang zal altijd onderdeel blijven van de afweging over de beschermwaardigheid van cultuurgoederen in particulier bezit. Een helder systeem van bescherming biedt echter ook duidelijkheid aan particuliere verzamelaars en handelaren.

De commissie besluit haar advies met aanbevelingen over het vergroten van de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland ([hoofdstuk 6](#)) en haar visie op de werkwijze van een vaste onafhankelijke adviescommissie voor de bescherming van roerend cultureel erfgoed ([hoofdstuk 7](#)).

Van overheden tot verzamelaars, van musea tot bedrijfscollecties, van handelaren tot juristen: een breed scala aan deskundigen in binnen- en buitenland heeft de commissie te woord gestaan. Wij danken hen voor de kennis en ideeën, de ervaringen en wensen die zij met ons hebben gedeeld. De beste bescherming is een balanceeract op de scheidslijn tussen beperking en vrijheid, tussen nationaal belang en particulier recht. Boven alles is zij transparant, helder en duurzaam. Wij hopen dat onze voorstellen daaraan zullen bijdragen.

Namens de Commissie Collectie Nederland,

Sybrand van Haersma Buma,
Voorzitter

Brigitte Bloksma,
Vicevoorzitter

Februari 2022

1. Visie Collectie Nederland

1.1 Begrip zonder begrip

De minister heeft de commissie gevraagd een visie te ontwikkelen op de Collectie Nederland. Hoe zou de Collectie Nederland, door haar nadrukkelijk benaderd als een dynamisch concept, ‘een toonbeeld kunnen worden van het rijke culturele verleden en heden van ons land’. De commissie zag zich met dit verzoek gesteld voor een uitdagende taak. Het begrip Collectie Nederland zorgt immers al decennia voor discussie, want: waar staat het precies voor? Bij de lancering in 1990 door toenmalig minister Hedy d’Ancona werd de Collectie Nederland gezien als een ‘nationaal afwegingskader’, bedoeld om meer onderlinge afstemming tussen de publieke musea en hun collecties roerend cultureel erfgoed te creëren.^[3] De Collectie Nederland was geen juridisch concept en is dat ook nooit geworden: een wettelijke omschrijving van de term ontbreekt, er zijn geen wettelijke selectiecriteria aan gekoppeld en er bestaat ook niet zoiets als een nationaal overkoepelend collectieplan. Er zijn dus ook geen rechten aan het begrip te ontleen.

Uit de diverse beleidsstukken en publicaties als *Voor de eeuwigheid?* (2008), evenals uit de gesprekken die de commissie sinds oktober 2020 heeft gevoerd, blijkt dat er ook in de praktijk geen eenduidige omschrijving of hantering van de term is.^[4] Dan weer wordt de Collectie Nederland uitgelegd als al het erfgoed dat in Nederland aanwezig is, dan weer als de top van het Nederlandse erfgoed. Weer anderen menen dat de Collectie Nederland de website collectienederland.nl behelst, waar musea en erfgoedinstellingen hun collecties digitaal kunnen tonen. Bewust of onbewust wordt er vaak alleen op kunst gedoeld, als het gaat over de Collectie Nederland. Hoe verder buiten de kunstmusea, hoe vaker de term zelfs helemaal niet gekend is. De Collectie Nederland is een begrip zonder begrip.

Tegelijkertijd, en dat lijkt tegenstrijdig, is er een onbenoemde consensus: de Collectie Nederland wordt geregeld gebruikt als kwaliteitskeurmerk (‘een waardevolle aanwinst voor de Collectie Nederland’) en belangrijke financiers van museale aankopen in Nederland – het Mondriaan Fonds (publieke middelen) en de Vereniging Rembrandt (particuliere middelen) – hanteren het bredere perspectief van de Collectie Nederland als aanknopingspunt voor subsidieverstrekking of financiering.

De commissie heeft een analyse gemaakt van de verschillende manieren waarop de term Collectie Nederland wordt geduid. Zij onderscheidt globaal twee benaderingen: een formele benadering en een culturele benadering. In het eerste geval staat de vraag centraal waaruit de Collectie Nederland feitelijk bestaat: de Collectie Nederland als optelsom van verschillende deelcollecties. De formele benadering suggereert een fysiek af te bakenen geheel, een concrete lijst met culturele objecten. Problematisch daarbij is dat een volledig inzicht in de Collectie Nederland ontbreekt (zie [hoofdstuk 2](#)).

Hoe kun je iets afbakenen wat je niet kent? Het ministerie van OCW reduceert de Collectie Nederland in zijn meest recente definitie tot gekende, geregistreerde collecties: de Collectie Nederland is ‘het totaal van de publiek toegankelijke geregistreerde collecties én de niet-toegankelijke particuliere collecties waarvoor de overheid verantwoordelijkheid heeft genomen.’^[5] Met de laatstgenoemde groep worden de 161 via de Erfgoedwet beschermde cultuurgoederen en verzamelingen bedoeld die het land niet zonder toestemming van de minister mogen verlaten. Deze beschermde objecten staan vermeld in het zogenoemde register van beschermde cultuurgoederen en beschermde verzamelingen (zie [hoofdstuk 4](#)).

Bij de culturele benadering van de Collectie Nederland draait het om de meer normatieve, ideologische vraag waar de Collectie Nederland inhoudelijk voor staat of zou moeten staan. Deze ideologische vraag is voor de commissie leidend geweest bij het formuleren van een visie op de Collectie Nederland. Daarbij heeft ze in het achterhoofd gehouden dat een goede visie ruimte laat voor dialoog en discussie, maar tegelijkertijd richting biedt door te benoemen wat je idealiter wilt bereiken. De visie van de commissie op de Collectie Nederland geeft richting aan de vraag welk roerend cultureel erfgoed behouden zou moeten worden voor Nederland.

1.2 Een verbindende collectie

Verbinding: dat is de associatie die de term Collectie Nederland oproept. Collectie staat voor het verzamelde geheel, Nederland gaat over ons allemaal. Deze verbindende kracht, besloten in alleen al de woorden Collectie en Nederland, is een groot potentieel van de Collectie Nederland. Afgaande op de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, is dat potentieel nog lang niet ten volste benut. De Collectie Nederland zou uiteenlopende groepen in de samenleving moeten aanspreken. Het creëren van samenhang in een maatschappij is een continu proces, waarin dialoog en discussie een centrale rol spelen en spanning onvermijdelijk is. De mogelijk verbindende kracht van de Collectie Nederland is voor de commissie essentieel. Ook in haar visie komt dat tot uiting: in de visie is verbinding gezocht met de verscheidene gemeenschappen in Nederland die samen de Nederlandse identiteit bepalen, én met het particuliere veld, dat doorgaans niet met de Collectie Nederland wordt geassocieerd.

De commissie stelt de volgende formulering voor:

Visie Collectie Nederland

De Collectie Nederland geeft een dynamisch beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend cultureel erfgoed, en fungeert daarmee als een spiegel en drager van de Nederlandse (tijdgebonden) identiteit in al haar verscheidenheid. Alle cultuurgoederen en verzamelingen in zowel publiek als particulier bezit die openbaar zichtbaar zijn, dragen bij aan dat dynamische beeld.

Met deze visie wil de commissie de verschillende actoren die de Collectie Nederland vormgeven – van overheden tot particulieren, van musea en bedrijfscollecties tot verenigingen, fondsen en commissies die zich

bezighouden met het behoud van cultureel erfgoed – inspireren en verbinden, maar zeker ook bevragen. De Collectie Nederland geeft een beeld van Nederland, van wat het betekent ‘Nederlands’ te zijn. Maar dat beeld is nooit af en niet eenduidig.

Om de visie op de Collectie Nederland relevant te houden, adviseert de commissie dat zij periodiek, bijvoorbeeld elke tien jaar, onderwerp wordt van een onafhankelijke evaluatie.

Toelichting op de visie

Deel I – ‘De Collectie Nederland geeft een dynamisch beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend cultureel erfgoed, en fungeert daarmee als een spiegel en drager van de Nederlandse (tijdgebonden) identiteit in al haar verscheidenheid.’

Om het begrip Collectie Nederland cultureel te duiden, is het van belang te bevragen wat de Collectie Nederland kan bewerkstelligen, wat zij doet. De commissie ziet de Collectie Nederland als een manier om Nederland te verbeelden, begrijpelijk te maken én te vormen. Want dat is bij uitstek de functie van erfgoed: erfgoed maakt de identiteit van een land zichtbaar, voelbaar of hoorbaar, het vertelt wie we zijn en wie we waren. Erfgoed belichaamt denkbeelden en gevoelens, en brengt verhalen tot leven. Dat maakt erfgoed, los van de financiële waarde, zo kostbaar en het behouden waard. Mensen kunnen zich herkennen in erfgoed, wat emancipatie en een gevoel van ‘ergens bij horen’ teweeg kan brengen. Maar behalve als spiegel fungeert erfgoed ook als drager van kennis – over onze geschiedenis en onze samenleving, en natuurlijk over het cultureel erfgoed zelf. Erfgoed is daarmee een instrument voor educatie en voor het vormen van historisch, maatschappelijk en cultureel besef. Erfgoed kan discussie en nieuwe inzichten opleveren, wat kan bijdragen aan persoonlijke ontwikkeling en het bevorderen van sociale cohesie.

De Collectie Nederland zegt dus iets over de Nederlandse identiteit. Identiteit is een tijdgebonden concept, dat door ieder persoonlijk en door de samenleving als geheel wordt ingevuld.^[6] In een (cultureel) diverse samenleving als de Nederlandse is identiteit niet één narratief maar een optelsom van narratieven van diverse gemeenschappen.^[7] Ook hier is verbinding, in de zin van dialoog én discussie, het sleutelwoord. Meerdere gemeenschappen samen weerspiegelen en vormen de Nederlandse identiteit. Identiteit gaat voor de commissie niet over nationalisme, maar over hoe Nederland zich verhoudt tot zijn gemeenschappen en de wereld. Door te erkennen dat identiteit tijdgebonden is en verscheidenheid inhoudt, wordt de Collectie Nederland vanzelf een dynamisch concept.

Dat wat we bestempelen als belangwekkend roerend cultureel erfgoed is eveneens aan verandering onderhevig en afhankelijk van degene aan wie je het vraagt, de zogenaamde belanghebbende.^[8] Niet zozeer het object zelf, maar degene voor wie het betekenis heeft, bepaalt wat belangwekkend erfgoed is. Dat geldt voor zowel de ontvanger (het publiek), als degene die beslist of iets

de status van belangwekkend erfgoed moet krijgen. Er is dus altijd – aan beide kanten – sprake van een selectieve blik. Wat voor de ene gemeenschap erfgoed is dat we moeten koesteren, is dat voor een andere gemeenschap wellicht niet. Het is de wens van de commissie om de verschillende stemmen en perspectieven zoveel mogelijk samen te brengen. In het verlengde hiervan vindt de commissie het belangrijk te benadrukken dat de Collectie Nederland niet alleen bestaat uit cultuurgoederen van nationaal belang. Ook cultuurgoederen van belang voor specifiek regionale of migrantengemeenschappen zijn onderdeel van de Collectie Nederland. De Collectie Nederland bevat kortom niet alleen het roerend cultureel erfgoed van een dominante cultuur. Voorts dient zij niet alleen de positieve verhalen te vertellen: de negatieve kanten van de Nederlandse geschiedenis, met haar sporen van kolonialisme, slavernij, armoede en discriminatie, maken evenzeer deel uit van de Nederlandse identiteit.

Van welke gemeenschappen de Collectie Nederland zich vervolgens rekenschap zou moeten geven, is een heikele vraag. Elke opsomming sluit groepen uit en net als identiteit is ook gemeenschap een fluïde begrip. Gender, klasse, religie en afkomst zijn belangrijke invalshoeken voor het vormen en benoemen van gemeenschappen. Een perspectief dat in het Nederlandse cultuurbeleid al decennialang wordt geadresseerd en nog steeds hoge prioriteit heeft, ook voor de commissie, is culturele diversiteit. Want de Nederlandse maatschappij is bij uitstek cultureel divers en die diversiteit kent een lange geschiedenis. Naast de regionale gemeenschappen met sterke, diepgewortelde culturele tradities en de grote maatschappelijke verschillen die zich hierin voordoen, zijn er de vele migrantengemeenschappen die de culturele tradities uit hun land van herkomst hebben meegebracht.^[9] De commissie wil die vele gemeenschappen hier niet letterlijk adresseren. Niet alleen omdat ze niet volledig kan zijn, maar ook en vooral omdat ze niet volledig wil zijn: met haar visie op de Collectie Nederland hoopt zij juist te bewerkstelligen dat de Collectie Nederland open blijft staan voor nieuwe narratieven. Die attitude is voor haar belangrijk.

In de visie van de commissie gaat de Collectie Nederland specifiek over roerend cultureel erfgoed, niet over onroerend of immaterieel erfgoed, en alleen over dat roerend cultureel erfgoed dat zich in Nederland bevindt.^[10] De commissie vat roerend cultureel erfgoed daarbij zeer breed op: het zijn cultuurgoederen en verzamelingen van alle mogelijke culturele herkomsten en uit alle mogelijke disciplines, periodes en stijlen. Het gaat dus nadrukkelijk niet alleen om artefacten van Nederlandse makelij en zeker niet alleen om kunst: ook gebruiksvoorwerpen, mobiel erfgoed en naturalia bijvoorbeeld behoren tot de Collectie Nederland.

Het begrip cultureel erfgoed is gedefinieerd in de Erfgoedwet. In het licht van haar visie stelt de commissie voor die definitie subtiel aan te passen. Cultureel erfgoed wordt in de wet omschreven als: ‘Uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen,

kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden.’ Het verleden wordt benadrukt, net als in de memorie van toelichting: ‘Het [erfgoed] maakt het verleden zichtbaar en versterkt ons cultureel en historisch besef.’ De commissie adviseert meer ruimte voor actuele zienswijzen en dialogen te creëren alsook de bescherming van eigentijdse cultuurgoederen, zoals hedendaagse kunst, te stimuleren. Door te spreken van ‘uit het (*recente*) verleden geërfde materiële en immateriële bronnen’ wordt het verleden iets meer naar ons toe gehaald. Het is een kleine uitbreiding die het blikveld aanzienlijk verruimt.

Deel II – ‘Alle cultuurgoederen en verzamelingen in zowel publiek als particulier bezit die openbaar zichtbaar zijn, dragen bij aan dat dynamische beeld.’

De commissie vindt het van groot belang dat de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland wordt versterkt. Dat begint met de erkenning dat het roerend cultureel erfgoed in Nederland voor een belangrijk deel is en wordt gevormd door particulier bezit. Met z’n allen plukken we de vruchten van een lange en rijke verzamelaarstraditie (zie kader). Het Kröller-Müller Museum, Museum Bredius en Museum Huis van Gijn zijn ontstaan uit particuliere verzamelingen. Fundament van het Van Gogh Museum is de kunstenaars-nalatenschap van Vincent van Gogh, en de zeer diverse collecties van Teylers Museum zijn opgebouwd dankzij het legaat van een Haarlemse particulier. De rijke natuurhistorische collecties van Naturalis hebben als historische pijlers onder meer collecties van de Universiteit Leiden en de privécollectie van een vooraanstaand zoöloog. Voor veel publieke musea in Nederland geldt kortom dat zij, in meer of mindere mate, sterk hebben geprofiteerd van particuliere schenkingen en overdrachten. Bovendien zijn talloze schatten in publieke musea feitelijk (langdurige) bruiklenen van particulieren en laten bedrijfscollecties het publiek eveneens delen in erfgoed. Sinds eind jaren tachtig zijn er daarnaast geregeld particuliere musea bijgekomen, waaronder Museum Voorlinden, Museum MORE en Lisser Art Museum (LAM). Dit alles maakt een inclusieve visie op de Collectie Nederland volgens de commissie noodzakelijk. Niet alleen het Rijk, de provincies, de gemeenten en de waterschappen geven met hun verzamelingen invulling aan het concept Collectie Nederland, ook particuliere verzamelaars – van personen tot stichtingen en bedrijven – zijn spelers in het veld. Het omarmen van particuliere cultuurgoederen en verzamelingen is geen poging om particulier eigendom in te lijven, maar een blijk van waardering en een uitnodiging tot meer uitwisseling en samenwerking tussen de verschillende actoren.

De Collectie Nederland kan pas fungeren als ‘spiegel en drager’ als ze voor publiek zichtbaar is. Voor musea is dat een vanzelfsprekendheid, voor particuliere collecties niet altijd. Het criterium van zichtbaarheid moedigt particuliere eigenaren aan hun collecties zoveel mogelijk zichtbaar te maken voor publiek. Soms is erfgoed om redenen van praktische aard of veiligheid en privacy niet publiek toegankelijk maar wel zichtbaar. Veel mobiel erfgoed bijvoorbeeld is rijdend, rollend of varend in de openbare ruimte te zien, maar niet te bezoeken op een vaste locatie. Ook is het denkbaar dat particuliere verzamelaars hun verzameling niet willen exposeren, maar wel zichtbaar willen

maken via gedrukte collectiecatalogi en websites. Vanzelfsprekend gaat het de commissie over meer dan alleen permanente zichtbaarheid: ook roerend cultureel erfgoed in depots of particuliere verzamelingen waarvan de eigenaar heeft bewezen dat hij de intentie heeft ze voor publiek open te stellen door middel van bruiklenen of zelf geïnitieerde exposities dragen bij aan de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend erfgoed.

1.3 Aanbevelingen

- Erken dat de ‘Collectie Nederland’ geen fysiek af te bakenen verzameling cultuurgoederen is.
- Hanteer als visie op de Collectie Nederland: ‘De Collectie Nederland geeft een dynamisch beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend cultureel erfgoed, en fungeert daarmee als een spiegel en drager van de Nederlandse (tijdgebonden) identiteit in al haar verscheidenheid. Alle cultuurgoederen en verzamelingen in zowel publiek als particulier bezit die openbaar zichtbaar zijn, dragen bij aan dat dynamische beeld’.
- Draag er zorg voor dat de visie op de Collectie Nederland periodiek, bijvoorbeeld elke tien jaar, onafhankelijk wordt geëvalueerd.
- Maak de definitie van ‘cultureel erfgoed’ in de Erfgoedwet dynamischer door ‘uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen’ te veranderen in ‘uit het (*recente*) verleden geërfde materiële en immateriële bronnen’.

Een rijke verzamelaarstraditie

De vorming van erfgoedcollecties in Nederland is altijd een sterk dynamisch proces geweest. Waar in de ons omringende landen hofkunst lang de toon zette, heeft Nederland nooit een sterke en doorlopende traditie van vorstelijke of adellijke verzamelaars gekend. Een deel van de schilderijenverzameling van de Hollandse stadhouders, in 1795 als oorlogsbuit door de Fransen naar Parijs afgevoerd en na de val van Napoleon geretourneerd aan Willem I (1815-1840), is voor Nederland bewaard gebleven en vormt de basis van de collectie van het Mauritshuis. De omvangrijke privécollectie van Willem II (1840-1849) is in 1850 geveild en grotendeels naar het buitenland verdwenen.^[11] In de Republiek der Verenigde Nederlanden (1588-1795) werd door brede lagen van de bevolking verzameld. Het bestaan van een massamarkt voor kunstwerken is een internationaal unieke karakteristiek van de Republiek. Via internationaal bekende veilingen in Amsterdam en Den Haag verspreidde Nederlandse kunst zich zo al vroeg over geheel Europa.

Dit geldt niet alleen voor kunstcollecties. Hoogleraren brachten grote collecties bijeen van zeer diverse objecten op hun vakgebied, die soms aan de universiteit werden nagelaten. Voor de anatomische theaters werden brede medische verzamelingen aangelegd en de universiteitsbibliotheken verzamelden manuscripten en (internationale) literatuur. Een verzamelaar als Philipp Franz von Siebold (1796-1866) bracht een unieke en zeer brede collectie Japanse naturalia en volkenkunde bijeen. Ook missionarissen en koloniale bestuurders en militairen bouwden omvangrijke collecties op, die deels hun weg hebben gevonden naar Nederlandse musea, zoals het Tropenmuseum en Museum Bronbeek. Pas relatief recent is er meer oog voor de vaak complexe en ongelijkwaardige globale machtsverhoudingen waarbinnen veel erfgoedcollecties zijn opgebouwd en voor de moreel-ethische vraagstukken die hiermee samenhangen.

De erfgoedcollecties zoals wij die vandaag de dag kunnen bezichtigen in publieke musea gaan veelal terug op particuliere collecties en initiatieven. In het laatste kwart van de achttiende eeuw bouwden geleerde genootschappen, zoals Teylers Stichting in Haarlem, het Bataafs Genootschap in Rotterdam en het Zeeuws Genootschap in Middelburg, belangrijke collecties op, deels door aankoop van oudere particuliere verzamelingen. Kenmerkend voor de collecties van de genootschappen was dat het onderscheid tussen kunst en wetenschap niet strikt werd toegepast. Wetenschappelijke instrumenten werden aangekocht om publieke demonstraties mee uit te voeren, evenals fossielen en mineralen, steeds met als doel de laatste wetenschappelijke inzichten ook proefondervindelijk en met objecten zichtbaar te maken en te verspreiden. Vaak bezaten de genootschappen ook kunstcollecties, zowel van ‘hedendaagse’ als oude kunst. De door particuliere burgers opgerichte en bestuurde genootschappen waren, net als de universitaire collecties, in veel opzichten de voorlopers van de latere publieke musea in Nederland. Onder Lodewijk Napoleon (1806-1810) en koning Willem I (1815-1840) werd een begin gemaakt met de oprichting van ‘nationale’ musea.^[12] De collecties van genootschappen, universiteiten en particulieren gingen deels op in deze

nieuw opgerichte instellingen. Zo is de oprichting van het Rijksmuseum voor Oudheden terug te voeren tot de archeologische collectie van de universiteit Leiden die sinds 1818 was ondergebracht in een ‘Archaeologisch Cabinet’.^[13]

Ook voor bescherming van cultureel erfgoed gaven particulieren een eerste aanzet. Lang liepen pogingen tot bescherming van cultuurgoederen vanuit de Staat stuk op het liberale uitgangspunt dat kunst geen regeringszaak is. In de laatste decennia van de negentiende eeuw kwamen veel belangrijke Nederlandse kunstwerken op de markt, die veelal werden opgekocht door vermogende Amerikaanse verzamelaars. Een voorbeeld is de veiling van de vermaarde schilderijencollectie van de Amsterdamse familie van Loon-van Winter in 1877. De twee topstukken uit deze verzameling, Rembrandts portretten van Marten en Oopjen, werden op de veiling gekocht door de familie Rothschild en verdwenen naar Frankrijk, waar zij tot 2016 in bezit van deze familie bleven.^[14] Bezorgd over deze gang van zaken en de vele veilingen van particuliere collecties, richtte een groep betrokken Amsterdamse particulieren in 1883 de Vereniging Rembrandt op om gezamenlijk topstukken aan te kunnen kopen en veilig te stellen voor Nederland.

Nederland is altijd schatplichtig geweest aan zeer diverse particuliere verzamelaars en aan de dynamiek van de kunsthandel. Doordat de erfgoedcollecties in Nederland in grote mate zijn gekleurd en gevuld door particuliere schenkingen en particulier initiatief, dragen ze een element van toevalligheid in zich: veel particuliere Nederlandse verzamelingen zijn in het verleden verkocht en naar het buitenland verdwenen. De huidige samenstelling van de erfgoedcollecties in Nederland is daarmee nooit een vooraf vastgesteld doel geweest, maar weerspiegelt het grillige, historische proces waarin zij zijn gevormd.

2. Zicht op de Collectie Nederland

2.1 Inleiding

In haar adviesverzoek stelt de minister dat beter zicht op de Collectie Nederland als geheel nodig is om het belang van cultuurgoederen in particulier bezit te bepalen: ‘Slechts met een beeld van het geheel, kan er geoordeeld worden over de samenstelling van het te beschermen particuliere deel.’ De commissie deelt de wens tot beter inzicht in de samenstelling van de Collectie Nederland en is daarin gesterkt door de gesprekken die zij heeft gevoerd. Om beter in beeld te krijgen welke cultuurgoederen en verzamelingen zich in publiek en particulier bezit bevinden in Nederland, heeft de commissie een eerste aanzet willen geven tot een inventarisatie van de typen collecties waaruit de Collectie Nederland bestaat. De in hoofdstuk 1 geformuleerde visie op de Collectie Nederland is leidend geweest bij de uitwerking van dit onderzoek.

2.2 Streven naar overzicht

De commissie constateert dat een breed overzicht van de cultuurgoederen en verzamelingen die deel uitmaken van de Collectie Nederland door alle betrokkenen van belang wordt geacht, maar dat een volledig overzicht in de praktijk niet haalbaar is. Diverse projecten zijn in het verleden opgestart vanuit de wens een (deel)overzicht op te stellen.^[15] Via de website collectienederland.nl zijn de collecties van meer dan 170 Nederlandse musea en andere erfgoedinstellingen digitaal ontsloten en doorzoekbaar. De website wordt voortdurend aangevuld en bijgewerkt. De naam van de website is in de praktijk verwarrend: het betreft een database die breder van opzet is dan alleen roerende cultuurgoederen. Zo worden ook archeologische collecties en monumenten gepresenteerd en bevat de database ook foto- en reproductiebestanden van cultuurgoederen die niet in alle gevallen deel uitmaken van de Collectie Nederland. De database fungeert eveneens als Nationale Domein Aggregator, van waaruit de Nederlandse collecties ook op het overkoepelende Europese erfgoedportal Europeana digitaal vindbaar en doorzoekbaar zijn.^[16] De digitale ontsluiting van de Nederlandse collecties op een centrale plek draagt bij aan de verbeelding van de Collectie Nederland, zowel nationaal als internationaal.

Bij de musea is de afgelopen jaren geïnvesteerd in digitalisering van de collecties. In 2015 was 23 procent van de permanente collecties van de bij de Museumvereniging aangesloten musea gedigitaliseerd en in enige mate via internet toegankelijk; in 2020 is dat opgelopen tot 66 procent.^[17] De registratie- en digitaliseringsgraad van de zeer diverse niet-museale collecties binnen de Collectie Nederland is echter wisselend en het is in de praktijk moeilijk de collecties van bijvoorbeeld waterschappen of provincies te vergelijken met die van geregistreerde musea met eigen medewerkers voor registratie en beheer en behoud. Daarnaast constateert de commissie dat de

grenzen tussen museale collecties, bibliotheken en archieven in de praktijk vaak als hard worden ervaren, terwijl zij naar haar overtuiging in de context van een overkoepelende Collectie Nederland juist met elkaar samenhangen. Een *Atlas* van Blaeu maakt deel uit van de Nederlandse geschiedenis en van ons gedeeld cultureel erfgoed, of deze atlas nu formeel eigendom is van een waterschap, een museum of een (universiteits)bibliotheek. ^[18] In de praktijk is een harde grens moeilijk te trekken: in vele archieven berusten rijke collecties prenten en tekeningen, terwijl anderzijds historische documenten en archivalia eveneens bijdragen aan een dynamisch beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend cultureel erfgoed.

Voor particulier bezit geldt dat het overzicht nooit volledig zal zijn. Niet alleen bestaat er soms grote terughoudendheid om informatie over belangwekkende cultuurgoederen in eigen bezit te delen, ook zal de particuliere eigenaar niet altijd op de hoogte zijn van het belang van het betreffende cultuurgoed. De publieke museale instellingen beschikken vaak over een overzicht van verzamelaars en sleutelwerken op het eigen verzamelgebied. Dikwijls zijn dergelijke overzichten niet gesystematiseerd, maar opgeslagen in het geheugen van de museummedewerkers. In algemene zin wordt deze informatie als strikt vertrouwelijk behandeld, niet alleen vanuit privacyoverwegingen, maar ook omdat de instellingen onderling in sommige gevallen hetzelfde werk wensen te verwerven.

2.3 Opzet onderzoek

Om beter inzicht te krijgen in de samenstelling van de Collectie Nederland heeft de commissie een enquête uitgezet onder een grote groep publieke en particuliere verzamelaars en instellingen in Nederland. De enquête is generiek opgezet en waar mogelijk via overkoepelende (branche)organisaties verspreid. ^[19] Meer informatie over de enquête is opgenomen in de bijlage [Enquête Collectie Nederland](#).

De responsgraad op de enquête wisselde sterk per benaderde groep, maar was overkoepelend te laag om er op een verantwoorde wijze algemene conclusies aan te kunnen verbinden over de samenstelling van de Collectie Nederland. De resultaten van de enquête zijn om die reden aangevuld met een reeks interviews en een brede selectie veldgesprekken. Ook is literatuuronderzoek gedaan en zijn de statistische gegevens die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en de Museumvereniging jaarlijks verstrekken, meegenomen in de onderstaande aanzet tot beschrijving van de typen collecties die de Collectie Nederland rijk is.

De commissie is daarnaast in gesprek gegaan met grote particuliere verzamelaars in Nederland om beter inzicht te krijgen in hun wensen en ideeën (zie bijlage [Gesprekspartners](#)). Naar haar oordeel is deze persoonlijke benadering een geschikter instrument om deze specifieke groep binnen de Collectie Nederland te benaderen en in beeld te brengen dan een enquête.

2.4 De contouren van de Collectie Nederland

De commissie heeft ervoor gekozen enkele typen collecties binnen de Collectie Nederland uit te lichten en kort een aantal van de specifieke problemen en uitdagingen te omschrijven die voor de betreffende groep spelen. Deze toelichting schetst, naar de commissie hoopt, de eerste contouren van een breder inzicht in de samenstelling van de Collectie Nederland.

Rijkscollectie

Cultuurgoederen of verzamelingen waarvan de Staat der Nederlanden eigenaar is of waarvoor de zorg aan de Staat is toevertrouwd (zonder dat de Staat feitelijk eigenaar is) vormen gezamenlijk de zogeheten rijkscollectie. Het grootste deel van deze cultuurgoederen wordt (als bruikleen) beheerd door de voormalige verzelfstandigde rijksmusea. Andere delen van de rijkscollectie worden beheerd door de departementen, de Colleges van Staat (zoals bijvoorbeeld de Eerste en Tweede Kamer en de Raad van State) en de RCE (de zogeheten rijkscollectie RCE). Enkele departementen hebben hun collectie ondergebracht in een museum, zoals het Belasting- en Douanemuseum dat onder andere een deel van de collectie van het ministerie van Financiën beheert. De rijkscollectie is binnen de enquête niet als separate groep benaderd, maar komt bijvoorbeeld aan bod binnen de enquête die onder de musea is verspreid.

Musea

Volgens het CBS kende Nederland in 2019 616 musea.^[20] In 2020 waren 456 van deze musea aangesloten bij de Museumvereniging.^[21] In 2019 beheerden de bij de Museumvereniging aangesloten musea (destijds 438) gezamenlijk 84 miljoen objecten.^[22] Van deze objecten berustte het eigendom in 64 procent van de gevallen bij het Rijk; 8,6 procent was eigendom van gemeenten en 0,2 procent van de provincies. 26,9 procent van het totale aantal objecten was in particulier bezit, waaronder in deze telling zowel de collecties van de niet aan een overheid toebehorende musea zijn meegenomen als het particuliere bezit ondergebracht in musea.^[23] In 2020 beschouwde de meerderheid (61%) van de bij de Museumvereniging aangesloten musea zich als een geschiedenismuseum. Nagenoeg een kwart (23%) van de musea omschreef de instelling als ‘kunstmuseum’.^[24]

De 420 musea die via de Museumvereniging de enquête hebben ontvangen, betreffen zowel gemeentelijke-, provinciale- en rijksmusea, als ook particuliere musea. Gezamenlijk vormen zij het rijke palet aan zeer diverse museale instellingen dat ons land rijk is. De onderlinge verschillen zijn aanzienlijk: een rijksgesubsidieerd kunstmuseum is in veel opzichten moeilijk te vergelijken met een regionaal particulier gefinancierd natuurhistorisch museum dat grotendeels (of geheel) door vrijwilligers draaiende wordt gehouden. Het is dan ook moeilijk algemene aanbevelingen te verbinden aan de diverse reacties op de enquête. De commissie beperkt zich tot twee observaties: de eerste over de museale terminologie en de tweede over de overlap in gewenste aanvullingen op de museale collecties.

Zowel bij grotere als bij kleinere instellingen wordt de gebruikelijke museale terminologie soms als te beperkend ervaren. ^[25] Wat is bijvoorbeeld in het geval van een instelling die zeer diverse collecties beheert de kerncollectie? En wat zijn de deelcollecties? Met name bij instellingen met een lange geschiedenis ligt de grote cultuurhistorische waarde besloten in het vaak historisch gegroeide geheel, dat daarmee zoveel meer is dan de som van de losse collecties. Voor een deel van de kleinere musea geldt daarnaast dat de museale terminologie die door de grotere instellingen als vanzelfsprekend wordt gehanteerd, niet altijd breed in de organisatie bekend is en wordt toegepast.

Waar musea in reactie op de enquête gewenste aanvullingen op de collectie hebben genoemd, constateert de commissie overlap tussen de individuele instellingen. Hoewel de commissie zich nadrukkelijk niet op het terrein van het verzamelbeleid van de instellingen wil begeven, constateert zij wel dat de individuele instellingen in een aantal gevallen dezelfde kunstenaars en cultuurgoederen noemen als gewenste aanvulling op hun collectie. Afstemming van het individuele verzamelbeleid zou de samenstelling en diversificatie van de dynamische Collectie Nederland als geheel kunnen vergroten. Dit was een van de oorspronkelijke doelstellingen van toenmalig minister Hedy d'Ancona bij de lancering van het begrip en het is nog altijd actueel.

Decentrale overheden

In de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, kwam herhaaldelijk ter sprake dat er geen overkoepelend zicht is op de cultuurgoederen in bezit van gemeenten, waterschappen en provincies.

Op basis van de afgenomen enquête constateert de commissie dat er bij deze groep sprake is van een diffuus beeld. Sommige instellingen hebben een of meerdere medewerkers belast met het toezicht op de collectie, bij andere instellingen ontbreekt een centraal aanspreekpunt. De registratiegraad en de ontsluiting van de collectie zijn wisselend en de procedure bij beoordeling van beschermwaardigheid van cultuurgoederen is bij deze instellingen niet altijd helder.

De provincie Gelderland en de provincie Limburg bijvoorbeeld hebben hun collectie moderne en hedendaagse kunstwerken en toegepaste kunst ondergebracht in een 'bedrijfscollectie' en zijn lid van de branchevereniging voor bedrijfscollecties. Er is bij beide collecties sprake van een actief verzamelbeleid van met name regionale kunstenaars, werken worden in bruikleen gegeven en er worden tentoonstellingen georganiseerd.

De doelstelling van de collecties en het verzamelbeleid is tweeledig: een beeld geven van de rijke (cultuur)geschiedenis van de provincie en een brug slaan tussen contemporaine kunst en politiek door op te treden als ambassadeur van kunstenaars in de provincie. Verschillende gemeenten hanteren een vergelijkbare doelstelling bij hun verzamelbeleid. De mate waarin actief verzameld wordt en het daarvoor beschikbare budget, verschilt sterk per instelling.

De collecties bij de waterschappen bestaan, zo wordt bevestigd door de reacties op de enquête, overwegend uit cultuurhistorische objecten, zoals historische documenten, cartografie, vaandels, toegepaste kunst (gelegenheidsglazen) en schilderkunst. In het bijzonder de historisch gezien invloedrijke waterschappen Delfland, Rijnland, Amstel Gooi en Vecht en Hollands Noorderkwartier beschikken over dergelijke collecties.

Een groep die specifiek aandacht verdient, zijn de openbare instellingen die (deels) eigendom zijn of waren van decentrale overheden. De casus van het Amsterdamse Slotervaartziekenhuis is bekend en heeft tot publieke verontwaardiging geleid. Bij de afwikkeling van het faillissement van het ziekenhuis bleek in 2019 dat een deel van de kunstwerken uit de collectie van het ziekenhuis was verdwenen.^[26] Het ziekenhuis is een aantal maal van eigenaar veranderd: aanvankelijk was de gemeente Amsterdam eigenaar, later is het verzelfstandigd en uiteindelijk door een particuliere investeerder gekocht. Bij de eigendomsveranderingen werd nauwelijks aandacht besteed aan de collectie; de kunstwerken verdwenen letterlijk steeds meer uit zicht.^[27] Toen er na het faillissement van het ziekenhuis een inventarisatie plaatsvond, bleek dat 24 kunstwerken, alle eigendom van de gemeente Amsterdam en in bruikleen uitgeleend aan het ziekenhuis, waren vermist.^[28] Van negen vermiste kunstwerken bleek niet eens een afbeelding voorhanden te zijn.

De casus van het Slotervaartziekenhuis is illustratief voor de kwetsbaarheid van cultuurgoederen in bezit van ziekenhuizen en andere openbare instellingen die voorheen eigendom waren van decentrale overheden en die in de loop van hun geschiedenis zijn verzelfstandigd. Waar het zicht op cultuurgoederen in bezit van de decentrale overheden al beperkt is, raken na verzelfstandiging van publieke instellingen cultuurgoederen uit het bezit van de decentrale overheden soms geheel uit zicht. De commissie heeft dit ook ervaren bij het uitzetten van de enquête: in een aantal gevallen kon er bij verzelfstandigde instellingen geen contactpersoon gevonden worden om de enquête aan te adresseren. De instellingen en organisaties waar het overzicht het meest ontbreekt, blijven zo buiten zicht van de enquête. Dit kan eveneens gelden voor openbare instellingen die door de rijksoverheid zijn geprivatiseerd en voor verzelfstandigde onderdelen van universiteiten (zie hierna bij ‘universiteiten’).

De commissie constateert daarnaast dat de in de museale wereld gebruikte terminologie (die ook in de enquête gehanteerd is) niet bij alle decentrale overheden bekend is en voor verwarring kan zorgen.^[29] Juist om beter zicht te krijgen op de samenstelling van de Collectie Nederland als geheel, is het gebruik van een gemeenschappelijke terminologie van belang. Het kwaliteitskader dat door geregistreerde musea wordt gehanteerd, biedt op dit terrein waardevolle uitgangspunten die (deels) goed vertaald kunnen worden naar erfgoedcollecties in bezit en beheer van andere rechtspersonen dan musea.^[30]

Religieus erfgoed

Veel religieuze organisaties zijn terughoudend met het delen van data over bezit en welstand met de overheid. In het geval van de katholieke kerk moet de bisschop toestemming geven voor alle informatieverzoeken naar kerkbezit. Deze verzoeken kennen een lange doorlooptijd en worden vaak afgewezen. Bij de kerken in Nederland is daarnaast de laatste jaren sprake van veel fusies en in toenemende mate van afstoting van kerkgebouwen. Dit betekent enerzijds dat de enquête op een gevoelig moment plaatsvindt en de responsbereidheid door betrokkenen laag werd ingeschat. Anderzijds is juist bij mogelijke verplaatsingen en eventueel zelfs afstotingen van groot belang dat er duidelijk zicht is op belangwekkend erfgoed dat zich in religieus bezit bevindt.

In nauw overleg met verschillende spelers in het veld is ervoor gekozen de enquête niet uit te zetten onder individuele kerken en kloosters, maar om te werken met overkoepelende organisaties en het overzicht dat daar aanwezig is. Afspraken over de bescherming van deze gegevens, ook met het oog op de kwetsbaarheid van de vaak kostbare objecten voor diefstal, verhinderde dat de beschikbare inventarisaties met de commissie konden worden gedeeld. Er zijn met de overkoepelende organisaties gesprekken gevoerd om te borgen dat de bestaande procedures bekend zijn en de organisaties de weg weten te vinden naar de daartoe bevoegde instanties mocht er sprake zijn van dreigende vervreemding van belangwekkend roerend erfgoed.

Voor wat betreft het christelijk erfgoed in Nederland heeft Museum Catharijneconvent goed zicht op de belangwekkende objecten die zich nog in particulier bezit bij de kerken en kloosters bevinden.^[31] Deze objecten zijn geregistreerd in de database Kerkelijk Erfgoed die het museum beheert. De contacten zijn goed en het museum volgt dreigende vervreemding via het eigen netwerk zo nauwgezet mogelijk.

Een belangrijke kanttekening is dat Museum Catharijneconvent zich uitsluitend richt op religieuze instellingen die rond 1950 nog een actieve religieuze functie hadden. Voor nagenoeg alle hofjes, gasthuizen en verwante charitatieve religieuze instellingen is dat niet het geval. Een overkoepelend overzicht van roerend cultureel erfgoed dat zich bij deze instellingen bevindt, ontbreekt. Hoewel er een overkoepelende belangenvereniging bestaat voor de hofjes, de Stichting Landelijk Hofjesberaad, geldt in de praktijk dat de eigendomsverhoudingen vaak versnipperd zijn. Een klein deel van de hofjes is nog in beheer van een particuliere rechtsopvolger van de oorspronkelijke stichter(s); in veel gevallen is het eigendom overgedragen aan gemeenten, woningbouwcorporaties, erfgoedorganisaties of particuliere eigenaren. Roerend cultureel erfgoed uit het bezit van de hofjes is in veel gevallen in een eerdere fase verkocht of overgedragen aan (regionale) museale instellingen. Toch bevindt een deel van deze cultuurgoederen zich nog steeds in de oorspronkelijke context in de regentenkamer van het hofje. Omdat het vaak kleine organisaties betreft met beperkte menskracht en financiën, is de beveiliging van deze objecten een punt van aandacht en zorg. De recente diefstal – voor de derde keer – van een schilderij van Frans Hals uit het Hofje van Aerden in Leerdam illustreert de kwetsbaarheid van deze groep objecten.^[32]

Museum Catharijneconvent richt zich uitsluitend op de geschiedenis van het christendom in Nederland. Het Joods Museum beschikt over een inventarisatie van (religieuze) joodse cultuurgoederen in bezit van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap in Nederland. Net als bij de kerken en kloosters geldt voor de synagogen in Nederland dat er sprake is van samenvoeging van gemeentes en in sommige gevallen verplaatsing of zelfs afstoting van objecten. De markt voor Judaïca is zeer internationaal en de prijzen liggen hoog. Bij financiële nood kan het voorkomen dat objecten onderhands worden aangeboden op een veiling in bijvoorbeeld de Verenigde Staten of Israël. Het Joods Museum probeert de verplaatsingen en afstotingen van deze groep objecten zo goed mogelijk te volgen en is alert op signalen uit het netwerk. De database die het museum in beheer heeft, is samengesteld op basis van een inventarisatieproject bij de Nederlandse synagogen, maar wordt niet actief bijgehouden. Indien belangwekkende objecten op de markt komen die mogelijk beschermwaardig zijn, weet het museum de weg te vinden naar de daartoe bevoegde adviescommissie (in het huidige systeem de Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar).

Een bijzondere groep objecten betreffen de cultuurgoederen die verbonden zijn met de Jodenvervolging in Nederland. Deze objecten worden momenteel actiever verzameld door het Joods Museum met het oog op het Nationaal Holocaustmuseum (in oprichting). Het betreft vaak objecten die een geringe materiële waarde vertegenwoordigen, maar een grote emotionele zeggingskracht hebben en van groot belang zijn om de geschiedenis van de Jodenvervolging in Nederland te vertellen. Omdat deze objecten internationaal verzameld worden, liggen de prijzen hoog. Ook speelt er vaak een ethische afweging die niet of minder speelt bij andere groepen objecten. Is het aanvaardbaar een groot bedrag te betalen voor het uniform van een kampbewaker? Wie biedt de objecten aan en wat is hun geschiedenis? Hoewel de commissie deze afwegingen in eerste instantie ziet als onderdeel van het interne verzamelbeleid van de instelling, hecht zij eraan nogmaals te benadrukken dat in de nieuwe visie op de Collectie Nederland ook deze categorie objecten (mogelijk van geringe materiële waarde, maar wél van grote historische en emotionele betekenis) voor de Collectie Nederland behouden zou moeten blijven.

Voor Museum Catharijneconvent en het Joods Museum geldt dat een aantal objecten uit de collectie (specifiek bruiklenen) in het huidige beschermingsmodel de status van beschermd nationaal cultureel erfgoed heeft (door plaatsing op het zogeheten register, zie [hoofdstuk 4](#)). Andere religieuze objecten die momenteel als beschermd nationaal cultureel erfgoed zijn aangemerkt, zijn op voorpraak of in nauw overleg met de instellingen voorgedragen voor deze status. Zowel Museum Catharijneconvent als het Joods Museum hebben aangegeven dat de selectie religieuze objecten die momenteel beschermd nationaal cultureel erfgoed is, dient te worden geëvalueerd. Voor een aantal objecten geldt dat de beoordeling in de huidige context aan de hand van de nieuwe visie op een dynamische Collectie Nederland mogelijk anders vorm zou krijgen. Daarnaast wordt sterk gevoeld dat een aantal belangwekkende objecten ontbreekt.

Van overkoepelende organisaties voor andere religies in Nederland (onder andere islam, hindoeïsme, boeddhisme) is niet bekend of zij zicht hebben op eventueel belangwekkend cultureel erfgoed in bezit van deze gemeenschappen. Ook voor rituele objecten die een rol spelen bij traditionele niet-westerse religies als winti en voodoo ontbreekt een overzicht.

Mobiel erfgoed

De stichting Mobiele Collectie Nederland (MCN) vertegenwoordigt als centraal aanspreekpunt publieke en particuliere eigenaren van mobiel erfgoed in Nederland. In de MCN zijn vier overkoepelende federaties ondergebracht, elk met hun eigen aandachtsgebied en op hun beurt weer samengesteld uit verschillende stichtingen: de Federatie Varend Erfgoed Nederland, Historisch Railvervoer Nederland, Federatie Historische Automobiel- en Motorfietsclub en de Nationale Federatie Historische Luchtvaart. De MCN onderhoudt het Nationaal Register Mobiel Erfgoed, dat online raadpleegbaar is.^[33] Het register biedt een overzicht van het mobiele erfgoed in Nederland. Via de online presentatie *Toonbeelden van mobiel erfgoed* worden sleutelstukken uit de collectie ontsloten.^[34] De presentatie geeft een overzicht van de toegenomen mogelijkheden tot vervoer en transport in de afgelopen 150 jaar en laat zien hoe de diversificatie aan vervoersmogelijkheden het moderne Nederland in belangrijke mate vorm heeft gegeven.

In 2006 is door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in samenwerking met de MCN een waardestellend kader mobiel erfgoed opgesteld als richtlijn bij de beoordeling van de historische en culturele waarde van mobiel erfgoed. In 2015 is dit kader opgenomen in de publicatie *Erfgoed dat beweegt. Handboek culturele waardering mobiel erfgoed*, uitgegeven in opdracht van de MCN.^[35]

Mobiel erfgoed wordt niet in de Erfgoedwet genoemd, maar komt wel aan bod in de memorie van toelichting. De grote inzet van particuliere eigenaren en de goede staat waarin dit erfgoed vaak verkeert, worden daarin geprezen.

Naar aanleiding van twee moties bij de behandeling van de Erfgoedwet is de betekenis van mobiel erfgoed sterker onderkend. Als gevolg van deze moties is de reeds genoemde presentatie *Toonbeelden* opgezet en is vastgelegd dat specifieke knelpunten voor mobiel erfgoed in de wetgeving dienen te worden gemonitord. Deze taak is in de praktijk bij de RCE belegd, die de uitwisseling van kennis en inzichten in bijeenkomsten voor de doelgroep (platform mobiel erfgoed) faciliteert en in overleg met de MCN knelpunten in de wet- en regelgeving monitort.^[36]

Om de restauratie van mobiel erfgoed mogelijk te maken, bestaat sinds 2018 bij het Mondriaan Fonds de Bijdrage Restauratie Mobiel Erfgoed.^[37] Deze regeling, waar het ministerie van OCW tot nu toe twee maal 1 miljoen euro voor heeft uitgetrokken, is bedoeld voor restauratie en herstel van mobiel erfgoed met aandacht voor de verduurzaming daarvan. Voorwaarde voor aanvragen binnen de regeling is dat het object opgenomen is in het Nationaal Register Mobiel Erfgoed en een beeldbepalende rol heeft in de online presentatie *Toonbeelden*. Het betreft een populaire, maar (vooralsnog) tijdelijke regeling, die van groot belang is voor duurzaam behoud van mobiel erfgoed voor de Collectie Nederland.

Bedrijfscollecties

Nederland kent veel bedrijfscollecties. Deze collecties vallen grofweg uiteen in twee groepen: verzamelingen van veelal moderne en contemporaine kunst bijeengebracht en beheerd door een Nederlands bedrijf en historische collecties die de geschiedenis van het bedrijf illustreren. De eerste groep collecties is veelal verenigd in de Vereniging Bedrijfscollecties Nederland (VBCN); de tweede in de Vereniging Bedrijf & Historie (VBH). Beide organisaties hebben de commissie bijgestaan bij verspreiding van de enquête.

Onder de bedrijfscollecties bevinden zich toonaangevende verzamelingen van moderne en hedendaagse kunst, zoals de AkzoNobel Art Foundation en de collecties van de ABN Amro en ING bank. Ook zijn negen ziekenhuizen en een grote landelijke bloedbank met hun collectie aangesloten bij de VBCN.^[38] De bij de VBCN aangesloten bedrijfscollecties hebben allen een duidelijk omschreven verzamelbeleid, waarbij vaak zowel werk van gerenommeerde kunstenaars als jong talent verzameld wordt. Geregeld wordt in het verzamelbeleid aansluiting gezocht bij de activiteiten van de organisatie die de collectie bezit en beheert. Zo verzamelt AkzoNobel onder andere werk rond het thema 'Kleur en onderzoek'. Het verschilt per bedrijfscollectie sterk hoe de collectie organisatorisch is ingebed in het bedrijf, vaak in de vorm van een stichting, en welk budget beschikbaar is voor aankopen. In sommige gevallen is de collectie niet apart ondergebracht in een eigen stichting; de collectie geniet in dat geval geen bescherming bij een eventueel faillissement of bij koersveranderingen door directie of aandeelhouders.

Ondanks de actieve betrokkenheid van veel bedrijven bij hun collectie, constateert de commissie dat bedrijfscollecties altijd in enige mate kwetsbaar blijven voor wisselende opvattingen over het belang van de collectie. Met name bij fusies of bij financiële tegenslag kunnen afstoting en verkoop worden overwogen. Ook waar de collecties omvangrijk zijn, ligt de verantwoordelijkheid voor registratie, behoud, beheer, ontsluiting en uitbreiding van de collectie vaak bij een beperkt aantal mensen. De verhouding tussen de omvang van de collectie en het aantal beschikbare fte's is in sommige gevallen een punt van zorg. De commissie constateert op basis van de reacties op de enquête en de gesprekken die zij heeft gevoerd dat de focus bij bedrijfscollecties vaak ligt op aankoop. Door de beperkte menskracht die beschikbaar is, is de tijd voor onderzoek en – in sommige gevallen – behoud en beheer soms beperkt. Waar musea voor grotere aankopen vaak afhankelijk zijn van schenkingen en subsidies, kunnen bedrijfscollecties wendbaarder opereren op de kunstmarkt: het is voor bedrijfscollecties eenvoudiger werk van jong talent te kopen, waar bij de publieke musea vaak de nadruk ligt op meer gevestigde namen. Juist in de dialoog met de publieke museale collecties, ziet de commissie een grote toegevoegde waarde voor bedrijfscollecties. Zichtbaarheid van deze collecties is daarom uiteraard van belang.

Beeldbepalende Nederlandse ondernemingen als Albert Heijn, Heineken en Shell zijn met hun historische bedrijfscollectie lid van de Vereniging Bedrijf & Historie. Deze vereniging biedt haar leden uitwisseling van specialistische kennis, behartiging van de gemeenschappelijke belangen en begeleiding

bij het ontwikkelen van initiatieven voor behoud, beheer en presentatie van de collectie. Gezamenlijk bieden de bedrijfshistorische collecties een caleidoscopisch beeld van de ontwikkeling van de Nederlandse industrie in met name de twintigste eeuw.

Kunstenaarscollecties en -nalatenschappen

In haar tussenadvies heeft de commissie reeds geadviseerd beleid te formuleren voor het beheer en behoud van kunstenaarscollecties en -nalatenschappen.^[39] Naar oordeel van de commissie rechtvaardigt het specifieke en zeer eigen karakter van deze collecties een beschrijving als eigen type collectie. Anders dan bij reguliere verzamelingen (institutioneel en particulier), is in het geval van kunstenaarscollecties en -nalatenschappen de kunstenaar zowel de vervaardiger als de verzamelaar van de collectie. Kunstenaarscollecties ontstaan vaak uit contacten met andere nationale en internationale kunstenaars en vormen zo de fysieke neerslag van een kunstenaarsleven. De commissie ziet de bijbehorende documentatie, archivalia en correspondentie uitdrukkelijk als integraal onderdeel van de kunstenaarscollectie of -nalatenschap. Een verwante groep die apart dient te worden vermeld, zijn de (archief)collecties van kunsthandelaren of galeries, die vaak een unieke bijdrage vormen aan de kennis over (moderne) kunst- en cultuurgeschiedenis.

Voor nagenoeg iedere kunstenaar geldt dat de institutionele belangstelling voor zijn of haar werk in bepaalde perioden groter is of juist afwezig. Verscheidene waarderingsgeschiedenissen laten zien dat er niet altijd een verband is tussen institutionele belangstelling en artistieke waarde van het werk. Beiden zijn onderhevig aan veranderende tijdsbeelden. Niet zelden ontstaan daardoor in retrospectief aanzienlijke lacunes in de Collectie Nederland, zoals bijvoorbeeld het geval is met het werk van vrouwelijke kunstenaars of kunstenaars met een migratieachtergrond; relatief recent is het werk van deze kunstenaars meer in de belangstelling gekomen. Juist kunstenaarscollecties en -nalatenschappen die een overzicht bevatten van een geheel oeuvre kunnen in de toekomst van grote waarde blijken te zijn voor herbezinning op de samenstelling van de Collectie Nederland.

De commissie constateert dat het belang van kunstenaarscollecties en -nalatenschappen in schril contrast staat tot de beschikbare informatie en de beschikbare (financiële) regelingen voor dit type collectie. De vragen over dit type collectie raken aan veel terreinen: van fiscaaltechnische vragen rondom nalatenschappen tot vragen over behoud, beheer, selectie en opslag. Een centraal informatiepunt zou een rol kunnen spelen in de uitwisseling van kennis op dit gebied en een meer gestructureerde overkoepelende afstemming en beredeneerde selectie. Waar nationale instellingen selectief zijn in het accepteren en ontsluiten van grote (archief)collecties, bestaat er mogelijk bij regionale en stadsarchieven wel belangstelling voor de nalatenschap van regionale kunstenaars. Een dergelijk overzicht ontbreekt in de huidige situatie.

Universiteiten

Universitaire collecties zijn één van de historische pijlers van de Collectie Nederland. De collecties zijn oorspronkelijk bijeengebracht ter ondersteuning van onderzoek en studie, maar kenden ook meer ‘willekeurige’ toevoegingen

door schenkingen van hoogleraren en studenten. Van oudsher maakten bijvoorbeeld anatomische theaters deel uit van de universiteit. Ook was het onderscheid tussen privéverzamelingen van hoogleraren en universitaire collecties in het verleden fluïde: colleges werden vaak thuis of op locatie gegeven. De brede historisch gegroeide collecties van de Nederlandse universiteiten zijn in een latere fase van specialisatie opgesplitst en uiteengevallen. Voor de Universiteit Leiden, opgericht in 1575 en daarmee de oudste universiteit van Nederland, geldt dat delen van de voormalige universitaire collectie terechtgekomen zijn in het Rijksmuseum voor Oudheden, Naturalis Biodiversity Center, Rijksmuseum Boerhaave, het Nationaal Museum van Wereldculturen en de universiteitsbibliotheek. De museale instellingen zijn voor de enquête benaderd via de Museumvereniging. Dat geldt ook voor de twee universitaire musea in Nederland, het Universiteitsmuseum Utrecht en het Universiteitsmuseum Groningen. Ook het Allard Pierson, onderdeel van de Universiteit van Amsterdam, heeft de enquête via de Museumvereniging ontvangen.

Door verzelfstandigingen is de status van een deel van de universitaire collecties, specifiek de collecties van (voormalige) universitaire onderdelen zoals bijvoorbeeld ziekenhuizen, in de praktijk onoverzichtelijk. Wat aan collecties nog berust bij de universiteiten zelf, is in de meeste gevallen ondergebracht bij de Bijzondere Collecties van de universiteitsbibliotheken. Aangezien bibliotheken buiten de opzet van de enquête vielen, zijn deze collecties niet meegenomen in de inventarisatie. Een uitzondering is gemaakt voor het Prentenkabinet van de Universiteit Leiden, dat op het gebied van oude grafiek en vroege fotografie een belangrijke speler in het nationale en internationale museale circuit is en in de praktijk als een museale instelling functioneert.

De Erasmus Universiteit Rotterdam en de Vrije Universiteit Amsterdam hebben de moderne en contemporaine kunstwerken in hun bezit ondergebracht in een eigen collectie (met een eigen conservator) en zijn met deze collectie aangesloten bij de VBCN.

De gemeenschappelijke belangen van de universitaire erfgoedcollecties worden behartigd door de Stichting Academisch Erfgoed, die eveneens als netwerkorganisatie fungeert voor erfgoedbeheerders bij de Nederlandse universiteiten en subsidies werft voor gezamenlijke projecten.

3. Beschermwaardigheid

3.1 Internationaal kader

Het benoemen en beschermen van ‘nationaal cultuurbezit’ is een universeel recht. Belangrijk fundament hiervoor is het Unesco-verdrag 1970, de eerste overkoepelende, internationale overeenkomst die de illegale handel in cultuurgoederen tegen probeert te gaan.^[40] Wat tot het beschermde culturele erfgoed van een land behoort en het land niet zou moeten verlaten, is aan elk land zelf om te bepalen. Ook is het aan de individuele landen om preventieve maatregelen tegen de uitvoer van erfgoed te nemen. Veel gebruikte instrumenten, die ook Unesco noemt, zijn lijsten waarop is vastgelegd welke cultuurgoederen nationaal zijn beschermd, alsmede een vergunningensysteem, op basis waarvan een vergunning moet worden aangevraagd voor de uitvoer van mogelijk belangwekkende cultuurgoederen. Elk land dat partij is geworden bij het Unesco-verdrag 1970 – in 2021 zijn dat 141 landen – kan op basis van dit verdrag een teruggaveprocedure starten indien een nationaal belangwekkend cultuurgoed wederrechtelijk is uitgevoerd, bijvoorbeeld door diefstal uit een museum of omdat het zonder de vereiste vergunning is uitgevoerd. In Nederland trad de Uitvoeringswet Unesco 1970 op 1 juli 2009 in werking. De Uitvoeringswet is nadien opgenomen in de Erfgoedwet (2016).

De voltooiing van het vrije verkeer van goederen, personen, diensten en geld binnen Europa heeft in 1993 geresulteerd in het afschaffen van douane-formaliteiten bij de Europese binnengrenzen. Het fundamentele recht op vrij verkeer van goederen binnen de EU geldt sinds dat jaar ook voor het verkeer van cultuurgoederen, wat in principe betekent dat cultuurgoederen gemakkelijk naar een ander EU-land kunnen worden gebracht. Lidstaten hebben echter een relatief grote vrijheid om in nationale regelgeving een uitzondering op dit Europees recht te maken. Op grond van artikel 36 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) is de bescherming van ‘nationaal artistiek, historisch en archeologisch bezit’ een van de redenen waarom lidstaten verboden en beperkingen mogen instellen.^[41] Het Unierecht biedt verder een tweeledige ondersteuning aan de nationale bescherming. Richtlijn 2014/60/EU biedt een kader voor de teruggave van cultuurgoederen die op onrechtmatige wijze buiten het grondgebied van de lidstaat zijn gebracht.^[42] Verordening (EG) nr. 116/2009 geeft Europese regels voor de uitvoer van cultuurgoederen uit de EU.^[43]

Dankzij internationale en Europeesrechtelijke regelingen kan Nederland dus aanspraak maken op erfgoed dat onrechtmatig is uitgevoerd. Voorwaarde is wel dat de Staat in zijn nationale wetgeving werk heeft gemaakt van beschermwaardigheid en bescherming. Anders is er geen grond voor teruggave. De kern van het beschermingssysteem dat momenteel in Nederland wettelijk van kracht is, is aanwijzing door de minister van OCW, gekoppeld aan plaatsing in een register. Cultuurgoederen die onvervangbaar en onmisbaar zijn voor Nederland worden aangewezen als nationaal beschermd cultureel erfgoed en

op een lijst geplaatst, het register. Het register biedt een overzicht van de nationaal beschermde cultuurgoederen, momenteel 161 objecten en verzamelingen.^[44] Plaatsing in het register betekent dat het betreffende cultuurgoed Nederland niet zonder toestemming van de minister van OCW mag verlaten. Daarnaast kent de Erfgoedwet regels voor collecties in publiek bezit en geldt dat voor uitvoer buiten de EU een vergunning is vereist (zie [hoofdstuk 4](#) voor een nadere analyse van het huidige Nederlandse beschermingsmodel).

3.2 Bescherming als samenspel

Wettelijke bescherming van cultureel erfgoed tegen ongewenste vervreemding naar het buitenland is van groot belang, maar wettelijke bescherming alleen is niet voldoende. Duurzame bescherming is naar de overtuiging van de commissie alleen mogelijk wanneer de belanghebbenden in het publieke en het particuliere domein zich daar samen hard voor maken. In de ideale situatie is beschermen een samenspel. Het vraagt om samenwerking op basis van een gedeelde visie. Juridisch staan beide domeinen in het beschermingsvraagstuk tegenover elkaar: als de overheid ongewenste vervreemding naar het buitenland van een cultuurgoed in particulier bezit wil verhinderen, staat dat op gespannen voet met het particulier eigendomsrecht. Inhoudelijk staan overheden en verzamelaars, musea en handelaren, fondsen en veilinghuizen, donateurs en publiek echter dichter bij elkaar dan vaak wordt verondersteld. Iedereen heeft weliswaar een eigen rol, belang en meerwaarde in het culturele domein, maar het raakvlak is een passie voor kunst en cultuur. Wat de verschillende actoren kan binden, zijn de overtuiging dat het Nederlands cultureel erfgoed een meerwaarde vertegenwoordigt en de wens om vanuit die overtuiging daadwerkelijk bij te dragen aan de Collectie Nederland.

Deze betrokkenheid is in het particuliere veld – een belangrijke pijler in het Nederlands cultureel erfgoed – zeker aanwezig, zo blijkt uit de gesprekken die de commissie heeft gevoerd. Ondernemerschap is onmiskenbaar belangrijk voor de kunsthandel en ook veel particuliere verzamelaars van de meest uiteenlopende cultuurgoederen zijn gevoelig voor het investeringsaspect van hun verzameling. Tegelijkertijd geven particuliere verzamelaars en handelaren bij de commissie aan dat het concept Collectie Nederland hen niet onverschillig laat en dat ze daarin een rol willen spelen. Veilinghuizen tippen musea, handelaren adviseren kopers en de particuliere Vereniging Rembrandt is al ruim een eeuw een niet meer weg te denken medefinancier van museale aankopen. Veel particuliere verzamelaars zijn van harte bereid hun bezit uit te lenen en doen vaak bij leven al schenkingen aan musea. Wat betreft de particuliere verzamelaars en schenkers meent de commissie dat zij niet alleen door middel van waardering en fiscale maatregelen nog intensiever zouden kunnen worden betrokken bij de Collectie Nederland (zie [hoofdstuk 6](#)), maar dat ook heldere wetgeving op het gebied van beschermwaardigheid hun betrokkenheid bij de Collectie Nederland ten goede kan komen. Musea en overheden samen zouden de communicatie over de Collectie Nederland en het beschermde erfgoed beter kunnen aanpakken; het is uiteindelijk het publiek dat voor het zo nodige maatschappelijk draagvlak zorgt.

3.3 Reikwijdte bescherming

Beschermdwaardigheid gaat ook over de reikwijdte van bescherming; tot waar strekt bescherming zich uit? De belangrijkste afbakening die de commissie hanteert, is haar visie op de Collectie Nederland: roerend cultureel erfgoed in publiek of particulier bezit dat in aanmerking komt voor bescherming, draagt altijd ook bij aan die visie. Die visie vormt – hoe breed ze ook is – een begrenzing, een kader.

Naast de begrenzing die de visie op de Collectie Nederland biedt, zijn er concreet drie domeinen tot waar bescherming zich om uiteenlopende redenen niet uitstrekt. Bescherming gaat niet over erfgoed in Caribisch Nederland, noch over erfgoed dat op basis van restitutieregelingen wordt teruggegeven. Ook de roerende elementen van interieuresembles kunnen – onder de huidige wetgeving – niet voldoende worden beschermd tegen ongewenste uitvoer naar het buitenland.

Caribisch Nederland

In het tussenadvies heeft de commissie de vraag gesteld of de reikwijdte van bescherming zo ver moet gaan dat Caribisch Nederland – te weten Bonaire, Sint Eustatius en Saba – in de Erfgoedwet moeten worden opgenomen. Zij concludeerde toen dat opname in de Erfgoedwet alleen een optie kan zijn indien deze ‘bijzondere gemeenten’ van Nederland, ook wel de BES-eilanden genoemd, dat zelf willen. Naar aanleiding van het tussenadvies heeft de Tweede Kamer in juni 2021 schriftelijke vragen gesteld aan de minister over het toezicht op de bescherming van cultureel erfgoed in Caribisch Nederland.^[45] In gesprek met vertegenwoordigers van Caribisch Nederland is gebleken dat het allereerst cultuurpolitiek gezien niet eenvoudig is om het roerend cultureel erfgoed in Caribisch Nederland ‘Collectie Nederland’ te noemen. Weliswaar eechoot de term in Nederland al decennialang, maar op Bonaire, Sint Eustatius en Saba weerklinkt die niet of nauwelijks. Bovendien is de cultuur van de Caribische regio, hoewel verweven met de Nederlandse cultuur, autonoom. Voorts bleek dat de vraag naar bescherming en of die anders zou moeten worden geregeld niet als het meest urgente dilemma wordt ervaren. De eilanden benadrukken dat zij vooral behoefte hebben aan steun van Nederland bij behoud en beheer, zowel op het gebied van kennis als voorzieningen. Op basis van de gevoerde gesprekken concludeert de commissie dat voor Caribisch Nederland het beschermingsvraagstuk telkens voorafgegaan wordt door het meer primaire vraagstuk van behoud en beheer. De commissie adviseert de verantwoordelijke bewindspersoon van OCW hierover in gesprek te gaan met Caribisch Nederland.

Restitutie-erfgoed

Twee specifieke groepen cultuurgoederen in Nederland die naar oordeel van de commissie niet in aanmerking komen voor bescherming tegen ongewenste uitvoer zijn naziroofkunst vallend onder het restitutiebeleid en ‘onvrijwillig bezitsverlies uit voormalige Nederlandse koloniën’ zoals gedefinieerd door de commissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties.^[46] De laatstgenoemde commissie adviseerde om ‘in alle andere gevallen dan onvrijwillig verloren cultuurgoederen uit Nederlandse koloniale gebieden’ de bescherm-

waardigheid voor Nederland mee te laten wegen door een ‘deskundigen-commissie beschermwaardigheid’.^[47] Omdat een dynamische en diverse Collectie Nederland vraagstukken van kolonialisme moet kunnen blijven adresseren, sluit de commissie zich graag bij dit advies aan. Cultuurogoederen in deze categorie die van essentieel belang zijn om dat verhaal te kunnen blijven vertellen in Nederland, zouden voor bescherming tegen uitvoer (teruggave) in aanmerking moeten kunnen komen (zie [hoofdstuk 7](#)).

Interieuresembles

Met de komst van de Erfgoedwet is de belangstelling voor ‘ensembles’ toegenomen. De wet definieert ensembles als ‘de verwevenheid van gebouw(en), interieur, (groene) omgeving en ondergrond’, maar voorziet niet in een wettelijke bescherming van de roerende goederen binnen het gebouw.^[48] Het gebouw is binnen de Erfgoedwet beschermd met alle ‘nagelvaste’ onderdelen, zoals plafonds, vloeren, trappen en schouwen. De losse onderdelen van het zogenoemde interieuresemble, de roerende elementen, zijn niet beschermd binnen de Erfgoedwet. Dit betekent concreet dat er geen wettelijke bescherming van kracht is, geen vergunningsplicht geldt bij aanpassingen aan het ensemble en dat er geen mogelijkheid bestaat tot het aanvragen van instandhoudingssubsidie voor de roerende onderdelen.

Aansluitend op de Erfgoedwet is vanuit de RCE gepoogd de kennis over ensembles te bundelen en breder beschikbaar te stellen in de hoop hiermee de waardering voor (historische) interieuresembles en daarmee hun bescherming te vergroten. Hiertoe is een theoretisch kader opgesteld en is in nauw overleg met de erfgoedsector een selectie van zeventig ensembles beschreven en in beeld gebracht.^[49] De door de RCE opgestelde definitie van een interieuresemble luidt: ‘Een interieuresemble is een samenhangend geheel van onroerende en roerende zaken van (cultuur)historisch, artistiek, wetenschappelijk of technisch belang. Het gaat om een gebouw met een of meer ruimtes inclusief de bijbehorende inrichting.’^[50] De commissie onderschrijft deze definitie, maar constateert eveneens dat een volledig overzicht van interieuresembles in Nederland ontbreekt. De zeventig beschreven ensembles betreffen slechts een selectie.

In haar tussenadvies adviseerde de commissie de beschermingscriteria ook te laten gelden voor interieuresembles. Bij nadere beschouwing oordeelt de commissie echter dat bij dergelijke ensembles eerder het risico op ontmanteling van het vaak historisch gegroeide geheel speelt, dan het risico op ongewenste vervreemding naar het buitenland. Als het behoud en beheer van interieuresembles wettelijk goed worden geregeld, blijven de ensembles intact en is de uitvoer van roerende elementen die er onderdeel van zijn niet aan de orde. De commissie adviseert de verantwoordelijke bewindspersoon van OCW daarom de bescherming van interieuresembles te beschouwen in het licht van behoud en beheer ten einde de ontmanteling van interieuresembles – en daarmee eventuele vervreemding van roerende elementen naar het buitenland – te voorkomen.

3.4 Beschermingscriteria

In de Erfgoedwet zijn criteria geformuleerd om te bepalen of een cultuuroed of verzameling beschermwaardig is. Criteria voor bescherming zijn naar het idee van de commissie niet afhankelijk van het systeem van beschermen; ze passen elk systeem. Ze horen bij de vraag naar beschermwaardigheid en zijn in de gekozen beschermingssystematiek van een land een instrument om die beschermwaardigheid te bepalen. De commissie spreekt van beschermingscriteria in plaats van ‘aanwijzingscriteria’, de term in de Erfgoedwet die verwijst naar het systeem van aanwijzing dat Nederland gebruikt (zie [hoofdstuk 4](#)). Het is een neutralere omschrijving die beter past nu de commissie een nieuw beschermingsmodel gaat voorstellen (zie [hoofdstuk 5](#)).

De minister heeft de commissie verzocht ‘te bezien of de huidige open aanwijzingscriteria in de Erfgoedwet, te weten ‘onmisbaar’ en ‘onvervangbaar’, meer duiding behoeven, rekening houdend met de huidige tijdgeest en ontwikkelingen in de samenleving’. Op verzoek van de minister heeft de commissie deze evaluatie als eerste aangepakt en verwerkt in haar tussenadvies. De commissie is van mening dat de criteria inderdaad moeten worden geëxpliciteerd en is het eens met de Commissie-Pechtold die stelde dat de open aanwijzingscriteria rechtsonzekerheid in de hand werken.^[51] De commissie meent echter ook dat de evaluatie van de twee genoemde criteria niet kan zonder de evaluatie van de drie andere aanwijzingscriteria in de Erfgoedwet: ‘bijzondere cultuurhistorische betekenis’, ‘bijzondere wetenschappelijke betekenis’ en ‘uitzonderlijke schoonheid’. In de wettekst (artikel 3.7) zijn de criteria onlosmakelijk met elkaar verbonden: een cultuuroed kan worden aangewezen als beschermd cultuuroed als het onvervangbaar én onmisbaar is, én van bijzondere cultuurhistorische betekenis óf van bijzondere wetenschappelijke betekenis óf van uitzonderlijke schoonheid.^[52] De criteria zijn derhalve niet los van elkaar te zien. De commissie heeft alle vijf de criteria geëvalueerd omdat zij wil beoordelen aan de hand van een set die in zijn geheel bruikbaar is.

Uitgangspunten

Alvorens tot een nieuwe invulling van de criteria te komen, herhaalt de commissie graag twee uitgangspunten uit haar tussenadvies:

1. De beschermingscriteria dragen uit dat ze tijdgebonden zijn

Beschermingscriteria staan nooit op zichzelf. Ze zijn een vehikel, een instrument, om een bepaalde visie vorm te geven en bepaalde doelstellingen te bereiken. De nieuwe beschermingscriteria worden geformuleerd in relatie tot de visie op de dynamische Collectie Nederland, zoals door de commissie geformuleerd in [hoofdstuk 1](#) van dit advies. Die visie kan in de loop van de tijd veranderen, het is de visie die de beschermingscriteria tijdgebonden maakt.

Parallel hieraan wil de commissie meer ruimte maken voor de actualiteit. Ze wil erfgoed niet slechts historisch benaderen en meer oog hebben voor belangwekkende moderne en hedendaagse cultuuroederen die onmisbaar

en onvervangbaar zijn. Wel tekent de commissie hierbij aan dat de tand des tijds zijn werking enigszins heeft moeten kunnen doen.

De noodzaak iets te behouden, is niet per definitie hetzelfde als de noodzaak te beschermen. Zo vindt de commissie ‘anticiperend erfgoed’ – erfgoed dat ‘in de toekomst een betekenisvolle herinnering aan het verleden (ons heden) zal zijn’ – een interessant maar te vluchtig en onzeker concept om werkbaar te zijn voor haar taakstelling.^[53]

2. De beschermingscriteria en hun onderlinge verhouding zijn helder

Kwalitatieve criteria laten onvermijdelijk ruimte voor interpretatie en discussie. Daarom is het van belang dat ze door deskundigen worden getoetst en dat de argumentatie in dit toetsingsproces transparant is en goed wordt gecommuniceerd. Dit neemt niet weg dat moet worden gestreefd naar een zo helder mogelijke formulering van kwalitatieve criteria. Wat dat betreft kan naar het oordeel van de commissie de formulering in de Erfgoedwet beter. Alleen de criteria onvervangbaar en onmisbaar worden toegelicht en dan zeer beknopt. Een cultuurogoed is onvervangbaar ‘indien er geen of nagenoeg geen ander of gelijksoortig cultuurogoed in goede staat in Nederland aanwezig is’ en is onmisbaar ‘indien het een symboolfunctie, schakelfunctie of ijkfunctie heeft’ voor het Nederlandse cultuurbezit. De termen ‘symboolfunctie, schakelfunctie en ijkfunctie’ zijn overgenomen uit de Wet tot behoud van cultuurbezit, die is opgegaan in de huidige Erfgoedwet, en worden daar nader gedefinieerd.^[54]

Ook de onderlinge verhouding van de criteria is (te) summier toegelicht. In de interpretatie van de commissie wegen onvervangbaar en onmisbaar het zwaarst: ze moeten altijd en samen van toepassing zijn. Tegelijkertijd kunnen ze niet zonder de lading van de drie aanvullende criteria ‘bijzondere cultuurhistorische betekenis’, ‘bijzondere wetenschappelijke betekenis’ en ‘uitzonderlijke schoonheid’. Het betreft hier een kruislingse toetsing: niet elke casus van cultuurhistorisch belang is meteen ook onvervangbaar en onmisbaar.

Opvallend is verder dat de drie aanvullende criteria van ongelijksoortige orde zijn: tegenover het brede ‘cultuurhistorisch belang’ staat ‘uitzonderlijke schoonheid’, een juist specifieke waarde die ook nog eens uiterst subjectief is en sterk afhankelijk van de culturele meetlat die wordt gehanteerd.

Werkwijze

In het evaluatieproces zijn de criteria in de Erfgoedwet ook getoetst aan vergelijkbare sets beschermingscriteria. Er is gekeken naar hoe de ons omringende landen België, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hun criteria definiëren en clusteren, maar ook naar de aanpak door verwante commissies in Nederland (zie [hoofdstuk 7](#)). De RCE heeft daarnaast ter aanvulling op de Erfgoedwetcriteria aanvullende beschermingscriteria uitgewerkt in haar handleiding voor museale collectiewaardering: *Op de museale weegschaal – collectiewaardering in zes stappen* (2013).

Internationale vergelijking – de gemeenschappelijke delers

- Net als Nederland trachten België, Duitsland, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk met hun criteria iets te zeggen over het belang van cultuurgoederen voor de nationale identiteit.
- Alle landen raken het belang van zeldzaamheid of uniciteit aan.
- Alle landen richten zich met hun criteria vooral op het verleden (zonder daar altijd een tijdafbakening aan te koppelen).
- Alle landen omarmen met hun criteria meerdere perspectieven op betekenisgeving. De genoemde betekenissen: archeologische, artistieke, cultuurhistorische, esthetische, etnologische, historische, kunsthistorische en wetenschappelijke betekenis. Sommige van deze betekenissen zijn duidelijk aan een discipline gekoppeld (artistieke betekenis gaat over kunst) terwijl andere betekenissen van toepassing kunnen zijn op meerdere disciplines. Wetenschappelijk belang bijvoorbeeld kan gaan over de studie van kunst, geschiedenis of onderwijs.
- De Nederlandse Erfgoedwetcriteria vertonen grote gelijkenissen met de Britse ('Waverly') criteria en met de Vlaamse criteria.

De RCE-methode is voor de commissie een functionele leidraad gebleken. De RCE werkt met cultuurhistorische waarden, sociaal-maatschappelijke waarden en gebruikswaarden. Het zijn brede groepen hoofdcriteria, waaronder diverse subcriteria een plaats kunnen krijgen. Vooral de eerste twee groepen zijn voor het beschermingsvraagstuk van de commissie van belang. Aansprekend vindt de commissie het onderscheid tussen het mogelijk historische en het mogelijk actuele belang van een cultuurgoed dat de RCE hiermee maakt. Daarmee gaat bescherming over verleden én heden. Het is een reikwijdte die de commissie adviseert in de bescherming te incorporeren. De RCE verdeelt het cultuurhistorisch belang onder in historisch, artistiek en informatief belang en meet het maatschappelijk belang af aan de waarde of waardering die het object heeft voor een bepaalde gemeenschap of groep.

Naar een nieuwe invulling

De commissie kan zich vinden in de criteria 'onvervangbaar' en 'onmisbaar', maar zou hun functie en relatie tot de overige criteria duidelijker omschreven willen zien in de Erfgoedwet. De commissie adviseert 'onmisbaar' te koppelen aan de breed-inhoudelijke en dynamisch toepasbare criteria 'cultuurhistorisch belang' en 'maatschappelijk belang', en aan de reeds genoemde symbool-, ijk- en schakelfunctie uit de Wet tot behoud van cultuurbezit. Deze drie functies zouden algemener dienen te worden verwoord, en kunnen daarmee fungeren als instrument om de discussie over en argumentatie rond onmisbaarheid te verfijnen en verdiepen.

Samenvattend stelt de commissie de volgende beschermingscriteria voor:

Beschermingscriteria

Cultuurgoederen en verzamelingen komen in aanmerking voor bescherming indien ze onvervangbaar zijn én van onmisbaar cultuurhistorisch of onmisbaar maatschappelijk belang voor de Collectie Nederland. Bovendien moeten ze minimaal vijf jaar in Nederland aanwezig zijn.

Toelichting op de beschermingscriteria:

Onvervangbaar – Een cultuurgoed of verzameling is onvervangbaar indien er geen of nagenoeg geen andere of gelijksoortige casus in goede staat aanwezig is in Nederland. Hierbij wordt altijd gekeken naar het totaal: naar publiek en particulier bezit. Is een (al dan niet publiek toegankelijk of zichtbaar) object met zijn verhaal al ergens in Nederland aanwezig, dan is het niet onvervangbaar.

Onmisbaar cultuurhistorisch belang

Een cultuurgoed of verzameling is van onmisbaar cultuurhistorisch belang indien de casus voor de Collectie Nederland en daarmee voor een of meerdere gemeenschappen en narratieven in Nederland cultuurhistorisch gezien een symboolfunctie, schakelfunctie of ijkfunctie heeft.*

Om te bepalen of een cultuurgoed of verzameling van cultuurhistorisch belang is, dient de casus vanuit drie perspectieven bevraagd te worden: a) historisch belang, b) kunsthistorisch belang en c) wetenschappelijk belang. Binnen deze drie globale categorieën is vervolgens ruimte om velerlei waarden te toetsen.

Vaak genoemde waarden als artistiek belang, archeologisch belang en etnologisch belang kunnen in het proces van beoordeling desgewenst expliciet worden geadresseerd. Zo kan artistiek belang een graadmeter zijn voor het kunsthistorisch belang van een cultuurgoed, krijgt het archeologisch perspectief een plaats onder historisch of kunsthistorisch belang en kan de etnologische waarde in alle categorieën een rol spelen. Uitzonderlijke schoonheid, in de huidige Erfgoedwet nog een apart criterium, is een mogelijk argument binnen bijvoorbeeld het kunsthistorisch belang.

Onmisbaar maatschappelijk belang

Een cultuurgoed of verzameling is van onmisbaar maatschappelijk belang indien de casus voor de Collectie Nederland en daarmee voor een of meerdere gemeenschappen en narratieven in Nederland maatschappelijk gezien een symboolfunctie, schakelfunctie of ijkfunctie heeft.* Met maatschappelijk worden actuele religieuze, spirituele, politieke of sociale onderwerpen bedoeld.

Termijnen

Naar oordeel van de commissie dient roerend cultureel erfgoed minstens vijf jaar in Nederland aanwezig te zijn voor het voor toetsing op beschermwaardigheid in aanmerking kan komen.^[55] Deze termijn is van belang om de activiteiten van de (kunst)handel niet onnodig te frustreren.

* *Symbool-, schakel- en ijkfunctie*

Deze functies verfijnen de discussie over en de argumentatie rond de criteria ‘onmisbaar cultuurhistorisch belang’ en ‘onmisbaar maatschappelijk belang’. De commissie stelt voor de volgende omschrijvingen te hanteren:

Symboolfunctie: een cultuurgoed of verzameling fungeert als een duidelijke herinnering aan personen, instellingen, gebeurtenissen of tradities die voor het Nederlandse collectieve geheugen van overtuigend belang zijn.

Schakelfunctie: een cultuurgoed of verzameling fungeert als wezenlijk element in een ontwikkeling, als essentiële fase of omwenteling in een proces.

Ijkfunctie: een cultuurgoed of verzameling fungeert als een unicum, paratype of prototype en levert daarmee een wezenlijke bijdrage aan het onderzoek of de kennis van andere belangrijke cultuurgoederen of verzamelingen. ^[56]

3.5 Aanbevelingen

- Heroverweeg niet alleen de aanwijzingscriteria onvervangbaar en onmisbaar, maar ook de aanwijzingscriteria die daarmee samenhangen, te weten: bijzondere cultuurhistorische betekenis, bijzondere wetenschappelijke betekenis en uitzonderlijke schoonheid.
- Stap over naar een set beschermingscriteria waarvan de onderlinge verhouding helder is.
- Laat alleen roerend cultureel erfgoed voor bescherming in aanmerking komen dat minimaal vijf jaar in Nederland aanwezig is.
- Hanteer samenvattend de volgende formulering voor de beschermingscriteria: ‘Cultuurgoederen en verzamelingen komen in aanmerking voor bescherming indien ze onvervangbaar zijn én van onmisbaar cultuurhistorisch of onmisbaar maatschappelijk belang voor de Collectie Nederland. Bovendien moeten ze minimaal vijf jaar in Nederland aanwezig zijn.’
- Ga in gesprek met Caribisch Nederland over het behoud en het beheer van het roerend cultureel erfgoed aldaar.
- Regel het behoud en beheer van interieuresembles beter teneinde de ontmanteling van interieuresembles en daarmee eventuele vervreemding van roerende elementen naar het buitenland te voorkomen.

4. De noodzaak van een nieuw nationaal beschermingsmodel

4.1 Inleiding

In haar tussenadvies heeft de commissie zich behalve over de beschermingscriteria ook uitgesproken over de beschermingssystematiek. Zij gaf aan dat het ter discussie stellen van deze systematiek het gevolg was van het onderzoek naar het functioneren van de criteria en de inrichting van het register. Ook de vele gesprekken die zij had gevoerd, gaven aanleiding de wijze van beschermen als geheel te herzien. Want een belangrijke oorzaak van de bekritiseerde werking van de huidige beschermingssystematiek bleek gelegen in de systematiek zelf.

De gesprekken met vertegenwoordigers uit de handel, verzamelaars, musea en erfgoeddeskundigen, een enquête en een vergelijkend onderzoek naar de beschermingsmodellen in de ons omringende landen die volgden na het uitkomen van het tussenadvies hebben onze conclusie bevestigd. Om deze reden heeft de commissie de tweede fase van haar adviestraject benut om de contouren van een meer passend model verder uit te werken.

Voor een goed begrip van het nieuwe beschermingsmodel dat de commissie in [hoofdstuk 5](#) voorstelt, is het nodig de bezwaren van de commissie tegen het huidige systeem te kennen, evenals de uitgangspunten en randvoorwaarden voor het nieuwe model die daaruit zijn voortgekomen.

4.2 Het huidige beschermingsmodel

De Nederlandse Erfgoedwet kent verschillende beschermingsregelingen inzake roerend cultureel erfgoed.^[57] Op de uitvoer van cultuurgoederen *buiten* de Europese Unie (EU) is de Europese ‘Verordening (EG) nr. 116/2009’ van toepassing (opgenomen als paragraaf 4.4, artikel 4.23 van de Erfgoedwet). Voor de reguliere uitvoer van cultuurgoederen binnen de EU geldt, als zij tenminste niet als nationaal beschermd cultuurgoed zijn aangemerkt, in het huidige systeem geen procedure of controle. Om cultuurgoederen die voor Nederland van onvervangbaar en onmisbaar belang zijn te beschermen tegen uitvoer naar het buitenland (zowel binnen als buiten de EU) hanteert Nederland de regeling ‘Aanwijzing van cultuurgoed en verzameling’, die in de praktijk hoofdzakelijk is gericht op particulier bezit.^[58] Twee aanvullende regelingen – paragraaf 4.2, artikel 4.17-4.21 en paragraaf 4.3, artikel 4.22, van de Erfgoedwet – betreffen vooral het bezit van overheden en andere publiekrechtelijke rechtspersonen.

Toelichting op de verschillende beschermingsregelingen in de Erfgoedwet:

a. Verordening (EG) nr. 116/2009

Op basis van deze verordening is het verboden om cultuurgoederen boven een bepaalde waarde en leeftijd zonder vergunning buiten de EU uit te voeren. Er zijn vijftien categorieën objecten vastgesteld – van oudheidkundige voorwerpen tot vervoermiddelen – en voor elke categorie gelden een waarde-drempel en een leeftijdsdrempel (zie bijlage EU-drempelwaarden). Alleen voor die cultuurgoederen die in een van de vijftien categorieën vallen én *boven* de voor die categorie geldende ‘drempelwaarden’ uitstijgen, moet een uitvoervergunning worden aangevraagd.

Het EU-uitvoervergunningensysteem geldt voor zowel cultuurgoederen in particulier als in publiek bezit. Dus ook voor cultuurgoederen van overheidsinstellingen of cultuurgoederen die via de Leidraad Afstoting Museale Objecten (LAMO) door musea zijn afgestoten, moet de procedure worden doorlopen – mits de cultuurgoederen dus boven de drempelwaarden uitkomen en er sprake is van voorgenomen uitvoer naar een land buiten de EU.^[59] Cultuurgoederen die zijn aangemerkt als het wettelijk beschermde cultureel erfgoed van een lidstaat – in Nederland zijn dat de cultuurgoederen die vallen onder de regeling ‘Aanwijzing van cultuurgoed en verzameling’ (zie hierna bij b.) – hebben boven de gestelde drempelwaarden eveneens een vergunning nodig bij uitvoer buiten de EU. Bovendien geldt voor deze cultuurgoederen dat zij per definitie niet zonder toestemming van de minister van OCW buiten Nederland (en dus ook niet buiten de EU) mogen worden gebracht.

De EU-uitvoervergunning kent in Nederland twee hoofdtypen vergunningen: de standaardvergunning – zowel tijdelijk als definitief – en de Specifiek Open Vergunning (SOV), voor herhaalde tijdelijke uitvoer. Alleen op basis van een definitieve vergunning kan het cultuurgoed een permanente bestemming buiten de EU krijgen. De SOV, die veelal door musici wordt aangevraagd voor hun (historische) instrumenten, is vijf jaar geldig.^[60] Nederland maakt in de Erfgoedwet geen gebruik van de EU-optie voor een Algemeen Open Vergunning (‘General Open License’), waarmee instellingen als musea vijf jaar lang elk cultuurgoed uit hun collectie tijdelijk kunnen uitvoeren, bijvoorbeeld ten behoeve van bruiklenen aan tentoonstellingen buiten de EU.^[61] De controlemogelijkheden op de uitvoer werden destijds als te beperkt gezien.

Een uitvoervergunning kan worden aangevraagd bij de Centrale Dienst In- en Uitvoer (CDIU). Deze dienst is verantwoordelijk voor de administratieve beoordeling van de aanvraag (zijn alle gevraagde documenten aangeleverd) en de administratieve afhandeling van de toekenning of weigering. De Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (hierna: de Inspectie) keurt de vergunningverlening goed, waarna de CDIU de vergunning verleent. Een vergunningsaanvraag dient binnen de termijnen van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) te zijn afgehandeld, dat wil zeggen in principe binnen acht weken na het indienen bij de CDIU. Een cultuurgoed dat vergunningplichtig is, wordt getoetst op zijn beschermwaardigheid. Dat gebeurt in eerste instantie door de Inspectie. Die beschouwt verschillende aspecten, waaronder de vraag

of een cultuurogoed legaal in Nederland is en zijn eventuele belang voor de Nederlandse (cultuur)geschiedenis.^[62] Als de Inspectie meent dat er een verband met de Nederlandse cultuurgeschiedenis is te leggen, wint zij in de huidige situatie advies in bij de Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar die een nadere toets uitvoert op de beschermwaardigheid volgens de criteria in de Erfgoedwet.^[63] De Inspectie kan een aanvraag voor een vergunning alleen weigeren als het cultuurogoed beschermd is. Alvorens een object kan worden aangewezen als beschermd, is een expertadvies nodig. De huidige Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar staat onder voorzitterschap van prof. dr. R.E.O. (Rudi) Ekkart en wordt ondersteund door een secretaris van de RCE. De commissie bestaat daarnaast uit deskundigen die per casus worden aangezocht.

b. Aanwijzing van cultuurogoed en verzameling

Juist in zijn *nationale* wetgeving kan een land werk maken van beschermwaardigheid en bescherming (zie [hoofdstuk 3](#)). Veel EU-landen hebben daartoe een nationaal uitvoervergunningensysteem ontwikkeld. Nederland vormt hierop een van de weinige uitzonderingen.

Het beschermingssysteem dat Nederland sinds 1985 hanteert, toen de Wet tot behoud van cultuurbezit (Wbc) in werking trad, is ‘aanwijzing’ door de minister van OCW. In de huidige Erfgoedwet, die in 2016 in werking trad, is aanwijzing uitgewerkt in de regeling ‘Aanwijzing van cultuurogoed en verzameling’ (paragraaf 3.2 van de Erfgoedwet). Aanwijzing houdt in dat de minister op basis van de criteria in de Erfgoedwet ambtshalve kan besluiten dat een cultuurogoed of verzameling niet voor Nederland verloren zou moeten gaan. Zo’n cultuurogoed of verzameling wordt aangewezen als nationaal beschermd cultureel erfgoed en op een lijst geplaatst, het register. Hierom wordt aanwijzing ook wel het ‘lijststelsel’ genoemd. Plaatsing in het register betekent dat het betreffende cultuurogoed Nederland niet zonder toestemming van de minister mag verlaten. Aanwijzing vindt plaats los van de vraag of er een concreet voornemen tot uitvoer is. Sinds de invoering van de Erfgoedwet in 2016 gold een terughoudend aanwijzingsbeleid; aanwijzing was versmald tot enkel nog ‘spoedaanwijzing’, waarbij de overheid bijvoorbeeld reageert op het punt dat een belangwekkend cultuurogoed dreigt te verdwijnen naar het buitenland.^[64] Deze beleidsregel is begin 2020 komen te vervallen, spoedaanwijzing is echter nog wel een optie. Het huidige register is bescheiden van omvang: het bevat momenteel 161 objecten en verzamelingen.^[65]

De ‘aanwijzingsregeling’ geldt voor particulier en publiek bezit, maar afgaande op de memorie van toelichting, de wetsgeschiedenis en de staande praktijk wordt vooral particulier bezit aangewezen.^[66] De eigenaar van een aangewezen cultuurogoed of verzameling krijgt een aantal beperkingen opgelegd die behoorlijk ingrijpend kunnen zijn. Zolang het cultuurogoed is aangewezen, kan het niet zonder toestemming van de minister van OCW naar het buitenland – ook niet tijdelijk. De minister heeft zes weken de tijd om bedenkingen aan te voeren wanneer een eigenaar van een beschermd cultuurogoed toestemming vraagt het betreffende cultuurogoed permanent naar het buitenland uit te voeren. Van permanente uitvoer is bijvoorbeeld sprake

bij verkoop aan een partij in het buitenland. Zodra de bedenkingen van de minister zijn gepubliceerd in de Staatscourant, krijgen kopers in Nederland de gelegenheid een bod te doen tot aankoop. Komt dat (passende) bod niet binnen zes weken, dan geldt de bedenking van de minister als een bod van de Staat om het cultuuro goed of de verzameling aan te kopen. Met andere woorden: als de Staat een werk voor Nederland wil behouden en er zijn geen kopers in Nederland, dan heeft hij een inspanningsverplichting om het werk aan te kopen of hij moet besluiten de beschermde status te laten vallen. Als er geen overeenstemming komt over het aanbod tot aankoop van een beschermd cultuuro goed of beschermde verzameling door de Staat, kan een van de partijen de rechtbank in Den Haag verzoeken een prijs vast te stellen, op basis van advies van deskundigen. De minister kan binnen een maand na de uitspraak van de rechtbank alsnog besluiten niet aan te kopen en de eigenaar kan alsnog afzien van het voornemen tot verkoop buiten Nederland van het beschermde cultuuro goed of de beschermde verzameling permanent buiten Nederland te brengen. Als de minister besluit niet aan te kopen, heeft dat als consequentie dat de bedenkingen tegen definitieve uitvoer komen te vervallen. Aanwijzing van een cultuuro goed of verzameling werkt dus vertragend, maar is geen absoluut verbod op verkoop aan het buitenland.

Voor aanwijzing is alleen toestemming van de eigenaar nodig indien de eigenaar tevens de vervaardiger of erfgenaam van de vervaardiger is, of als de eigenaar het cultuuro goed zelf in Nederland heeft gebracht of het binnen vijf jaar nadat het in Nederland is gebracht, heeft verworven of geërfd.^[67] De minister mag geen cultuuro goed aanwijzen dat in Nederland is voor een tijdelijke tentoonstelling of toebehoort aan iemand die tijdelijk in Nederland woont. Tot slot is aanwijzing niet mogelijk indien het cultuuro goed naar het oordeel van de minister niet in Nederland ‘thuishoort’.^[68] In de meeste gevallen is dus wettelijk geen toestemming van de eigenaar nodig. Er kunnen verzoeken tot (intrekking of wijziging van) een aanwijzing worden gedaan, maar de minister is bestuursrechtelijk niet verplicht om daar na afweging iets mee te doen.

c. Aanvullende regelingen in paragraaf 4.2 en paragraaf 4.3 van de Erfgoedwet

Twee voor de bescherming van roerend erfgoed relevante regelingen in de Erfgoedwet gaan expliciet over publiek bezit. De regeling ‘Cultuuro goed van Staat, provincie, gemeente of andere publiekrechtelijke rechtspersoon’ (paragraaf 4.2, artikel 4.17-4.21) wordt ook wel ‘de vervreemdingsprocedure’ genoemd. Overheden en andere publiekrechtelijke rechtspersonen die hun cultuuro goed of verzamelingen willen vervreemden, of dat nu binnen of buiten Nederland is, moeten hun voornemen tot vervreemding publiceren. De bestaande regelgeving voorziet strikt genomen wel in een ‘adviesplicht’ voor provincies, gemeenten en overige publiekrechtelijke organisaties wanneer a) redelijkerwijs vermoed kan worden dat het betreffende cultuuro goed onvervangbaar en onmisbaar voor Nederland is en b) vervreemding wordt overwogen aan een andere partij dan de Staat, een provincie, een gemeente, of een andere publiekrechtelijke rechtspersoon. Indien er daadwerkelijk advies wordt ingewonnen en indien het oordeel luidt dat het cultuuro goed het beschermen waard is, moet een kopie van het advies worden gestuurd aan de RCE en kan er dertien weken niet worden overgegaan tot vervreemding

aan een andere partij dan de Staat, een provincie, gemeente of andere publiekrechtelijke rechtspersoon.^[69] Knelpunt is echter dat in de praktijk dezelfde publiekrechtelijke rechtspersoon die afstoting overweegt ook moet afwegen of er redelijkerwijs sprake is van een onvervangbaar en onmisbaar cultuuro goed.

^[70] Niet alleen is de hiervoor benodigde specialistische kennis niet altijd aanwezig, ook kan het een onwenselijke verstrengeling van belangen opleveren (de slager die zijn eigen vlees keurt). Bovendien is het advies in de huidige regelgeving niet bindend. Beheerders van specifiek de Rijkscollectie moeten voor het vervreemden van cultuuro goederen uit de Rijkscollectie toestemming vragen aan de RCE.^[71]

De ‘vervreemdingsprocedure’ is sterk gestoeld op vertrouwen: overheden of andere publiekrechtelijke rechtspersonen zullen niet zo snel onvervangbaar en onmisbaar cultuuro goed vervreemden, lijkt de gedachte. Ook speelt wellicht mee dat een deel van de collecties van genoemde gremia is ondergebracht in musea en dat musea die zijn aangesloten bij het Museumregister met de LAMO een sterke vorm van zelfregulering toepassen bij afstoting. In essentie zal publiek bezit inderdaad niet zomaar op een buitenlandse veiling worden verkocht. Het is echter niet ondenkbaar dat in een ernstige crisis afstoting aan het buitenland toch aan de orde komt. Daarbij zijn niet alle musea aangesloten bij het museumregister. In haar tussenadvies pleitte de commissie al voor meer centrale aansturing van de bescherming van publiek bezit. Om het zicht op de collecties van overheden en andere publiekrechtelijke rechtspersonen te vergroten (zie [hoofdstuk 2](#)) en de bescherming van deze collecties te verbeteren, stelt zij voor om bij de beoordeling van beschermwaardigheid standaard deskundigen te betrekken.

Een aanvullende regeling is: ‘Cultuuro goed in openbare of kerkelijke collectie’ (paragraaf 4.3, artikel 4.22, van de Erfgoedwet). Deze gaat over goederen respectievelijk in eigendom van de Staat of een ander openbaar lichaam, of in eigendom van een kerkgenootschap (privaatrechtelijke rechtspersoon). Alleen met toestemming van de eigenaar, of plaatsvervangend een vergunning door de minister van OCW, mag een (geregistreerd) cultuuro goed of (geregistreerde) verzameling uit openbare of kerkelijke collecties buiten Nederland (binnen of buiten de EU) worden uitgevoerd. Cultuuro goederen waarvoor geen toestemming is gegeven, kunnen worden teruggevorderd. Deze regeling biedt naar oordeel van de commissie een passieve vorm van bescherming en veronderstelt een actieve eigenaar: het is de eigenaar die aan de bel moet trekken als zijn cultuuro goed zonder zijn toestemming naar het buitenland is uitgevoerd.

4.3 Bezwaren tegen het huidige beschermingsmodel

Tegen het huidige systeem zoals geschetst in de vorige paragraaf gelden verschillende bezwaren.

1. Bescherming binnen EU is onvoldoende

De bescherming tegen ongewenste uitvoer van cultuuro goederen buiten de EU is behoorlijk breed en afdoende geregeld. Als het gaat over uitvoer binnen de EU is bescherming echter zeer beperkt geregeld. Er is in de

praktijk geen toezicht op verplaatsingen van cultuurgoederen vanuit Nederland naar andere EU-landen. Door het ontbreken van een nationaal vergunningensysteem voor uitvoer binnen de EU kunnen alleen die cultuurgoederen die reeds zijn aangewezen als nationaal beschermde cultuurgoederen en in het register zijn geplaatst afdoende worden gecontroleerd bij verplaatsingen binnen de EU. Het register is echter bescheiden van omvang en nooit compleet. De huidige bescherming binnen de EU is daarmee smal en kwetsbaar. Een cultuurgoed dat vanuit Nederland op een veiling in bijvoorbeeld Parijs belandt, kan van daaruit bovendien ook naar buiten de EU verdwijnen. Er moet weliswaar een uitvoervergunning voor buiten de EU worden geregeld, maar de Franse autoriteiten zijn alleen bevoegd te kijken of verzending vanuit Nederland ‘rechtmatig en definitief’ was (op basis van art. 2(2)(b) EU Verordening 116/2009). Dit impliceert dat zij alleen kunnen checken of een cultuurgoed in het register staat en dus als nationaal beschermd cultureel erfgoed niet uit Nederland had mogen worden uitgevoerd. Zij hoeven cultuurgoederen afkomstig uit Nederland niet te beoordelen op hun beschermwaardigheid voor Nederland.

2. Particuliere en publieke eigenaren worden ongelijk behandeld

De uitvoerregels voor buiten de EU gelden voor zowel particulier als publiek bezit. In de nationale beschermingsregelingen wordt echter een opvallend onderscheid tussen eigenaren gemaakt. Zo wekt het register de suggestie de meest belangrijke cultuurgoederen tegen ongewenste uitvoer te beschermen, maar hoewel de regeling ‘Aanwijzing van cultuurgoed en verzameling’ in theorie van toepassing is op particulier én publiek bezit, wordt ze in de praktijk zo goed als alleen toegepast op particulier bezit. Voorts zijn de aanvullende regelingen, die vooral gelden voor publiek bezit, minder sluitend dan de aanwijzingsregeling, die vooral particulier bezit raakt. In de huidige Erfgoedwet worden cultuurgoederen en verzamelingen in het particuliere domein dus onderworpen aan strengere plichten en regels dan het bezit in het publieke domein.^[72] Een gevolg is dat publiek bezit naar oordeel van de commissie de kans loopt niet afdoende te worden beschermd. Met paragraaf 4.2 kunnen gemeenten, provincies en andere publiekrechtelijke rechtspersonen te vrijblijvend omgaan met het beoordelen en beschermen van erfgoed; er is geen strikte adviesplicht en een eventueel advies is niet bindend. Paragraaf 4.3 biedt passieve bescherming die een actieve eigenaar veronderstelt.

3. Bescherming via een register biedt schijn duidelijkheid

Een register van beschermde cultuurgoederen suggereert een afgerond geheel: dit is alles wat we moeten beschermen in Nederland. Maar het register is geen complete ‘topstukkenlijst’ en daarmee nooit een afgerond geheel. Om te weten welke cultuurgoederen en verzamelingen bescherming verdienen, is een zeer gedetailleerd inzicht in het roerend cultureel erfgoed in Nederland nodig. Dat is al lastig voor het publieke bezit – overzicht is er niet altijd, zo blijkt ook uit de enquête die de commissie heeft uitgezet – maar onmogelijk voor wat betreft het particuliere eigendom. Daar is alleen inzicht in voor zover de eigenaar bereid is om te delen. Uit gesprekken met particuliere verzamelaars is gebleken dat zij zeer terughoudend zijn in het delen van informatie over hun eigendom. Hierdoor lijkt het onvermijdelijk

dat de bescherming via een register sterk blijft drijven op spoed-aanwijzingen, reagerend op wat er op de markt komt. De duidelijkheid die het register zou moeten bieden, bestaat in de praktijk niet.

4. Een register is te statisch

In de visie van de commissie is de Collectie Nederland altijd in ontwikkeling. Dit dynamische karakter van de Collectie Nederland vergt een doorlopend proces van beoordelen als het gaat om bescherming. De betrokkenheid van de overheid (concreet de minister van OCW) is in de huidige praktijk echter beperkt tot incidentele (spoed)aanwijzing van cultuurgoederen. Het register is daarmee een momentopname en dat verhoudt zich slecht tot een dynamische collectie. Een register is te statisch. Hoewel de mogelijkheid er is, blijkt aanpassing van het register in de praktijk nauwelijks te gebeuren. Het huidige register is in 1985 opgesteld en sindsdien slechts in beperkte mate aangepast. ^[73]

5. De praktijk van (spoed)aanwijzing veroorzaakt onzekerheid en onrust

Een (particuliere) eigenaar weet niet of en wanneer aanwijzing zal plaatsvinden. Bij een bepaalde categorie cultuurgoederen is er altijd de mogelijkheid dat er ter voorkoming van uitvoer eenzijdig tot aanwijzing wordt overgegaan. Dit creëert onzekerheid en onrust. Bij spoedaanwijzing speelt dat in versterkte mate. De onvoorspelbare aanpak van aanwijzing doet de betrokkenheid van particulieren bij de Collectie Nederland geen goed. Wat zekerheid lijkt te bieden (een register) is in de praktijk voer voor twijfel en discussie.

6. Belangwekkende cultuurgoederen van geringe financiële waarde zijn onvoldoende beschermd

Cultuurgoederen van geringe financiële waarde maar van mogelijk onmisbaar maatschappelijk of cultuurhistorisch belang blijven in het huidige systeem te zeer buiten beeld. Nationaal is er onvoldoende oog voor deze categorie cultuurgoederen en internationaal zijn ze niet beschermd. De relatief geringe financiële waarde betekent in de praktijk namelijk dat de betreffende cultuurgoederen niet of nauwelijks worden opgemerkt in het huidige uitvoervergunningensysteem voor buiten de EU, simpelweg omdat ze onder de betreffende waardedrempels vallen en dus niet vergunningplichtig zijn. Uit gesprekken is gebleken dat in het bijzonder belangwekkende cultuurgoederen uit regionale en migrantengemeenschappen momenteel onvoldoende beschermd zijn.

7. Een stevig financieel fundament voor het aankopen van roerend cultureel erfgoed waarvan de Staat vindt dat het niet uit Nederland zou moeten verdwijnen, ontbreekt

Plaatsing in het register wekt de suggestie dat het cultuurgoed voor Nederland blijft behouden. Maar plaatsing betekent in feite niet meer dan een moratorium bij uitvoer. Als er binnen zes weken geen andere kopers in Nederland te vinden zijn voor roerend cultureel erfgoed dat de Staat in Nederland zou willen behouden en de eigenaar volhardt in zijn voornemen tot verkoop aan het buitenland, moet de Staat zelf een reëel bod doen om het cultuurgoed aan te kopen. Echter, het Museaal Aankoopfonds waaruit

de aankoop in dergelijke gevallen dient te worden gefinancierd, is anders dan de beschermingsprocedure niet wettelijk verankerd.^[74] Zijn doelstellingen en budgetten, die uiteindelijk bepalend zijn voor de vraag of het erfgoed in Nederland kan blijven, zijn daarmee evenmin vastgelegd. Een stevig financieel fundament voor het aankopen van beschermwaardig erfgoed ontbreekt hiermee.

4.4 Uitgangspunten en randvoorwaarden voor een nieuw nationaal beschermingsmodel

In deze paragraaf wordt een aantal randvoorwaarden en uitgangspunten geformuleerd die naar het oordeel van de commissie van belang zijn bij het opzetten van een nieuw wettelijk beschermingsmodel. Daarbij is de visie zoals geformuleerd in hoofdstuk 1 als kader voor bescherming meegewogen en is de commissie te rade gegaan bij de ons omringende landen om te leren van de ervaringen elders. Er zijn onder meer gesprekken gevoerd met specialisten op het gebied van erfgoedwetgeving bij de Britse, Duitse en Vlaamse overheid.

Uitgangspunten:

1. **Het systeem geeft uitdrukking aan een grotere betrokkenheid van de overheid, zoals geadviseerd door de Commissie-Pechtold**

Sinds de invoering van de Erfgoedwet in 2016 was het overheidsbeleid ten aanzien van bescherming terughoudend. De Commissie-Pechtold heeft in haar rapport geconcludeerd dat een meer betrokken beleid wenselijk is. Dit advies is door de minister overgenomen in haar beleidsreactie.^[75] De Commissie Collectie Nederland heeft de geadviseerde grotere betrokkenheid van de overheid bij bescherming als uitgangspunt genomen. Voor de commissie betekent dit dat de beoordeling van beschermwaardigheid geen incidenteel gebeuren meer is, zoals nu bij (spoed)aanwijzing het geval is, maar onderdeel van een doorlopend proces. Het is een manier van werken die een voortdurend betrokken overheid vereist en die past bij het dynamische karakter van de Collectie Nederland.

2. **Het systeem geeft meer duidelijkheid vooraf aan de eigenaren, de handel en de samenleving**

Bescherming die op heldere regels en criteria is gebaseerd, zal breder worden geaccepteerd dan een systeem dat niet transparant is en berust op onvoorspelbare, incidentele acties. Van meet af aan moet duidelijk zijn wanneer een cultuurgoed of verzameling in aanmerking komt voor een toetsing op beschermwaardigheid. Dit geeft minder rechtsonzekerheid en reden voor teleurstelling en discussie achteraf.

3. **Het systeem biedt een betere bescherming tegen ongewenste uitvoer binnen de EU**

Als we de bescherming van nationaal erfgoed dat aan de beschermingscriteria voldoet van belang vinden, moet niet alleen de bescherming tegen ongewenste uitvoer buiten de EU goed geregeld zijn maar ook binnen de EU.

4. **Het systeem beschermt particulier en publiek bezit op dezelfde wijze**
In de visie van de commissie zijn beide domeinen – publiek en particulier – belangrijke spelers in de Collectie Nederland. Door meer eenheid in het beschermingssysteem te creëren, wint het aan duidelijkheid: een gelijke behandeling voor alle eigenaren, publiek en particulier, vereenvoudigt de regelgeving en draagt bij aan de gewenste transparantie van het systeem.
5. **Het systeem kan, anders dan het huidige systeem, functioneren zonder dat alle roerende cultuurgoederen in Nederlands bezit bekend zijn**
Een centraal en feitelijk inzicht in de deelcollecties die samen ‘de Collectie Nederland’ vormen, bestaat niet. De Collectie Nederland als een fysiek af te bakenen geheel, een concrete lijst met cultuurgoederen en verzamelingen, is een illusie. Bovendien is zo’n afgebakend geheel niet wenselijk: in de visie van de minister en de commissie is de Collectie Nederland immers dynamisch (zie [hoofdstuk 1](#)).
6. **Het systeem maakt idealiter ook mogelijk dat cultuurgoederen van geringe financiële waarde, maar van cultuurhistorisch of maatschappelijk belang, behouden blijven voor Nederland**
In de visie van de commissie op de Collectie Nederland is veel ruimte voor meerstemmigheid, voor de verhalen van diverse gemeenschappen. Die meerstemmigheid moet terug te zien zijn in de Collectie Nederland. Ook cultuurgoederen die niet behoren tot de financiële top van de internationale markt, maar van grote cultuurhistorische of maatschappelijke waarde zijn voor Nederland, dienen voor de Collectie Nederland behouden te kunnen blijven.
7. **Het systeem is meer in overeenstemming met de systemen in andere EU-landen**
Een gelijk Europees speelveld is voor eigenaren, handelaren én bescherming van cultuurgoederen van belang. Samenwerking en uitwisseling van informatie omtrent mogelijk beschermwaardig en reeds beschermd nationaal erfgoed tussen landen worden erdoor vergemakkelijkt.

Randvoorwaarden:

1. **Niet alles kan en hoeft te worden beschermd**
Het is onmogelijk maar ook onwenselijk om al het erfgoed in Nederland te houden: het gaat om de juiste balans tussen een zuinige en zorgvuldige omgang met het Nederlands roerend cultureel erfgoed en de rechten van individuele eigenaren op een vrije omgang met hun bezit.
2. **De administratieve en financiële last voor overheid en eigenaar moet zo beperkt mogelijk zijn**
De kosten van de uitvoering van het nieuwe stelsel moeten zo laag mogelijk worden gehouden en de gebruikersvriendelijkheid van het stelsel dient zo hoog mogelijk te zijn. Onnodige bureaucratie komt de haalbaarheid en acceptatie van een verandering van het beschermingssysteem ten goede.

3. De uitvoerende overheidsorganisaties dienen voldoende toegerust te zijn voor een adequate uitvoering van het systeem

Het inperken van de administratieve en financiële last voor de overheid neemt niet weg dat de uitvoerende overheidsinstanties adequaat ingericht en voldoende bemenst moeten zijn om het nieuwe systeem te kunnen uitvoeren.

4. Bescherming mag de handel niet onnodig belemmeren

De Europese gedachte van vrij verkeer van goederen en het internationale handelskarakter van de Nederlandse kunstwereld, met kunstbeurzen als TEFAF Maastricht en PAN Amsterdam, zijn van grote waarde. Omdat Nederland een belangrijke kunsthandel heeft, gaat er niet alleen kunst het land uit, maar komt er ook kunst het land binnen.

5. Een stevig financieel fundament is nodig voor het aankopen van roerend cultureel erfgoed waarvan de Staat vindt dat het niet uit Nederland zou moeten verdwijnen

De Staat kan andermans bezit niet gedwongen in Nederland houden. Als er in Nederland geen kopers in het veld zijn die een beschermd cultuurgoed voor Nederland willen behouden, dient de Staat het cultuurgoed zelf te kunnen aankopen tegen de internationale taxatiewaarde. Daartoe is het nodig dat het Museaal Aankoopfonds een stevig en gealloceerd budget voor bescherming krijgt, dat op vaste momenten wordt aangevuld zodat een betrokken beschermingsbeleid mogelijk blijft.

5. Een nationaal uitvoervergunningensysteem

5.1 Inleiding

In het voorgaande heeft de commissie geconstateerd dat het ontbreken van toezicht op verplaatsingen binnen Europa het belangrijkste hiaat in het huidige beschermingsmodel is. Het risico op ongewenste vervreemding van belangwekkende cultuurgoederen neemt hiermee toe. Als een dergelijk cultuurgoed vanuit Nederland wordt ingebracht voor verkoop op een Europese veiling, hoeft hiervoor momenteel geen procedure te worden doorlopen. Als de verplaatsing heeft plaatsgevonden, zijn beschermende maatregelen (concreet in het huidige model: aanwijzing en plaatsing in het register) niet meer mogelijk en is het cultuurgoed feitelijk al voor Nederland verloren. Het ontbreken van een adequate bescherming van belangwekkende cultuurgoederen bij verplaatsingen binnen de EU werkt spoedaanwijzing in de hand. Als het voornemen tot verkoop van een dergelijk belangwekkend cultuurgoed al wordt opgemerkt voor vertrek uit Nederland, moet er in grote haast worden gehandeld om het voorgenomen vertrek te voorkomen.

Op basis van haar bevindingen adviseert de commissie het bestaande EU-uitvoervergunningensysteem (voor buiten de EU) aan te vullen met een nationaal uitvoervergunningensysteem (voor uitvoer binnen de EU). Deze voorgestelde uitbreiding dicht het belangrijkste hiaat in het huidige beschermingsmodel. Als doorlopend proces van beoordeling in plaats van incidentele aanwijzing, past zij bij de bescherming van een collectie die in de visie van de minister en de commissie dynamisch en dus altijd in ontwikkeling is. Het voorgestelde nationaal uitvoervergunningensysteem is een uitwerking van het door de Commissie-Pechtold geadviseerde actievere beschermingsbeleid van belangwekkende cultuurgoederen.^[76]

Het nieuwe nationaal uitvoervergunningensysteem is sterk gemodelleerd naar het EU-uitvoervergunningensysteem. Het volgen van het Europese systeem heeft grote voordelen: het is een gekend en uitgewerkt systeem. In het nationaal uitvoervergunningensysteem dat de commissie voor ogen staat, moet voor cultuurgoederen boven een vooraf vastgestelde leeftijds- en waardedrempel een uitvoervergunning worden aangevraagd. Dit geldt voor zowel publieke als particuliere eigenaren. Eventueel belangwekkende cultuurgoederen komen zo veel eerder, en binnen een vastliggende procedure in het vizier van de daartoe bevoegde adviescommissie. Het nieuwe systeem maakt zo niet alleen betere bescherming mogelijk, het is voor de betrokkenen in het veld ook transparanter dan het huidige, onvoorspelbare systeem van aanwijzing: de regels voor het aanvragen van een uitvoervergunning zijn duidelijk en voor iedereen gelijk. Alleen voor geregistreerde musea en voor musici stelt de commissie een uitzondering op de reguliere procedure voor. Omdat de nieuwe uitvoerregels gelden voor zowel particulier als publiek bezit,

impliceert het nationaal vergunningensysteem tot slot ook een vereenvoudiging van de wetgeving. Voor de uitvoer van cultuurgoederen buiten Nederland hoeft niet meer naar verschillende regelingen (aanwijzing, paragraaf 4.2, paragraaf 4.3 van de Erfgoedwet) te worden gekeken.

Om alle elementen van het nationaal uitvoervergunningensysteem – dus ook elementen die afwijken van het EU-uitvoervergunningensysteem (zie [hoofdstuk 5.2](#)) – te waarborgen, dient het nationaal uitvoervergunningensysteem in de Erfgoedwet te worden verankerd met een *algemeen verbod* op het *buiten Nederland* brengen van cultuurgoederen en verzamelingen in de categorieën die voor het nationaal uitvoervergunningensysteem zijn benoemd. Daarbij geldt wel dat de betreffende cultuurgoederen en verzamelingen moeten vallen boven de per categorie vastgestelde drempelwaarden. Op basis van dit algemeen verbod is er grond voor terugvordering. Het verbod wordt opgeheven zodra voor het betreffende cultuurgoed of de betreffende verzameling een uitvoervergunning is verkregen. Deze uitvoervergunning kan een EU-uitvoervergunning zijn of een nationale uitvoervergunning, afhankelijk van de aanvraag.

In de adviezen die de commissie hierna doet ten behoeve van de nadere uitwerking van een nationaal uitvoervergunningensysteem, heeft zij ernaar gestreefd een balans te vinden tussen de reikwijdte van de bescherming en de praktische uitvoerbaarheid. De commissie hecht eraan te benoemen dat geen enkel stelsel honderd procent bescherming kan bieden en dat dit ook niet haar streven is. De adviezen hebben tot doel de belangrijkste hiaten in het bestaande beschermingsmodel te dichten en concreet uitvoering te geven aan de door de minister geformuleerde wens tot een actiever beschermingsbeleid.

5.2 De aanvraagprocedure vanuit de aanvrager

(zie schema '*Aanvraag- en beoordelingsprocedure nationale uitvoervergunning*')

Stap 1: Categorieëncheck

Iedere aanvrager uit het particuliere dan wel publieke domein die een cultuurgoed naar het buitenland wil uitvoeren, controleert aan de hand van een lijst met categorieën cultuurgoederen en daaraan gekoppelde leeftijds- en waardedrempels, of daarvoor een vergunning moet worden aangevraagd. Deze categorieëncheck vormt eveneens de eerste stap in het reeds bestaande vergunningensysteem voor uitvoer buiten de EU (zie [hoofdstuk 4.2](#)).

Voor het nationaal uitvoervergunningensysteem stelt de commissie twee aanpassingen voor op de categorieëncheck:

Waardedrempels

De commissie adviseert de categorieën die reeds bestaan in het EU-uitvoervergunningensysteem ook in te voeren voor het nationaal uitvoervergunningensysteem. Daarbij bepleit ze om – in navolging van onder meer Duitsland en Frankrijk – binnen het nationaal uitvoervergunningensysteem te werken met hogere waardedrempels voor deze categorieën. Hogere waardedrempels doen meer recht aan de dynamiek op de kunstmarkt. De Europese

wetgeving en de bijbehorende categorieëncheck met daaraan gekoppelde waardedrempels dateren uit 1993; de marktprijzen voor topstukken hebben zich sindsdien sterk ontwikkeld. De commissie pleit met een nationaal uitvoervergunningensysteem weliswaar voor betere bescherming van belangwekkende cultuurgoederen, maar wil de handel in de EU niet buitenproportioneel verstoren en de administratieve last voor aanvrager en behandelaar beperken.

De commissie stelt voor de nieuwe financiële drempelwaarden te bepalen in samenspraak met het veld, bijvoorbeeld in rondetafelgesprekken met specialisten per categorie. Duitsland organiseerde voor de ophoging van de drempelwaarden in zijn nieuwe ‘Kulturgeschutzgesetz’ van 2016 eveneens een inspraakprocedure: de kennis van handelaren, veilinghuizen en musea werd daarmee in de nieuwe wetgeving gewaarborgd, wat het draagvlak voor de wetgeving vergrootte. In het Nederlandse wetgevingsproces zou naar de dan geldende marktwaarden moeten worden gekeken. Verder adviseert de commissie de minister binnen de geldende gremia in overleg te gaan met de EU over aanpassing van de drempelwaarden in het EU-uitvoervergunningensysteem aan de huidige marktprijzen.

Extra categorie: kunst tussen 20 en 50 jaar oud ongeacht materiaalsoort vanaf 750.000 euro

Aansluitend op de in dit rapport geformuleerde visie op de Collectie Nederland komen ook eigentijdse kunstuitingen in aanmerking voor bescherming. In het EU-uitvoervergunningensysteem bestaat geen categorie voor kunst jonger dan 50 jaar en in het huidige register is deze groep cultuurgoederen sterk ondervertegenwoordigd. De commissie pleit er daarom voor een categorie toe te voegen aan het nieuwe nationaal vergunningensysteem: ‘kunst tussen 20 en 50 jaar oud ongeacht materiaalsoort’.

De commissie adviseert voor deze categorie de volgende drempelwaarden aan te houden: tussen de 20 en 50 jaar oud, met een financiële waarde van minimaal 750.000 euro. In de voorgestelde leeftijdsdrempel is meegewogen dat bescherming de prijsontwikkeling van een levende kunstenaar zo min mogelijk zou moeten belemmeren. 20 jaar is een redelijke termijn voor een kunstenaar en/of kunstwerk om te worden opgemerkt door musea of verzamelaars en ook een redelijke termijn voor een kunstenaar om internationaal zijn vleugels uit te slaan. Een aanvullend argument voor een minimale ouderdom van 20 jaar is de wens alleen die werken in aanmerking te laten komen die behoren tot het uitgekristalliseerde deel van het oeuvre van de kunstenaar.

Een actuele ontwikkeling die de commissie hier wil signaleren, is ‘born-digital art’. Deze niet-fysieke kunstvorm, die niet gebonden is aan landsgrenzen, valt buiten het beschermingsmodel. In het kader van bescherming adviseert de commissie de (juridische) ontwikkelingen rondom deze kunstvorm nauwlettend te blijven volgen.

Stap 2: Aanvraag uitvoervergunning (tijdelijk of permanent)

Er zijn twee uitkomsten mogelijk van de categorieëncheck: 1) de aanvrager concludeert dat er geen vergunning nodig is en voert het cultuurgoed tijdelijk of permanent uit of 2) de aanvrager concludeert dat voor het betreffende cultuurgoed wel een vergunning dient te worden aangevraagd.

Tijdelijke uitvoervergunning

Een tijdelijke uitvoervergunning kan worden aangevraagd voor bijvoorbeeld een restauratie in het buitenland of bruikleen aan een buitenlandse instelling. De datum van wederinvoer moet bekend zijn en worden opgegeven. Een tijdelijke uitvoervergunning is eenmalig te gebruiken.

Speciale regelingen voor musea en musici

Een tijdelijke uitvoervergunning kan in het huidige uitvoervergunningensysteem voor buiten de EU worden aangevraagd voor eenmalige uitvoer, maar eveneens voor meerdere in- en uitvoeren gedurende vijf jaar (een zogeheten herhaalde tijdelijke vergunning). Deze aanvullende regelgeving is er alleen voor specifieke groepen. De EU-wetgeving kent twee opties: een Specifieke Open Vergunning (SOV) – voor specifieke cultuurgoederen als muziekinstrumenten van musici – en een Algemene Open Vergunning (AOV), voor grote groepen cultuurgoederen, zoals beheerd door musea en andere erfgoedinstellingen. Met een SOV kan een musicus vrij met zijn instrument reizen, met een AOV kunnen musea en andere erfgoedinstellingen hun cultuurgoederen naar het buitenland brengen in het kader van bruikleen of restauratie. Nederland heeft in zijn uitvoervergunningensysteem voor buiten de EU alleen de SOV overgenomen. De commissie adviseert dat Nederland in het uitvoervergunningensysteem voor zowel binnen als buiten de EU niet alleen de SOV opneemt, maar ook de AOV. De AOV betreft concreet een uitzondering voor musea en erfgoedinstellingen op de vergunningplicht en vergemakkelijkt internationaal bruikleenverkeer. Na toekenning kan de betreffende instelling vijf jaar lang onbeperkt binnen en buiten de EU reizen met alle cultuurgoederen uit de collectie. Dit betekent een aanzienlijke verlichting van de administratieve last voor musea en erfgoedinstellingen én de vergunningverlenende instanties.

Permanente uitvoervergunning

Als een cultuurgoed boven de drempelwaarden valt, is een vergunning voor permanente uitvoer nodig wanneer een cultuurgoed Nederland verlaat, bijvoorbeeld in geval van een verkoop, schenking, vererving of legatering aan het buitenland. Voor musea geldt geen ontheffing op de verplichting een permanente uitvoervergunning aan te vragen indien een cultuurgoed uit de collectie wordt afgestoten dat boven de drempelwaarden valt en buiten Nederland wordt gebracht. Naar het oordeel van de commissie zal echter in de praktijk de LAMO, mits goed uitgevoerd, reeds voorkomen dat onvervangbaar en onmisbaar erfgoed wordt vervreemd naar het buitenland.

Paspoort

De commissie stelt één toevoeging voor aan het systeem zoals we dat kennen voor permanente uitvoer buiten de EU: een open vergunning voor permanente uitvoer met een geldigheid van tien jaar, door de commissie ‘paspoort’ genoemd. Het is een voorstel waarmee de commissie tegemoet wil komen aan de bewegingsvrijheid van de Nederlandse handelaren. Anders dan met de (eenmalige) vergunning voor permanente uitvoer is de aanvrager/eigenaar vrij om onbeperkt heen en weer te reizen tussen Nederland en andere EU-landen en kan hij zijn cultuurgoed binnen die tien jaar ongehinderd verkopen of schenken aan het buitenland. Tien jaar lang hoeft er voor het betreffende cultuurgoed geen uitvoervergunning te worden aangevraagd. Het paspoort brengt snelheid in het uitvoervergunningensysteem en beperkt voor alle actoren de aanvullende werklast van het nationaal vergunningensysteem aanzienlijk.

Met name voor handelaren die deelnemen aan Europese beurzen zal het paspoort een verlichting van de administratieve last betekenen. Indien een cultuurgoed niet is verkocht op de betreffende beurs, hoeft niet opnieuw een vergunning te worden aangevraagd bij deelname aan een andere beurs in het buitenland. Ook hoeft er geen permanente uitvoervergunning meer te worden aangevraagd bij verkoop (of een andere vorm van eigendomsoverdracht); de toetsing op beschermwaardigheid heeft immers al plaatsgevonden bij verstrekking van het paspoort. De verkoop zal wel moeten worden gemeld, waarmee het paspoort vervalt.^[77] Na tien jaar kan een aanvraag voor verlenging van het paspoort worden gedaan. Indien de omstandigheden dat eisen, kan het zijn dat die verlenging niet wordt gegeven.

5.3 De beoordelingsprocedure vanuit de overheid

(zie schema ‘Aanvraag- en beoordelingsprocedure nationale uitvoervergunning’)

De commissie adviseert de beoordelingsprocedure van een aanvraag voor een nationale uitvoervergunning zoveel als mogelijk te laten overeenkomen met de reeds bestaande procedure voor een EU-uitvoervergunning. Procesmatig zijn in beide situaties vergelijkbare activiteiten nodig met vergelijkbare deskundigheid en voor de aanvrager is eenduidigheid van grote meerwaarde. De processtappen zijn: administratieve (digitale) registratie van de aanvraag en volledigheidcheck (nu door CDIU), brede cultuurinhoudelijke beoordeling van de aanvraag (nu door Inspectie), bij twijfel Inspectie toetsing van de aanvraag aan de beschermingscriteria uit de Erfgoedwet (nu door Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar), besluit over vergunningverlening (nu door Inspectie) en administratieve afhandeling c.q. papieren afgifte van de vergunning (nu door CDIU).

De commissie stelt voor om in het nieuwe beschermingsmodel de toetsing aan de beschermingscriteria te beleggen bij de in te stellen vaste onafhankelijke adviescommissie (zie [hoofdstuk 7](#)). Die commissie geeft dan advies over permanente uitvoervergunningen voor zowel binnen als buiten de EU. Ook acht de commissie het denkbaar – zeker als de huidige papieren aanvraagprocedure en afgifte worden gedigitaliseerd en daarmee

vereenvoudigd – dat de Inspectie de administratieve taken overneemt van de CDIU.^[78] Daarmee zou de gehele beoordelingsprocedure in handen van één instantie komen te liggen, wat de efficiëntie, maar ook de transparantie naar de aanvrager ten goede zou kunnen komen.

Hoewel de beoordelingsprocedure dus op hoofdlijnen gelijk blijft aan de beoordelingsprocedure van de uitvoervergunningen voor buiten de EU, stelt de commissie enkele aanscherpingen voor:

Informatievoorziening categorieëncheck en beoordeling beschermwaardigheid

Zowel de CDIU als de Inspectie krijgen voor uitvoervergunningen buiten de EU de afgelopen jaren veel vragen van eigenaren over de categorieën en hun leeftijds-/waardedrempels. Dat zal naar verwachting bij het nationale uitvoervergunningensysteem niet anders zijn. De commissie adviseert een centraal digitaal informatiepunt en een centraal aanspreekpunt op te zetten voor personen en bedrijven die een uitvoervergunning (willen) aanvragen, ongeacht het land van bestemming. Afgaande op wat zij in het veld heeft gehoord, acht de commissie het van belang om ook meer en betere informatie te geven over de cultuurinhoudelijke beoordelingsprocedure door de Inspectie en – eventueel daarna – de toetsing aan de beschermingscriteria. Het visueel presenteren op een (aparte) website van de beschermde cultuurgoederen, met daarbij de uitleg waarom een cultuurgoed of verzameling onvervangbaar en onmisbaar is en daarom geen uitvoervergunning heeft gekregen, adviseert zij hierin mee te nemen.^[79] Zoals in het tussenadvies reeds gesteld, vindt de commissie de zichtbaarheid van de wijze van bescherming van belang omdat dit de maatschappelijke belangstelling voor objecten van kunst en cultuur kan stimuleren en het draagvlak voor de Collectie Nederland verder kan versterken. Een digitaal, visueel registratiesysteem van beschermde cultuurgoederen is ook van belang voor de rechtszekerheid en de handhaving: op deze manier kunnen beschermde cultuurgoederen worden herkend. Om andere landen in de EU en internationale veilinghuizen snel en actueel te kunnen informeren over roerend cultureel erfgoed dat Nederland niet had mogen verlaten, moeten actuele overzichten van geweigerde uitvoervergunningen digitaal beschikbaar zijn.

Digitalisering

De aanvragen moeten – anders dan nu het geval is bij de uitvoervergunningen voor buiten de EU – digitaal kunnen worden aangeleverd en verwerkt.

Digitalisering van de aanvraag- en beoordelingsprocedure is nu al wenselijk en zal nog wenselijker worden als ook de nationale uitvoervergunning wordt geïntroduceerd. Digitalisering van de vergunningaanvragen past ook bij de ontwikkeling van de digitale dienstverlening van de overheid aan burgers en bedrijven. Mogelijk kan er op het punt van digitalisering aansluiting worden gezocht bij het Europese centrale systeem voor invoervergunningen en importeursverklaring dat de Europese Commissie momenteel ontwikkelt.^[80]

Digitalisering kan de werklast verminderen. Begeleiding van het administratieve proces blijft echter ook bij een gedigitaliseerd systeem nodig: er zijn altijd aanvragers die niet de juiste documenten uploaden of behoefte hebben aan meer informatie.

Continuïteit in de expertbeoordeling

Continuïteit in de expertbeoordeling is essentieel voor een meer betrokken beschermingsbeleid. Idealiter wordt daartoe in het nieuwe systeem de tijdelijke ad-hoccommissie opgevolgd door een vaste onafhankelijke adviescommissie, en wordt deze actor met haar rol ook opgenomen in de Erfgoedwet omdat zij onderdeel van het uitvoervergunningensysteem is; zonder expertbeoordeling is dat systeem niet compleet. Logischerwijs neemt de vaste adviescommissie bovendien de beoordeling van de EU-aanvragen voor permanente uitvoervergunningen in behandeling: die worden immers ook, als de Inspectie dat nodig vindt, getoetst aan de beschermingscriteria uit de Erfgoedwet. Net als de huidige ad-hoccommissie doet de vaste onafhankelijke adviescommissie waar nodig een beroep op individuele experts (zie [hoofdstuk 7](#)).

Snelheid

Snelheid in de beoordeling van aanvragen wordt door alle partijen in het veld bepleit. Een aanvraag voor permanente uitvoer verdient zo snel mogelijk uitsluitel, maar dient in elk geval de maximale termijn van acht weken van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) niet te overschrijden. Dat is dus inclusief de eventuele criteriatoets door de vaste onafhankelijke adviescommissie. Idealiter komt er een tweetrapsbeoordeling: een snelle eerste reactie in bijvoorbeeld tien dagen (de vergunning zal worden verleend of de aanvraag wordt nader onderzocht) en een afhandeling binnen acht weken.

De commissie acht het wenselijk te onderzoeken of eigenaren van cultuurgoederen in het bezit van een nationale uitvoervergunning, waarvoor in sommige categorieën hogere drempels gelden, versneld of misschien zelfs automatisch een EU-uitvoervergunning kunnen krijgen.

Evaluatie

Om het systeem van beoordeling en bescherming dynamisch te houden, adviseert de commissie de categorieën en drempelwaarden periodiek, minimaal vijfjaarlijks, te evalueren. De evaluatie zou kunnen samenvallen met de evaluatie van de Erfgoedwet.

5.4 De gevolgen van afwijzing

(zie schema '[Aanvraag- en beoordelingsprocedure nationale uitvoervergunning](#)')

Bij het niet verkrijgen van een vergunning voor permanente uitvoer kan de aanvrager/eigenaar besluiten af te zien van zijn voornemen tot uitvoer en het betreffende cultuurgoed vervolgens binnen Nederland verkopen of in eigen bezit houden. In het laatste geval kan hij in aanmerking komen voor een Bijdrage Beschermd Cultuurgoed. Als de eigenaar volhardt in zijn voornemen tot vervreemding naar het buitenland, terwijl de Staat het cultuurgoed graag wil behouden voor Nederland, biedt de Staat hem een Aankooptraject Beschermd Cultuurgoed aan.

Bijdrage Beschermd Cultuurgoed

In het huidige systeem van aanwijzing kan de eigenaar van een aangewezen cultuurgoed of verzameling een tegemoetkoming krijgen in de kosten voor

conservering, restauratie of duplicatie van het beschermd cultuurgoed. Deze Bijdrage Beschermd Cultuurgoed kan hij aanvragen bij het Mondriaan Fonds en dekt een deel van de kosten, tot maximaal 60 procent. De commissie adviseert deze bijdrage in het nieuwe systeem te handhaven, maar wel te verhogen (zie [hoofdstuk 5.8](#)). Het is een vorm van subsidie die mag worden aangevraagd door iedereen aan wie een vergunning voor permanente uitvoer is geweigerd en die afziet van uitvoer. Het is een tegemoetkoming in de kosten voor behoud en beheer van een cultuurgoed dat de Staat onvervangbaar en onmisbaar acht voor Nederland.

Aankooptraject Beschermd Cultuurgoed

Het aankooptraject dat de commissie in het nieuwe systeem voorstelt, is grotendeels gelijk aan het aankooptraject zoals we dat kennen in het huidige systeem. Het aankooptraject kent twee fases. Eerst worden kopers in Nederland in staat gesteld het cultuurgoed aan te kopen. Onder ‘kopers’ verstaat de commissie publieke musea, maar ook particuliere partijen, zoals particuliere musea, verzamelaars en bedrijfscollecties. Zij vindt vanuit haar visie dat ook deze partijen, anders dan nu het geval is, een beschermd waardig cultuurgoed kunnen aankopen, zolang het cultuurgoed na aankoop in Nederland blijft. Slaagt de koop door deze partijen niet, dan is vervolgens de Staat aan zet om het cultuurgoed aan te kopen.

In de praktijk kan een museum beschermd erfgoed vaak alleen aankopen met behulp van meerdere fondsen, zoals de Vereniging Rembrandt en het Mondriaan Fonds. Het Mondriaan Fonds kent de regeling Bijdrage Aankopen.^[81] Musea kunnen via deze regeling een subsidie aanvragen voor de aankoop van een belangwekkend cultuurgoed dat ‘een verrijking is voor de Collectie Nederland’. Dat kunnen zowel cultuurgoederen zijn die reeds als beschermd zijn aangemerkt, als reguliere museale aankopen zonder die status. De aankoopsubsidie binnen de regeling Bijdrage Aankopen betreft maximaal 40 procent van de aankoopprijs. Als die 40 procent uitkomt op een bedrag hoger dan 500.000 euro doet het Mondriaan Fonds in de praktijk voor het surplus een beroep op de minister c.q. het Museaal Aankoopfonds.^[82] Een subsidie uit de Bijdrage Aankopen kan alleen worden aangevraagd door musea die staan ingeschreven in het museumregister. Om voor verlening in aanmerking te komen, moet de aankoop duurzaam deel uitmaken van de Collectie Nederland en kan zij niet worden vervreemd zonder toestemming van het Mondriaan Fonds. Een andere voorwaarde is publieke zichtbaarheid. Een particulier museum moet in zijn statuten vermelden dat de collectie of dit collectieonderdeel toevalt aan de openbare Collectie Nederland.^[83] Slaagt de koop, dan is het museum eigenaar van het betreffende cultuurgoed.^[84] Vanaf 1 miljoen euro gaan de aanvragen rechtstreeks naar het ministerie van OCW.

Als de Staat zelf het onvervangbaar en onmisbaar cultuurgoed aankoopt, spreekt hij daarvoor het Museaal Aankoopfonds aan. Het aangekochte cultuurgoed wordt toegevoegd aan de Rijkscollectie en kan vervolgens aan musea en andere maatschappelijke en culturele organisaties in bruikleen worden gegeven.

Wat betreft de taxatie, de particuliere kopers en de aankooptermijn adviseert de commissie het volgende:

Internationale taxatie

Een belangrijke voorwaarde voor de commissie is dat de aankoop gebeurt tegen een reële internationale marktwaarde, gebaseerd op een *onderbouwde* taxatie of waarde-inschatting door twee internationaal georiënteerde onafhankelijke taxateurs, van wie er een wordt aangewezen door de eigenaar en een door de Staat. De commissie realiseert zich dat het moeilijk is de internationale marktwaarde exact te kennen: het betreft immers een taxatie, geen verkoopprijs. Indien eigenaar en Staat het niet eens kunnen worden over het proces van taxatie door twee onafhankelijke taxateurs, kan de eigenaar de rechtbank in Den Haag inschakelen om te beoordelen of de procedure eerlijk is verlopen. (De Haagse rechtbank is ook een actor in het huidige registersysteem.)

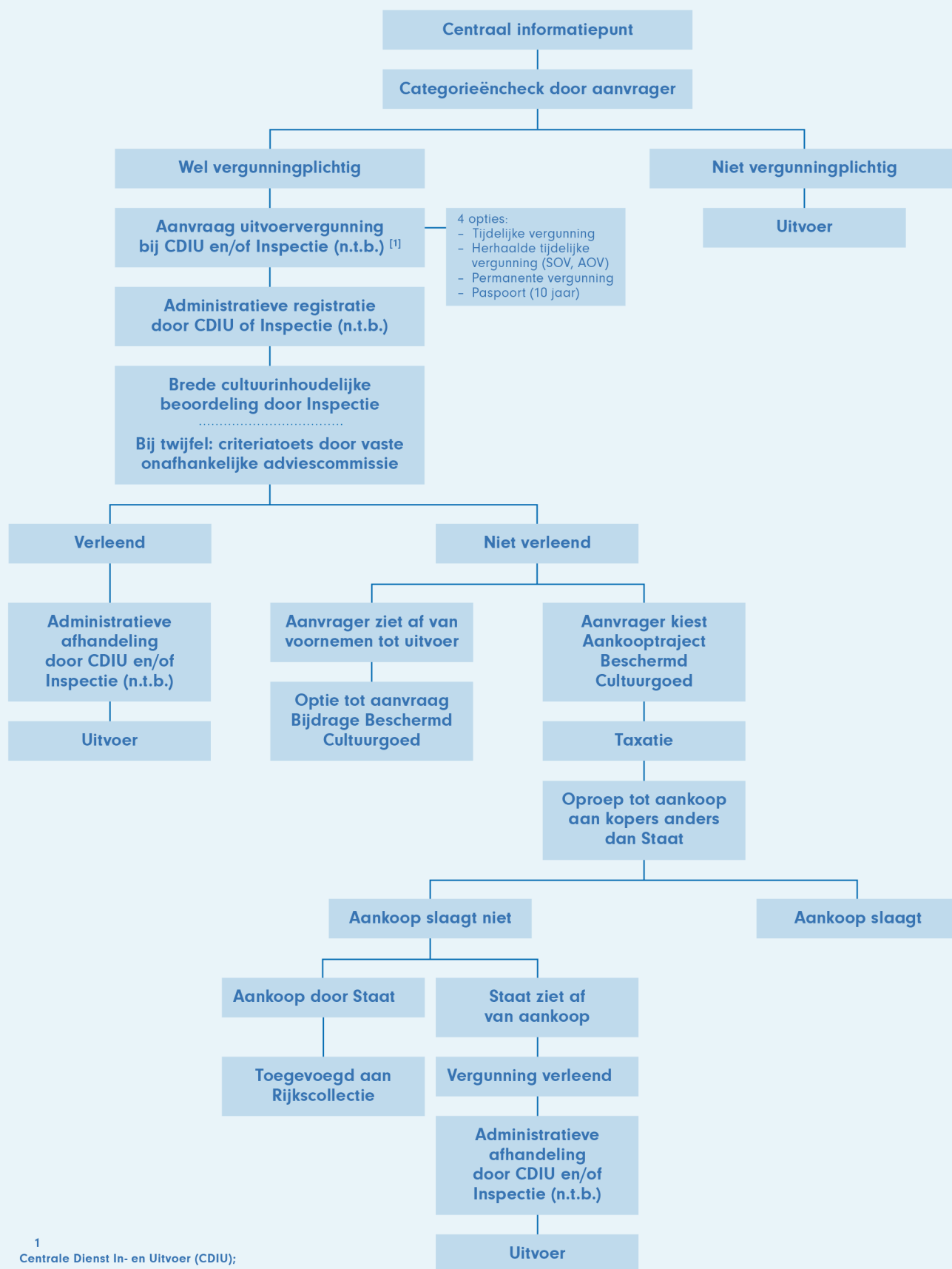
Particuliere kopers

Ook de collecties van particulieren kunnen in de visie van de commissie deel uitmaken van de Collectie Nederland en een factor in publieksbereik zijn. Idealiter zorgt een particuliere koper voor (een zekere mate van) openbare zichtbaarheid van het aangekochte cultuurgoed, zodat het daarmee onderdeel wordt van de Collectie Nederland. Het is echter geen eis die de overheid kan opleggen; het cultuurgoed is immers niet haar eigendom. De eventuele zorg dat een particulier museum een beschermd cultuurgoed doorverkoopt naar het buitenland, is overbodig: bij permanente uitvoer moet immers een uitvoervergunning worden aangevraagd.

Aankooptijd (twee keer) zes maanden

Voor het gehele aankooptraject stelde de commissie in het tussenadvies zes maanden voor. Deze periode acht de commissie nog steeds werkbaar. Het is een beduidend langere periode dan de zes weken die kopers anders dan de Staat in de huidige Erfgoedwet krijgen voor het aankopen van aangewezen cultuurgoederen en verzamelingen.^[85] Zes maanden is echter nog altijd slechts de helft van de tijdsperiode die men bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk reserveert voor de aankoop van een 'national treasure'. Taxatie en fondsenwerving zijn processen die tijd kosten en waarvoor zes weken hoe dan ook te kort is. Mocht het partijen in het veld na zes maanden niet zijn gelukt het gehele bedrag bijeen te brengen maar wel reeds een substantieel deel, dan zou de mogelijkheid moeten bestaan het aankooptraject te verlengen met maximaal nog eens zes maanden opdat een succesvolle aankoop door het veld kan worden gerealiseerd. Wanneer het (in laatste instantie de Staat) niet lukt het cultuurgoed aan te kopen, dan krijgt de aanvrager/eigenaar een vergunning voor permanente uitvoer en kan hij het cultuurgoed definitief uitvoeren en verkopen of schenken aan het buitenland.

Aanvraag- en beoordelingsprocedure nationale uitvoervergunning

1
 Centrale Dienst In- en Uitvoer (CDIU);
 Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (Inspectie)

5.5 Overgangsregeling register beschermde cultuurgoederen

Voor de 161 cultuurgoederen en verzamelingen in het huidige register, de nationaal beschermde cultuurgoederen die niet zonder toestemming van de minister naar het buitenland mogen, stelt de commissie een overgangsregeling voor. Bij invoering van een nationaal uitvoervergunningensysteem blijft de beschermde status van deze groep ongewijzigd. Er worden echter geen cultuurgoederen aan het register meer toegevoegd. Een eventueel bestaand recht op financiële tegemoetkoming op basis van de status als nationaal beschermd erfgoed (zie [hoofdstuk 5.8](#)) blijft ongemoeid. De commissie adviseert de 161 cultuurgoederen en verzamelingen in het huidige register in de loop van tien jaar opnieuw, aan de hand van de nieuwe beschermingscriteria, te laten beoordelen door de vaste onafhankelijke adviescommissie (zie [hoofdstuk 7](#)).

Cultuurgoederen en verzamelingen die eventueel in de overgang van het oude naar het nieuwe systeem worden aangewezen voor bescherming en daarmee in het register komen, vallen ook onder de overgangsregeling.

5.6 Onvervangbare en onmisbare cultuurgoederen van geringe financiële waarde

In de visie van de commissie zou de Collectie Nederland een beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend cultureel erfgoed moeten geven. Voor die rijkdom, complexiteit en diversiteit dient ook in de bescherming aandacht te zijn. Eén specifieke categorie stelde haar echter voor een dilemma: onvervangbare en onmisbare cultuurgoederen van relatief geringe financiële waarde, vaak afkomstig – zo bleek ook in de gesprekken – uit specifiek regionale en migrantengemeenschappen. De commissie wil aandacht voor deze cultuurgoederen (zie [hoofdstuk 1](#) en de uitgangspunten in [hoofdstuk 4.4](#)) maar de waardedrempels in het uitvoervergunningensysteem (zowel dat voor buiten als binnen de EU) zijn voor hen te hoog, wat maakt dat ze niet vergunningplichtig zijn en dus niet in beeld komen voor bescherming op het moment van uitvoer.

Het extreem verlagen van de waardedrempels is in de praktijk geen werkbare oplossing: het zou een enorme stijging van het aantal vergunningplichtige cultuurgoederen en verzamelingen betekenen en leiden tot een onacceptabele werkbelasting en bureaucratie voor eigenaren en overheid. Daarbij is het naar het oordeel van de commissie de vraag of het risico op ongewenste vervreemding voor deze groep cultuurgoederen, hoewel in theorie altijd aanwezig, in de praktijk de grootste bedreiging is. Het is daarmee ook de vraag of een betere vertegenwoordiging van cultuurgoederen van geringe financiële waarde maar groot cultuurhistorisch of maatschappelijk belang binnen de Collectie Nederland het effectiefst te bewerkstelligen is met beschermingsmaatregelen. Aangezien het cultuurgoederen van relatief geringe financiële waarde betreft, vallend onder de waardedrempels van de vergunningenstelsels, zou het in de praktijk haalbaar moeten zijn voor musea en erfgoedinstellingen deze cultuurgoederen te verwerven. Anderzijds geldt ook dat er specifiek voor deze groep cultuurgoederen zeer complexe beheer-

en behoudsvraagstukken kunnen spelen, bijvoorbeeld omdat de objecten nog een actieve gebruiksfunctie hebben. Dit kan de aankoop door musea in de weg staan.

De commissie acht het vanuit haar visie op de Collectie Nederland van belang deze groep cultuuroederen breder te signaleren en te agenderen. In het bijzonder gaat het hierbij om cultuuroederen die van grote waarde zijn voor regionale en migrantengemeenschappen. Omdat er slechts zeer beperkt zicht is op de omvang van deze categorie, pleit de commissie voor een inventariserend onderzoek. Partijen die bij een dergelijk onderzoek een rol zouden kunnen spelen, zijn bijvoorbeeld de RCE en, aangezien een deel van de cultuuroederen in deze categorie gebruiksvoorwerpen betreft die een actieve functie in immateriële tradities hebben, het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN).

Daarnaast adviseert de commissie om in het Museaal Aankoopfonds een eigen budget vrij te maken voor de aankoop van belangwekkende cultuuroederen in de categorie onvervangbare en onmisbare cultuuroederen van geringe financiële waarde (zie [hoofdstuk 5.8](#)). Met het Mondriaan Fonds als loket kunnen musea aanspraak maken op dit budget. De vaste onafhankelijke adviescommissie beoordeelt het belang van de objecten in kwestie en adviseert over de mogelijke aankoop ervan. Ook het Rijk kan aankopen. In dat geval wordt het cultuuroed onderdeel van de Rijkscollectie, wat (duurzame) bescherming tegen uitvoer bewerkstelligt.

5.7 Handhaving

De kans bestaat dat er – onbewust of bewust – niet wordt voldaan aan de vergunningplicht. Waar controle op goederen mogelijk is bij het overschrijden van de buitengrenzen van Europa, is dat sinds het Verdrag van Maastricht (1992) niet meer mogelijk bij het overschrijden van de binnengrenzen van de 27 lidstaten van Europa.^[86] In het nationaal vergunningensysteem is handhaving dus niet op voorhand geregeld. Passieve dan wel actieve controle door Inspectie en Douane en terugvordering zijn wel mogelijk indien daarvoor een wettelijke grond is. Indien in de Erfgoedwet is opgenomen dat het buiten Nederland brengen zonder geldige vergunning verboden is, creëert dit de vereiste juridische bevoegdheden voor de Inspectie en politie. De commissie adviseert daarom de vergunningplicht (het algemeen verbod op het buiten Nederland brengen van bepaalde cultuuroederen en verzamelingen, zie [hoofdstuk 5.1](#)), de beschermingscriteria en de handhavingsbevoegdheden te verankeren in de Erfgoedwet. Daarmee is er, volgens de nu geldende internationale verdragen, een nieuwe grond voor terugvordering door de Staat der Nederlanden van cultuuroed dat ongewenst naar het buitenland is vervoerd (zie [hoofdstuk 3](#)).

Cultuuroederen waarvoor een uitvoervergunning is geweigerd, kunnen in principe worden gecommuniceerd met politie, internationale veilinghuizen, musea, ambassades et cetera. Digitalisering is in dit verband van groot belang. Cultuuroederen waarvoor onterecht geen vergunning is aangevraagd en die al in het buitenland zijn beland, zijn in de praktijk minder makkelijk op te sporen. De overheid is daarbij sterk afhankelijk van de actoren in het veld.

Net als musea controleren grote veilinghuizen doorgaans streng: als een werk ter veiling komt, moet de uitvoervergunning zijn geregeld. In gesprekken met overheden en andere stakeholders in de ons omringende landen werd bovendien gesteld dat er een mentaliteitsverandering gaande is die bescherming mogelijk ten goede komt. Door de actuele internationale politieke aandacht voor het tegengaan van handel in roofterkunst wordt de herkomst van een cultuurgoed steeds belangrijker gevonden – door veilinghuizen, maar ook door particuliere eigenaren. Een onduidelijke herkomst is schadelijk voor (de verhandelbaarheid en dus de waarde van) het cultuurgoed. Een deel van een zo adequaat mogelijke controle en handhaving is dus gestoeld op internationale wetgeving, een ander deel op vertrouwen – in het goede gedrag van particulieren, handelaren en veilinghuizen – en weer een ander deel op de wisselwerking en samenwerking tussen particulieren en overheid.

5.8 Financiën

Om het nieuwe, meer betrokken beschermingsmodel te realiseren, is er – los van de fiscale regelingen die worden voorgesteld in hoofdstuk 6 – structureel budget nodig voor de aankoop van beschermd cultuurgoederen en de financiële tegemoetkoming in behoud en beheer voor eigenaren aan wie een uitvoervergunning is geweigerd. Daarnaast zijn er de kosten om het nationaal uitvoervergunningensysteem te implementeren.

Museaal Aankoopfonds

Voor het aankopen van onvervangbaar en onmisbaar erfgoed door de Staat is er sinds 1 oktober 1999 het Museaal Aankoopfonds. Omdat dit fonds niet is opgenomen in de Erfgoedwet is het niet wettelijk vastgelegd waarvoor het kan worden gebruikt en welke middelen daarvoor beschikbaar zijn.

Ook kent het fonds geen regeling voor aanvulling. Zoals reeds in het tussenadvies geadviseerd, vindt de commissie dat de doelstellingen van het Museaal Aankoopfonds en de daaraan gekoppelde budgetten wettelijk moeten worden verankerd. ^[87]

Doelstellingen

De commissie adviseert het Museaal Aankoopfonds alleen te gebruiken voor aankoop en bescherming van roerende cultuurgoederen. De financiering van niet-museale en niet-erfgoed gerelateerde zaken, zoals recentelijk de subsidiëring van Scapino Ballet Rotterdam en Eurosonic Noorderslag, zouden niet uit de middelen van het Museaal Aankoopfonds moeten worden bekostigd. Naar het idee van de commissie is het fonds er voor het aankopen van beschermd cultuurgoederen en verzamelingen, en voor grote incidentele aankopen die musea willen doen los van het beschermingsvraagstuk.

Voor deze twee doeleinden was het Museaal Aankoopfonds aanvankelijk bedoeld. ^[88] Een nieuwe doelstelling van het Museaal Aankoopfonds zou de aankoop van onvervangbare en onmisbare cultuurgoederen van relatief geringe financiële waarde – vaak afkomstig uit specifiek regionale en migrantengemeenschappen – moeten zijn (zie hoofdstuk 5.6).

De garantstellingen voor het dekken van schade aan of verlies van cultuurgoederen die in bruikleen worden ontvangen door Nederlandse musea en die onder de indemniteitsregeling vallen, zijn op dit moment ook onderdeel van het Museaal Aankoopfonds.^[89] De commissie vindt de indemniteitsregeling essentieel. Zonder die regeling is het voor veel Nederlandse musea onmogelijk bruiklenen te organiseren terwijl bruiklenen een dynamische Collectie Nederland faciliteren: ze openen nieuwe perspectieven op de collectie door die in een andere context te plaatsen. De commissie betwijfelt echter of een verzekeringsregeling onderdeel moet zijn van een aankoopfonds. Ook vraagt zij zich af of de hoogte van het bedrag dat tot nu toe wordt gereserveerd – 15 miljoen euro – nog toereikend is. De commissie adviseert het onderwerp indemniteit, dat buiten de opdracht van de commissie valt, apart te agenderen en te onderzoeken.

Budgetten

In haar werkzaamheden heeft de commissie geconstateerd dat het Museaal Aankoopfonds structureel te weinig middelen bevat om belangwekkende cultuurgoederen te kunnen aankopen voor de Collectie Nederland. Hierdoor neemt het risico toe dat dergelijke stukken naar het buitenland worden vervreemd. Tot 2011 en weer vanaf 2020 was er gemiddeld rond de 50 miljoen euro beschikbaar in het Aankoopfonds.^[90] Daarbinnen is voor specifiek bescherming nooit budget gealloceerd. Voor schadedekking in geval van indemniteit houdt de minister van OCW met instemming van de minister van Financiën een reserve van doorlopend 15 miljoen euro aan – een bedrag waarvan de commissie opmerkt dat het achter is gebleven op de waardestijgingen in de internationale kunstmarkt; de regeling wordt structureel overvraagd.^[91] Na aftrek van schadedekking in geval van indemniteit blijft er dan 35 miljoen euro over, voor grote aankopen van musea en beschermingsaankopen samen.

Om een actieve bescherming van roerend cultureel erfgoed dat Nederland niet zou moeten verlaten mogelijk te maken, bepleit de commissie een structurele verhoging van het Museaal Aankoopfonds. In haar tussenadvies adviseerde de commissie reeds dat er drie geormerkte budgetten zouden moeten komen: 35 miljoen euro voor bescherming, 50 miljoen euro voor grote aankopen van musea en 15 miljoen euro voor het dekken van schade aan of verlies van cultuurgoederen in bruikleen die onder de indemniteitsregeling vallen. De commissie adviseert aanvullend een deel van het beschermingsbudget vrij te maken voor de (selectieve) aankoop door de Staat van belangwekkende cultuurgoederen – vaak afkomstig uit specifiek regionale of migrantengemeenschappen – die onder de waardedrempels van de uitvoervergunningensystemen vallen maar van onmisbaar maatschappelijk of cultureel belang zijn.

Door diverse Kamerfracties is met instemming gereageerd op de aanbevelingen in het briefadvies en zijn aanvullende vragen gesteld aan de minister.^[92] De Raad voor Cultuur heeft de aanbeveling omtrent het Museaal Aankoopfonds overgenomen in zijn Investeringsagenda.^[93] Hij adviseert het fonds eenmalig aan te vullen tot het oorspronkelijke niveau van 50 miljoen euro en een structurele investering van 25 miljoen euro per jaar. Op deze manier ontstaat er een financieel fundament voor bescherming

en wordt een actiever beschermingsbeleid mogelijk. De commissie schaaft zich graag achter deze financiële uitwerking.

De commissie hecht eraan om in dit verband het belang van een dynamische Collectie Nederland nogmaals onder de aandacht te brengen. Om die dynamiek te kunnen realiseren, is het essentieel dat er ook middelen beschikbaar blijven voor belangwekkende ‘kleinere’ museale aankopen. De commissie onderschrijft om die reden het eerdere pleidooi van het Mondriaan Fonds om de Bijdrage Aankopen die dit fonds beheert structureel te verhogen. De regeling is al twee keer, in 2016 en 2018, eenmalig aangevuld omdat ze ontoereikend is. De scheidslijn van 500.000 euro die het Mondriaan Fonds nu inzet – een aanvraag onder de 500.000 euro wordt betaald uit de Bijdrage Aankopen, boven de 500.000 euro uit de Bijdrage Aankopen en het Museaal Aankoopfonds samen (zie [hoofdstuk 5.4](#)) – kan alleen worden gehandhaafd als het budget wordt opgetrokken naar 4 miljoen euro per jaar.^[94] Als dat niet gebeurt, is de kans groot dat het Museaal Aankoopfonds eerder, bij een lagere scheidslijn, zal moeten worden aangesproken.

Tot slot wil de commissie benadrukken dat het aankopen van cultuurgoederen, teneinde ongewenste vervreemding naar het buitenland te voorkomen, moet gebeuren op basis van de strenge beschermingscriteria zoals voorgesteld in [hoofdstuk 3](#). Het beschermingsbudget binnen het Museaal Aankoopfonds dient alleen in uitzonderlijke gevallen te worden aangesproken: ter voorkoming van ongewenste vervreemding van als onvervangbaar én onmisbaar voor Nederland beoordeelde cultuurgoederen. Bovendien wil de commissie particulieren motiveren medefinanciers te worden middels een participatieconstructie. Zo wordt bescherming tegen uitvoer een gedeelde verantwoordelijkheid van samenleving en overheid (zie [hoofdstuk 6](#)).

Bijdrage Beschermd Cultuurgoed

De commissie adviseert de Bijdrage Beschermd Cultuurgoed (zie [hoofdstuk 5.4](#)) – aan te vragen door iedereen die een vergunning voor permanente uitvoer is geweigerd en afziet van verkoop in het buitenland – in het nieuwe systeem te verruimen, zodat het voor particulieren aantrekkelijker wordt om in samenwerking met de overheid belangwekkend cultureel erfgoed voor Nederland te behouden. De toekenning van maximaal 60 procent van de aanvraag is volgens de commissie en haar gesprekspartners een te bescheiden tegemoetkoming in de vaak aanzienlijke kosten van behoud en beheer van onvervangbaar en onmisbaar erfgoed voor Nederland. Zij adviseert het percentage en het huidige budget (600.000 euro) te verhogen.

Kosten nationaal uitvoervergunningensysteem

De implementatie van het nieuwe vergunningensysteem vergt verdere concrete uitwerking en nieuwe afspraken tussen de uitvoerende instanties en het ministerie van OCW. De investeringskosten zijn naar de inschatting van de commissie te overzien. Digitalisering is een proces dat ook los van het nieuwe beschermingssysteem zal gaan plaatsvinden. De informatievoorziening over beschermd roerend cultureel erfgoed zou ook in het huidige systeem beter kunnen en komt uiteindelijk de gehele Collectie Nederland ten goede.

De werkbelasting die het nationale vergunningensysteem met zich meebrengt, is afhankelijk van het aantal aanvragen dat straks wordt gedaan.

De hoeveelheid aanvragen, en daarmee de werklust, hangt deels af van de waardedrempels die uiteindelijk zullen worden aangehouden: hoe hoger de financiële drempelwaarden, hoe minder uitvoervergunningen er aangevraagd dienen te worden. De commissie vindt dat het doel van het nationale uitvoervergunningensysteem – een betere bescherming van onvervangbare en onmisbare cultuurgoederen – voorop moet staan. Tegelijkertijd wil zij de handel en de vergunningverlenende instanties niet onnodig frustreren of belasten. Bij het vaststellen van de uiteindelijke waardedrempels dient een juiste balans te worden gevonden. De optie van een paspoort zal voor veel handelaren en voor de vergunningverlenende instanties aantrekkelijk zijn: bij de invoering zal het paspoort weliswaar mogelijk extra werk opleveren, maar daarna zal het paspoort veel handelingen besparen omdat het tien jaar geldig is.

Om tot een schatting van het aantal aanvragen voor uitvoervergunningen binnen de EU te komen, heeft de commissie – op suggestie van de Inspectie – het huidige aantal aanvragen voor permanente uitvoer buiten de EU als indicatie genomen. Tussen oktober 2019 en eind 2020 behandelde de Inspectie 205 aanvragen. Daarvan werd in 26 gevallen externe expertise gevraagd. In één geval leidde dat ertoe dat een aanvraag werd voorgelegd aan de tijdelijke ad-hoccommissie onder leiding van Rudi Ekkart.^[95] Uit voorlopige cijfers over een iets langere periode – oktober 2019-juli 2021 – zijn zestig preadviezen gegeven door externe deskundigen. Daarvan zijn er vijf voor advies naar de commissie van Ekkart gegaan.^[96]

Internationale vergelijking: invoering nationaal vergunningensysteem in Duitsland

Om iets meer grip op de mogelijke werkbelasting te krijgen, heeft de commissie ook een internationale vergelijking gemaakt. Duitsland is daarbij als casus genomen omdat Duitsland het meest recent (in 2016) een nationaal uitvoervergunningensysteem heeft ingevoerd en daarbij ook de categorieën uit het EU-uitvoervergunningensysteem heeft overgenomen maar dan wel met hogere waardedrempels, iets wat de commissie de minister eveneens adviseert te gaan doen. Duitsland is in omvang, geschiedenis en in de samenstelling van het geheel aan roerend cultureel erfgoed moeilijk te vergelijken met Nederland, maar de verhouding tussen het aantal aanvragen voor uitvoervergunningen buiten de EU en binnen de EU geeft mogelijk wel een eerste indicatie van de aantallen die Nederland kan verwachten.

Het Duitse nationaal vergunningensysteem is opgenomen in de Kulturgutschutzgesetz die sinds augustus 2016 van kracht is.^[97] Cultuurgoederen die ouder zijn dan 75 jaar en een minimale (taxatie)waarde van 300.000 euro hebben, zijn vergunningplichtig bij uitvoer binnen de EU (artikel 24 van de Kulturgutschutzgesetz). Voor uitvoer buiten de EU gelden de Europese drempelwaarden. Specifieke vergunningen zijn er voor musea en publieke instellingen (paragraaf 25: algemene open vergunning) en eigenaren die regelmatig reizen met cultuurgoederen, bijvoorbeeld voor musici met historische instrumenten (paragraaf 26: specifieke open vergunning).^[98]

De aanvraag voor een uitvoervergunning wordt beoordeeld door de federale autoriteit, na consultatie van de deelstaatautoriteiten.

Statistische gegevens over de afgelopen vijf jaar (augustus 2016 tot augustus 2021) laten zien dat er voor uitvoer binnen de EU jaarlijks gemiddeld 809 aanvragen zijn gedaan voor de uitvoer van cultuurgoederen boven de drempelwaarden (ouder dan 75 jaar en met een minimale waarde van 300.000 euro). Voor uitvoer buiten de EU van cultuurgoederen boven de Europese drempelwaarden waren er in dezelfde periode in Duitsland gemiddeld 1.354 aanvragen per jaar. In deze cijfers is geen onderscheid gemaakt tussen tijdelijke en permanente uitvoervergunningen: het aanvraagproces voor beide vergunningen is in Duitsland hetzelfde. Het aantal aanvragen voor uitvoervergunningen binnen de EU ligt daarmee in Duitsland aanzienlijk lager dan vooraf werd verwacht: de Duitse autoriteiten gingen in hun inschatting uit van gemiddeld 1.000-1.200 aanvragen per jaar binnen deze categorie, iets minder dan het gemiddelde aantal aanvragen voor uitvoervergunningen buiten de EU tot dan toe. De handel verwachtte vooraf juist een veelvoud van dit getal: maar liefst 150.000.^[99]

De verhouding tussen het aantal aanvragen voor uitvoervergunningen buiten de EU en binnen de EU is in Duitsland 1.354 versus 809. Het aantal aanvragen voor binnen de EU betekende in de praktijk dus een stijging van ruim de helft (59,7%) van het aantal aanvragen. Hoewel het aantal aanvragen in de praktijk sterk samenhangt met de uiteindelijk vastgestelde drempelwaarden (voor welke cultuurgoederen dient een vergunning aangevraagd te worden binnen de EU), biedt deze verhouding tussen uitvoervergunningen buiten de EU en binnen de EU mogelijk een indicatie voor het aantal te verwachten aanvragen in Nederland. In Nederland zijn in 2020 in totaal 288 vergunningen verleend voor de uitvoer (tijdelijk en permanent) van cultuurgoederen buiten Europa.^[100] Als de stijging van grofweg 60 procent in Duitsland een aanwijzing is, zou het aantal vergunningen voor binnen de EU in Nederland komen te liggen rond de 170 per jaar.

5.9 Aanbevelingen

- Stap af van het lijststelsel (het register) en de praktijk van (spoed)aanwijzing.
- Dicht het belangrijkste hiaat in het huidige beschermingsmodel (ongewenste vervreemding naar of via andere Europese landen) door het reeds bestaande EU-uitvoervergunningensysteem (voor buiten de EU) aan te vullen met een nationaal uitvoervergunningensysteem (voor binnen de EU).
- Modelleer het nationaal uitvoervergunningensysteem naar het reeds in werking zijnde EU-uitvoervergunningensysteem en voeg daar enkele nieuwe elementen (hogere drempelwaarden en een paspoort) aan toe om de Europese handel niet onnodig te frustreren en de administratieve last te verlichten.
- Evalueer de categorieën en drempelwaarden periodiek, minimaal vijfjaarlijks.
- Laat het nationaal uitvoervergunningensysteem gelden voor particulier en publiek bezit, maar maak een uitzondering voor musea en erfgoedinstellingen en voor musici.
- Creëer een overgangsregeling voor de 161 cultuurobjecten en verzamelingen in het huidige register en beoordeel ze gedurende een periode van tien jaar allemaal opnieuw.
- Maak mogelijk dat uitvoervergunningen digitaal kunnen worden aangevraagd en verleend.
- Zorg in de uitwerking van het nationaal uitvoervergunningensysteem voor belangrijke randvoorwaarden als snelheid, transparantie (informatievoorziening) en continuïteit in de expertbeoordeling.
- Neem expertbeoordeling van beschermwaardigheid – als onderdeel van het uitvoervergunningensysteem – op in de Erfgoedwet.
- Zorg voor een reële aankooptijd van (twee keer) zes maanden voor cultuurobjecten waarvoor geen uitvoervergunning is verleend omdat ze onvervangbaar en onmisbaar zijn voor Nederland.
- Garandeer eigenaren een aankoopprijs gebaseerd op een taxatie of waarde-inschatting door twee internationaal georiënteerde onafhankelijke taxateurs.
- Ondersteun eigenaren van beschermde werken ruimhartiger door de Bijdrage Beschermd Cultuurobject financieel te verruimen.

- Zorg dat de Bijdrage Aankopen van het Mondriaan Fonds structureel wordt verhoogd naar 4 miljoen euro per jaar zodat het fonds niet steeds vaker genoodzaakt zal zijn een beroep op het Museaal Aankoopfonds te doen.
- Creëer een stevig financieel fundament voor een actief, betrokken beschermingsbeleid door de overheid door het Museaal Aankoopfonds en zijn doelstellingen en daaraan gekoppelde budgetten wettelijk te verankeren. Vul het Museaal Aankoopfonds eenmalig aan tot 50 miljoen euro en investeer jaarlijks 25 miljoen euro.
- Beleg een specifiek budget bij het Museaal Aankoopfonds voor de aankoop van cultuurgoederen van geringe financiële waarde (lees: vallend onder de waardedrempels van het nationaal uitvoervergunningensysteem) maar van onvervangbaar en onmisbaar cultuurhistorisch of maatschappelijk belang, vaak afkomstig uit specifiek regionale en migrantengemeenschappen.

6. Stimulansen particuliere betrokkenheid

6.1 Geven in gezamenlijkheid

Als de overheid belangwekkende cultuurgoederen en verzamelingen voor Nederland wil behouden, moet zij niet alleen de wettelijke bescherming van roerend cultureel erfgoed goed regelen, maar ook de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland vergroten. Het stimuleren van particuliere betrokkenheid dient vorm te krijgen in een gelijkwaardige dialoog tussen particuliere verzamelaars en de overheid. De wil om dat wat door particulieren met veel liefde en toewijding is verzameld voor Nederland te behouden, krijgt daarin vorm en betekenis. De commissie verstaat onder particuliere verzamelaars zowel actieve verzamelaars, als eigenaren van vroeger bijeengebrachte en vererfde cultuurgoederen en verzamelingen. Fiscale regelingen vormen een essentiële voorwaarde voor een sterke en levendige geefcultuur en zijn vaak een eerste aanzet tot de gedachtevorming over schenking. Het bestaan van de regelingen maakt naar overtuiging van de commissie het behoud van belangwekkende cultuurgoederen voor Nederland kansrijker.

Toekomstig beleid om de particuliere betrokkenheid bij de collectie Nederland te vergroten, dient naar oordeel van de commissie te zijn gestoeld op het principe van wederkerigheid: de schenker en de gemeenschap dienen als gelijkwaardige partners samen te werken. Drie begrippen zouden daarbij centraal moeten staan: vertrouwen, gunnen en waarderen.

Vertrouwen: de overheid en de door haar ingevoerde regelgeving moeten betrouwbaar en bestendig zijn.

Gunnen: zowel de gemeenschap als de schenker moet van de regeling kunnen profiteren.

Waarderen: laat zien dat particuliere betrokkenheid, van schenkers in binnen- en buitenland, wordt gewaardeerd.

Gewaardeerd worden en als gelijkwaardige gesprekspartner worden gezien is voor particuliere verzamelaars van groot belang. Het gaat hierbij niet alleen om het opbouwen van een bestendige relatie tussen publieke musea en particuliere verzamelaars, maar evenzeer om de belangstelling die de Staat toont voor particuliere verzamelaars en schenkers. Door de publieke musea is de afgelopen jaren sterk geïnvesteerd in het opbouwen van een betrokken relatie met schenkers en verzamelaars. Uit de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, komt echter het beeld naar voren van een overheid die het contact met particuliere verzamelaars te lang alleen aan de publieke musea heeft overgelaten. De minister heeft in haar beleidsreactie op het rapport van de Commissie-Pechtold reeds aangegeven in gesprek te gaan met particuliere

eigenaren om haar waardering te uiten voor het particulier cultuurbezit in Nederland.^[101] De commissie onderschrijft het belang om vanuit de overheid in gesprek te gaan met particuliere verzamelaars en een meer bestendige en structurele relatie met hen op te bouwen.

De commissie signaleert dat er zowel vanuit de musea als vanuit de overheid een sterke nadruk ligt op kunstverzamelaars. Voor een dynamische samenstelling van de Collectie Nederland is het van belang dat er ook geïnvesteerd wordt in het opbouwen van een bestendige relatie met verzamelaars van andersoortige cultuurgoederen.

Essentieel voor het bewerkstelligen van een grotere betrokkenheid van particulieren bij de Collectie Nederland, is een omslag in benadering en denken over fiscale regelingen die een duurzame bescherming van belangwekkende cultuurgoederen realiseren voor de gemeenschap. Er is naar het oordeel van de commissie in de huidige beeldvorming vaak te weinig oog voor het feit dat de geschonken cultuurgoederen onvervreemdbaar eigendom worden van de Staat, waarmee feitelijk een waardeoverdracht plaatsvindt. Dergelijke schenkingen zijn een permanente verrijking van het publieke bezit, zowel inhoudelijk als financieel. Een gedeeltelijke compensatie in de vorm van belastingvoordeel vormt een goede en adequate stimulans voor en aanzet tot schenkingen.

In haar aanbevelingen heeft de commissie er steeds naar gestreefd een afgewogen balans te vinden tussen verplichting en recht voor particulier en Staat, tussen een zo groot en breed mogelijke particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland en fiscaal gunstige regelingen.

De aanbevelingen zijn niet los te zien van de reeds in het tussenadvies geadviseerde significante uitbreiding van het Museaal Aankoopfonds (zie [hoofdstuk 5.8](#)). Beide zaken zijn complementair. Het Aankoopfonds betreft publiek geld; de beslissingsbevoegdheid over besteding van het vermogen ligt bij de Staat. De voorstellen die de commissie doet om de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland te vergroten, betreffen particulier geld. De scheidslijn tussen publiek en privaat geld dient glashelder te zijn, ook in de governance van de fondsen en de beslissingsbevoegdheid over besteding van het vermogen.

Juist in de huidige, sterk dynamische kunstmarkt dienen de overheid en particulieren de krachten te bundelen om in gezamenlijkheid aankopen en schenkingen voor de Collectie Nederland te realiseren.

6.2 De bestaande fiscale regelingen

Financiële betrokkenheid van particulieren bij de Collectie Nederland krijgt in de huidige praktijk vorm in twee fiscale regelingen: de zogeheten successie-regeling, ondergebracht in de Successiewet 1956 (hierna: Successiewet), en een opslag bij de aftrek van giften aan culturele anbi's, onderdeel van de Geefwet (2012).^[102]

Successiewet

Artikel 67 van de Successiewet maakt het mogelijk erfbelasting (deels) te voldoen door schenking van een kunstwerk of cultuurgoed aan de Staat. De voorwaarden voor toepassing van deze regeling zijn nader uitgewerkt in het Uitvoeringsbesluit Successiewet 1956 en het besluit van 4 september 2020 inzake schenk- en erfbelasting, kwijtschelding (nr. 2020-157866).^[103]

Cultuurgoederen die mogelijk voor deze regeling in aanmerking komen, worden beoordeeld door de Adviescommissie beoordeling aangeboden cultuurbezit uit nalatenschappen. Deze commissie rapporteert haar bevindingen aan de minister van Financiën. Voorwaarden voor toepassing van de regeling zijn onder andere dat het cultuurgoed als onvervangbaar en onmisbaar voor Nederland wordt beoordeeld of dat het cultuurgoederen betreft die op grond van bepaalde criteria van groot nationaal cultuur-historisch of kunsthistorisch belang zijn (zie [hoofdstuk 7.1](#)).

Indien een particulier op advies van de Adviescommissie en naar oordeel van de minister van Financiën gebruik mag maken van de successieregeling, kan de getaxeerde waarde van het te schenken object, vermeerderd met een opslag van 20 procent, in mindering worden gebracht op de verschuldigde successiebelasting.

Een verzoek tot beoordeling van een object kan reeds bij leven worden ingediend bij de Adviescommissie.

Geefwet

Voor giften aan culturele anbi's als musea geldt sinds 2012 een extra giften-aftrek.^[104] Particulieren mogen in hun aangifte inkomstenbelasting een gift aan een culturele anbi vermenigvuldigen met 1,25 en dat bedrag als gift aftrekken. Ondernemingen die onder de vennootschapsbelasting vallen, mogen 1,5 keer het bedrag van een dergelijke gift aftrekken in de aangifte vennootschapsbelasting.

De opslag van 25 procent is gemaximeerd op totaal 1.250 euro. Dat betekent dat de opslag alleen kan worden toegepast tot een bedrag van 5.000 euro (de opslag bedraagt bij 5.000 euro 1.250 euro). Voor ondernemingen die onder de vennootschapsbelasting vallen is de opslag van 50 procent beperkt tot een bedrag van 2.500 euro. Met andere woorden, ook voor deze ondernemingen geldt de opslag alleen voor giften tot een bedrag van 5.000 euro per jaar.

Voor een incidentele gift gelden bij berekening van de aftrek inkomstenbelasting een drempelbedrag en een maximumbedrag, beide afhankelijk van het drempelinkomen. Voor periodieke giften gelden geen drempel en geen maximum. De maximumopslag van 1.250 euro en respectievelijk 2.500 euro betreft het totaal van alle giften in een jaar (incidentele én periodieke giften) die aan culturele anbi's worden gedaan.

6.3 Aanpassing fiscale regelingen

De commissie constateert op basis van de gesprekken die zij heeft gevoerd dat er een enorm potentieel is voor particulier mecenaat in Nederland en bij Nederlanders woonachtig in het buitenland. Veel Nederlanders, zowel in binnen- als buitenland, hebben hun geld (deels) in Nederland verdiend en willen graag iets terugdoen voor de samenleving.^[105] Het is de kunst dit potentieel beter te benutten.

De commissie adviseert de focus te leggen op wat de successieregeling (betaling van erfbelasting in natura) de publieke zaak brengt, namelijk grote giften die de Collectie Nederland verrijken met publiek toegankelijke topstukken. Ook pleit zij voor een uitbreiding van de Geefwet, het gebruik van een participatieconstructie en de mogelijkheid reeds bij leven een werk aan de Rijkscollectie te kunnen schenken tegen fiscaal gunstige voorwaarden.

Schenken bij leven

Uit de gesprekken blijkt dat de bestaande successieregeling fiscaaltechnisch goed functioneert. Jaarlijks worden gemiddeld vijftien tot twintig verzoeken behandeld, waarvan zo'n 90 procent positief wordt beoordeeld. Beide partijen (de schenker en de gemeenschap) profiteren van de regeling. Via de regeling kunnen cultuurgoederen voor de gemeenschap worden verworven uit particulier bezit die anders in veel gevallen niet in publieke collecties terecht zouden komen (omdat ze bijvoorbeeld particulier zouden vererven of verkocht zouden worden via de kunsthandel of veiling). De 20 procent opslag maakt het aantrekkelijk voor schenkers gebruik te maken van de regeling en niet te kiezen voor verkoop op de vrije markt. Ook de overweging dat het werk na schenking in een publieke collectie terechtkomt, speelt vaak een grote rol in de overweging van de schenkers.

Ter aanvulling op de successieregeling heeft de commissie in haar tussenadvies reeds geadviseerd het voor particulieren mogelijk te maken al *bij leven* een werk aan de Rijkscollectie te kunnen schenken tegen dezelfde fiscale voorwaarden zoals die gelden bij toepassing van de successieregeling. Dat wil zeggen: een opslag van 20 procent op de getaxeerde waarde van het te schenken cultuurgoed te verrekenen met de – in dit geval – verschuldigde (inkomsten)belasting. Vanuit de Rijkscollectie kunnen de cultuurgoederen, net als bij de successieregeling, in (langdurig) bruikleen gegeven worden aan musea en erfgoedinstellingen. De commissie herhaalt dit advies graag in haar eindadvies.

Uitbreiding Geefwet

De commissie constateert dat de bestaande opslag bij giften aan culturele anbi's goed functioneert. De maximering van het bedrag waarover de opslag mag worden berekend op 5.000 euro betekent echter in de praktijk dat deze regeling niet van toepassing is op omvangrijkere schenkingen. Een algehele verruiming van de Geefwet acht de commissie niet noodzakelijk om de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland te vergroten. Wel adviseert zij een specifieke uitzondering op te nemen in de wet voor giften die worden gedaan voor de aankoop van een als onvervangbaar en onmisbaar

beoordeeld werk voor de Collectie Nederland. Deze verruiming zou vorm kunnen krijgen door het buiten toepassing verklaren van het maximumbedrag waarover de 25 procent opslag zou mogen worden toegepast in het geval van giften van particulieren met als specifiek doel de aankoop van een als onvervangbaar en onmisbaar beoordeeld cultuurgoed. Voor schenkingen vanuit bv's die onder de vennootschapsbelasting vallen zou deze verruiming onder dezelfde voorwaarden vorm kunnen krijgen.

Naar oordeel van de commissie dient ernaar te worden gestreefd de giften voor de aankoop van een als onvervangbaar en onmisbaar beoordeeld cultuurgoed vooraf te bundelen bij een reeds bestaand fonds of een reeds bestaande vereniging of bij een nieuw op te richten rechtspersoon. Pas beginnen met werven wanneer een object wordt aangeboden, is in de huidige sterk dynamische (kunst)markt in de praktijk vaak te laat.

Participatieconstructie

De commissie heeft uitgebreid gesproken over de rol die een participatieconstructie zou kunnen vervullen bij het vergroten van de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland. Bij een dergelijke constructie kopen particulieren gezamenlijk een cultuurgoed aan onder fiscaal gunstige voorwaarden. Het object komt na overlijden van de (gedeeld) eigenaar automatisch toe aan de Staat, waarbij de successieregeling door de erfgenamen zou kunnen worden toegepast naar rato van de omvang van het (gedeeld) eigenaarschap.^[106] De commissie onderschrijft dat een dergelijke constructie potentieel grote kansen biedt voor verrijking van de Collectie Nederland en heeft zich hierover reeds uitgesproken in haar tussenadvies.

De commissie acht de bestaande opslag van 20 procent binnen de successieregeling (te berekenen over het oorspronkelijke aankoopbedrag van het gedeelde eigendom) voldoende stimulans voor deelname aan een participatieconstructie.

6.4 Communicatie

Betere communicatie over de mogelijkheden en de regels van de geefcultuur in Nederland is van groot belang voor het vergroten van de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland.^[107] De commissie adviseert daartoe een permanent onafhankelijk informatiepunt voor particulier mecenaat op te richten. Een onafhankelijk informatiepunt over de bestaande regelgeving vergroot niet alleen de bekendheid van de bestaande mogelijkheden voor particulieren, maar draagt ook bij aan het verder uitbouwen van een bestendige relatie tussen particuliere schenkers en de Collectie Nederland.

Traditioneel lopen grote schenkers in Nederland niet te koop met hun mecenaat, terwijl juist een grotere bekendheid kan bijdragen aan een sterkere geefcultuur in Nederland.^[108] Door uit de anonimiteit te treden, kan de impact van de schenking worden vergroot. Goed voorbeeld doet goed volgen. Een onafhankelijk informatiepunt particulier mecenaat zou zich actief moeten toeleveren op het bewerkstelligen van deze cultuuromslag in de Nederlandse geefcultuur.

Uit de gesprekken is daarnaast gebleken dat Nederlanders die woonachtig zijn in het buitenland, maar die zich nog sterk verbonden voelen met Nederland, een belangrijke doelgroep kunnen zijn bij schenkingen. Als bij deze groep potentiële schenkers het vertrouwen kan worden gewonnen dat de gift een waardevol doel dient en een goede bestemming zal krijgen, zou een aanzienlijke ‘terugkeer’ van vermogen naar Nederland te bewerkstelligen zijn. Als bestemming voor dit vermogen denkt de commissie in de context van dit advies met name aan (een bijdrage aan) het behoud van belangwekkende cultuurgoederen voor Nederland. Het is daarbij van belang de schenkers en de *best practices* de aandacht te geven die ze verdienen en beter voor het voetlicht te brengen. De opbouw van dergelijke relaties om tot succesvolle schenkingen te komen, is een zaak van lange adem. Een onafhankelijk informatiepunt kan hieraan een belangrijke bijdrage leveren.

6.5 Aanbevelingen

- De bestaande successieregeling en de Geefwet voldoen goed en mogen niet ter discussie staan.
- Zet in op betere en bredere communicatie van de bestaande regelgeving en wijs een onafhankelijk informatiepunt aan voor particulier mecenaat in binnen- én buitenland.
- Benader particuliere schenkers vanuit het principe van wederkerigheid: de schenker en de gemeenschap dienen als partners samen te werken.
- Faciliteer dat particulieren al bij leven een werk aan de Rijkscollectie kunnen schenken tegen dezelfde fiscale voorwaarden die gelden bij toepassing van de successieregeling.
- Breid de Geefwet uit met een specifieke regeling die het mogelijk maakt de bestaande opslag voor de aftrek van giften aan een culturele anbi van 25 procent voor particulieren en 50 procent voor bedrijven zonder maximum toe te passen op giften die specifiek gedaan worden voor het behoud van een als ‘onvervangbaar en onmisbaar’ beoordeeld werk voor de Collectie Nederland.
- Faciliteer dat particulieren gezamenlijk en onder fiscaal gunstige voorwaarden via een participatieconstructie belangwekkende cultuurgoederen voor de Collectie Nederland kunnen aankopen.

7. Toekomst Commissie Collectie Nederland

7.1 Verwante commissies

In haar adviesaanvraag (zie [bijlage](#)) vraagt de minister de commissie specifiek een aanbeveling te doen over de samenhang tussen de verwante commissies die zich bezighouden met het verwerven en vervreemden van cultuurgoederen: ‘Hoe kan de samenhang worden versterkt, ook in de wijze van beoordeling?’.

In het tussenadvies zijn drie verwante commissies genoemd en beschreven: de Adviescommissie beoordeling aangeboden cultuurbezit uit nalatenschappen (de commissie ‘successieregeling’), de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van museale objecten en de Ethische Codecommissie voor Musea.^[109] Een vierde verwante commissie betreft de Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar.

Uit de gesprekken die de commissie heeft gevoerd met de verwante commissies blijkt dat de taakstelling per commissie een duidelijk afgebakend en van elkaar gescheiden terrein betreft. De commissie ‘successieregeling’ is in de kern een fiscale faciliteit voor erfgenamen en musea. Via de regeling kunnen erfgenamen de verschuldigde successiebelasting (deels) voldoen in natura en kunnen musea de collectie uitbreiden met belangrijke cultuurgoederen, die ze in bruikleen ontvangen van de Rijkscollectie (zie [hoofdstuk 6.2](#)).

De werkzaamheden van de Ethische Codecommissie zijn zeer divers; slechts een klein deel betreft casussen die raken aan afstotingsvraagstukken. Basis is steeds de Ethische Code voor musea. In gevallen waar twijfel bestaat over de juiste toepassing van de Ethische Code of waar de code niet wordt toegepast, kan de commissie adviseren. Per definitie betreft dit geen beoordeling per casus over de beschermwaardigheid van een cultuurgoed. De commissie is een toetsingscommissie, geen beoordelingscommissie.

De Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van museale objecten richt zich uitsluitend op afstoting van museale objecten en toetst of de LAMO correct is toegepast. De LAMO is opgezet om de afstotingsparagraaf in de Ethische Code concreet uit te werken in praktische adviezen en voorschriften en zo als instrument van zelfregulering voor de museale sector te kunnen functioneren. Met de komst van de Erfgoedwet is de aanmeld- en toetsingsprocedure aangepast om tegenstrijdigheden te voorkomen.^[110] Indien het (museale) objecten betreft waarvan het eigendom berust bij een (lagere) overheid, dient op grond van de Erfgoedwet het besluit tot afstoting ook kenbaar te worden gemaakt in de Staatscourant. De commissie hecht eraan nogmaals te benadrukken dat een correcte toepassing van de LAMO en toetsing hiervan

door de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van groot belang zijn om mogelijk ongewenste vervreemding van belangwekkende cultuurgoederen naar het buitenland te voorkomen. ^[111]

De Commissie Collectie Nederland concludeert dat de genoemde verwante commissies elk hun eigen functie en taakstelling hebben. De verschillende commissies vullen elkaar aan en geven gezamenlijk invulling aan de verschillende facetten – ethisch, museaal en fiscaal – van een adequate bescherming van belangwekkende cultuurgoederen in Nederland. In de praktijk is het geen bezwaar dat de verschillende commissies zich elk op sterk verwante, maar eigen uitgangspunten baseren.

Om de onderlinge samenhang te versterken, adviseert de Commissie Collectie Nederland de verwante commissies regulier met elkaar in overleg te laten treden; niet zozeer over individuele voorliggende casussen, maar over overkoepelende relevante ontwikkelingen in het veld, de visie op de Collectie Nederland en de beschermingscriteria.

De Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar (onder voorzitterschap van Rudi Ekkart) is tijdelijk van aard en functioneert tot een nieuw beschermingsmodel in werking treedt en een vaste onafhankelijke adviescommissie haar werkzaamheden start.

Verwante commissies

Adviescommissie beoordeling aangeboden cultuurbezit uit nalatenschappen (de commissie ‘successieregeling’)

Artikel 67 van de Successiewet maakt het mogelijk erfbelasting (deels) te voldoen door schenking van een kunstwerk of cultuurgoed aan de Staat (zie [hoofdstuk 6](#)).

Om gebruik te kunnen maken van de regeling moet het aangeboden kunstvoorwerp of cultuurgoed van nationaal cultuur- of kunsthistorisch belang zijn. Dit is het geval als het voldoet aan een van de volgende voorwaarden (geformuleerd in artikel 15 van het Uitvoeringsbesluit Successiewet 1956):

1. Het voorwerp is opgenomen in het register van beschermde cultuurgoederen en verzamelingen.
2. Het kunstvoorwerp staat niet in het register, maar voldoet wel aan de criteria voor aanwijzing en plaatsing in het register.
3. Het voorwerp:
 - wordt regelmatig tentoongesteld;
 - is een hoogtepunt in het oeuvre van een bekende kunstenaar;
 - is belangrijk vanwege zijn herkomst;
 - maakt deel uit van een waardevolle verzameling.

De Adviescommissie bestaat sinds 1997 en beoordeelt in opdracht van het ministerie van Financiën of het aangeboden cultuurgood aan de criteria voldoet.

Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van museale objecten

De Toetsingscommissie Beschermwaardigheid adviseert over de afstoting van museale objecten en toetst of de LAMO (Leidraad Afstoting Museale Objecten) correct gevolgd is.

Ethische Codecommissie voor Musea

De Ethische Codecommissie adviseert gevraagd en ongevraagd over de inhoud en toepassing van de Ethische Code. Deze code is een vertaling van de ICOM (International Council of Museums) Code of Ethics uit 2004 en vormt de basis voor de beroepsethiek in de museale sector in Nederland.

Een casus kan alleen bij de commissie aangebracht worden door een van de zes organisaties die de commissie opgericht hebben, waarvan de Museumvereniging en de Stichting Museumregister de grootste twee zijn.

Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar

De Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar is in december 2019 door de minister van OCW in het leven geroepen als onafhankelijke en deskundige adviescommissie bij de beoordeling van de beschermwaardigheid van belangwekkende cultuurgoederen. De commissie is tijdelijk van aard en functioneert tot een nieuw beschermingsbeleid in werking treedt. De ad-hoccommissie behandelt alleen spoedgevallen en geeft eveneens onafhankelijk advies bij het verstrekken van uitvoervergunningen (buiten Europa) voor mogelijk beschermwaardige objecten door de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed.

7.2 Taakomschrijving vaste onafhankelijke adviescommissie

De instelling van een ‘onafhankelijke vaste deskundigencommissie met de taak het cultuurgood in Nederland verder te inventariseren en te actualiseren’ en te adviseren over nieuwe beleidsregels ‘die leiden tot meer rechtszekerheid voor betrokkenen en een minder terughoudend aanwijzingsbeleid’, is een kernadvies uit het rapport van de Commissie-Pechtold.^[112] In haar beleidsreactie op het rapport heeft de minister deze adviezen overgenomen en de instelling van een vaste onafhankelijke adviescommissie bij de Raad voor Cultuur aangekondigd.^[113] De taakomschrijving en de samenstelling van de vaste onafhankelijke adviescommissie zijn nog niet vastgelegd. Op basis van de adviezen die in dit eindrapport worden geformuleerd, benoemt de commissie graag enkele aandachtspunten voor de taakomschrijving en werkwijze van deze vaste Commissie Collectie Nederland.

De commissie adviseert de uiteindelijke taakstelling van de vaste Commissie Collectie Nederland in overleg met de andere betrokken actoren bij de uitvoering van een nieuw beschermingsmodel vast te leggen. In de optiek van de huidige commissie dient de vaste Commissie Collectie Nederland als hoofdtak te vervullen: advisering aan de verantwoordelijke bewindspersoon van

OCW over de mogelijke beschermwaardigheid van cultuurgoederen. De vraag die hierbij centraal dient te staan: is het cultuurgoed onvervangbaar én cultuurhistorisch dan wel maatschappelijk onmisbaar voor Nederland. Concreet zou de vaste Commissie Collectie Nederland dienen te adviseren over verstrekking van vergunningen voor permanente uitvoer van mogelijk belangwekkende cultuurgoederen, zowel binnen als buiten Europa; over de mogelijke aankoop van onvervangbare en onmisbare cultuurgoederen van geringe financiële waarde en over de herbeoordeling van de huidige 161 registerwerken. De afweging over beschermwaardigheid dient naar oordeel van de commissie vorm te krijgen in het licht van de nieuwe visie op de dynamische Collectie Nederland, zoals geformuleerd in dit adviesrapport.

7.3 Werkwijze vaste onafhankelijke adviescommissie

Om haar taak als vaste beoordelingscommissie goed te kunnen uitoefenen, is het van essentieel belang dat de vaste Commissie Collectie Nederland onafhankelijk is. In haar tussenadvies heeft de commissie reeds geadviseerd om de advisering door een onafhankelijke adviescommissie in de Erfgoedwet te verankeren. Zij herhaalt dit advies graag in haar eindrapport.

Voor de beoordeling van de beschermwaardigheid van cultuurgoederen dient de vaste Commissie Collectie Nederland te beschikken over een zo breed mogelijke kring van inhoudelijke experts. Dit kunnen zowel conservatoren van (publieke) instellingen zijn, als personen die op basis van hun persoonlijke expertise worden verzocht een inhoudelijke beoordeling te verstrekken. Om te kunnen komen tot een evenwichtige weging van de verschillende belangen dienen in de samenstelling van de kring van adviseurs eveneens de verschillende actoren die bij het beschermingsvraagstuk zijn betrokken te worden vertegenwoordigd. Te denken valt aan particuliere verzamelaars, kunsthandel en juridische expertise, naast vertegenwoordiging uit wetenschap en musea. De commissie formuleert graag twee uitgangspunten voor de werkwijze van deze experts: zet een zo breed mogelijke kring van nationale en internationale experts zo specifiek mogelijk in op hun expertise voor het uitbrengen van een eerste inhoudelijke beoordeling (preadvies) en beleg de uiteindelijke advisering over beschermwaardigheid bij de commissie, niet bij de inhoudelijke experts.

Een voorbeeld van een beoordelingsmodel waarin snelheid centraal staat, is de Landelijke Deskundigheidsmakelaar (LDM), de brede kring van externe deskundigen die door politie, rechterlijke macht, de Koninklijke Marechaussee en de Bijzondere Opsporingsdiensten kan worden betrokken bij (politie)-onderzoeken.^[114] Het beoordelingsmodel is zo opgezet dat een aantal vaste experts indien nodig op zeer korte termijn beschikbaar is en specialistische verzoeken snel kan uitzetten bij een bredere kring inhoudelijke specialisten en taxateurs.

Een procedure die recht doet aan de vereiste snelheid van besluitvorming zou naar het oordeel van de commissie kunnen zijn om per te beoordelen casus een kerncommissie van bijvoorbeeld drie leden van de vaste Commissie Collectie Nederland aan te wijzen, aangevuld met individuele deskundigen op het terrein van de betreffende casus. De kerncommissie zou het preadvies

kunnen uitbrengen en beoordelen, waarop desgewenst en niet per definitie de voltallige vaste Commissie Collectie Nederland kan besluiten over het advies aan de verantwoordelijke bewindspersoon van OCW. De kerncommissie zou eveneens kunnen beoordelen of voor een concrete casus een volledige commissie met externe deskundigen moet worden geformeerd of dat daartoe geen reden bestaat. Deze opzet garandeert snelheid van handelen en komt de totale werklust ten goede. Ook biedt deze procedure, waarbij een vaste kerncommissie kan beschikken over een brede kring van nationale en internationale experts, een garantie van consequent beleid.

Op basis van het advies van de Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties heeft de minister van OCW besloten dat een onafhankelijke beoordelingscommissie zal adviseren over verzoeken tot teruggave van koloniale cultuurgoederen.^[115] Wanneer vaststaat dat het onvrijwillig bezitsverlies betreft uit een voormalige Nederlandse kolonie zal het cultuurgoed onvoorwaardelijk worden teruggegeven. Wanneer het vrijwillig bezitsverlies betreft of wanneer onduidelijk is of het onvrijwillig bezitsverlies was, zal de beoordelingscommissie een afweging van belangen maken (zie hoofdstuk 3). Aspecten die in deze afweging kunnen worden betrokken zijn ‘het culturele belang van het cultuurgoed voor het herkomstland, de betrokken gemeenschappen in de herkomstlanden en in Nederland, het belang voor de Collectie Nederland, de toekomstige bewaaromstandigheden en de publieke toegankelijkheid’.^[116] In haar tussenadvies heeft de commissie reeds geadviseerd de vaste Commissie Collectie Nederland gesprekspartner te maken van de beoordelingscommissie die in het geval van vrijwillig bezitsverlies de afweging dient te maken over het belang voor de Collectie Nederland en de eventuele beschermwaardigheid voor Nederland. Ook dit advies herhaalt de commissie graag in haar eindrapport.

7.4 Aanbevelingen

- Stimuleer de voorzitters van de beschreven verwante commissies regelmatig met elkaar in gesprek te gaan over relevante ontwikkelingen in het veld.
- Stel een vaste onafhankelijke adviescommissie in die als primaire taak heeft advisering over beschermwaardigheid van roerende cultuurgoederen. Veranker deze advisering in de Erfgoedwet als onderdeel van het nieuwe nationaal uitvoervergunningensysteem.
- Werk met een zo breed mogelijke kring van nationale en internationale inhoudelijke experts. Zet deze experts zo specifiek mogelijk in op hun expertise voor het uitbrengen van een eerste inhoudelijke beoordeling (preadvies).
- Beleg de advisering over beschermwaardigheid van cultuurgoederen (aan de verantwoordelijke bewindspersoon van OCW) bij de vaste Commissie Collectie Nederland.

Samenvatting

Opdracht

Op verzoek van de toenmalige minister van OCW Ingrid van Engelshoven heeft de Commissie Collectie Nederland zich gericht op de bescherming van belangwekkend roerend cultureel erfgoed: hoe kan die beter en hoe kan die recht doen aan een dynamische, altijd in ontwikkeling zijnde Collectie Nederland? De instelling van de commissie door de Raad voor Cultuur is voortgekomen uit de aanbevelingen van de Commissie-Pechtold, die constateerde dat de overheid te terughoudend is geweest in het beschermen van belangwekkende cultuurgoederen. In haar beleidsreactie op het advies van de Commissie-Pechtold heeft de minister de aanbevelingen van die commissie omarmd en de noodzaak van een meer betrokken beschermingsbeleid onderkend. De Commissie Collectie Nederland is specifiek gevraagd een visie op de (dynamische) Collectie Nederland te formuleren en de huidige 161 beschermde cultuurgoederen en verzamelingen die in het register van beschermde cultuurgoederen en verzamelingen zijn geplaatst, evenals de beschermingscriteria in de Erfgoedwet, te evalueren. Een goede betrokkenheid van en omgang met particulieren moesten daarbij aandachtspunten zijn.

Aanpak

Met het onderzoek naar het functioneren van de criteria en de inrichting van het register is onvermijdelijk het vraagstuk naar de wijze van beschermen als geheel ter discussie komen te staan. De Commissie Collectie Nederland heeft de opdracht van de minister uiteindelijk vertaald in drie hoofdvragen:

1. Wat is de Collectie Nederland en wat bewerkstelligt zij?
2. Hoe is er het beste invulling te geven aan een actiever beschermingsbeleid en hoe kan in de bescherming een diverse en dynamische samenstelling van de Collectie Nederland worden gestimuleerd en geborgd?
3. Hoe kan de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland worden vergroot?

Advies

Visie Collectie Nederland

Om beter in beeld te krijgen welke cultuurgoederen en verzamelingen zich in publiek en particulier bezit bevinden in Nederland, heeft de commissie een eerste aanzet gegeven tot een inventarisatie van de typen collecties waaruit de Collectie Nederland bestaat. De commissie constateert dat de Collectie Nederland geen fysiek af te bakenen verzameling cultuurgoederen is, maar een cultureel concept dat altijd in ontwikkeling is. Haar visie op de Collectie Nederland is gebaseerd op drie uitgangspunten: de Collectie Nederland is dynamisch, spreekt de verscheidene gemeenschappen in Nederland aan en legt een verbinding met het particuliere veld, dat doorgaans niet met de Collectie Nederland wordt geassocieerd. Als visie op de Collectie Nederland stelt de commissie voor:

De Collectie Nederland geeft een dynamisch beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend cultureel erfgoed, en fungeert daarmee als een spiegel en drager van de Nederlandse (tijdgebonden) identiteit in al haar verscheidenheid. Alle cultuurgoederen en verzamelingen in zowel publiek als particulier bezit die openbaar zichtbaar zijn, dragen bij aan dat dynamische beeld.

Vanuit deze visie zijn de huidige beschermingscriteria in de Erfgoedwet geëvalueerd en anders ingevuld en gegroepeerd. Als formulering voor de beschermingscriteria adviseert de commissie in de Erfgoedwet op te nemen:

Cultuurgoederen en verzamelingen komen in aanmerking voor bescherming indien ze onvervangbaar zijn én van onmisbaar cultuurhistorisch of onmisbaar maatschappelijk belang voor de Collectie Nederland. Bovendien moeten ze minimaal vijf jaar in Nederland aanwezig zijn.

Een nationaal uitvoervergunningensysteem

Vanuit de visie op een dynamische Collectie Nederland is ook het huidige beschermingsmodel, met het register als het centrale instrument, geëvalueerd.

De twee belangrijkste bezwaren: a. het ontbreken van toezicht op verplaatsingen binnen Europa vergroot het risico op ongewenste vervreemding van belangwekkende cultuurgoederen en b. bescherming op basis van een register, waarvoor de minister ambtshalve cultuurgoederen en verzamelingen kan aanwijzen als zijnde beschermd, past niet bij een dynamische Collectie Nederland en gaat te zeer uit van een compleet inzicht in wat zich in de Collectie Nederland bevindt. Daarnaast veroorzaakt de praktijk van (spoed)aanwijzing onzekerheid en onrust en worden particuliere en publieke eigenaren ongelijk behandeld in het huidige beschermingsmodel.

Op basis van deze evaluatie en de (ruim 80) gesprekken die zij breed met verschillende actoren heeft gevoerd, adviseert de commissie ter aanvulling op het bestaande EU-uitvoervergunningensysteem (voor buiten de EU) een nationaal uitvoervergunningensysteem (voor binnen de EU) in te voeren. Een nationaal uitvoervergunningensysteem impliceert een meer permanente betrokkenheid van de overheid bij belangwekkend cultureel erfgoed en creëert transparantie voor zowel particuliere als publieke eigenaren; de procedure is duidelijk en voor iedereen gelijk. Als doorlopend proces van beoordeling in plaats van incidentele aanwijzing past dit systeem bij de bescherming van een collectie die in de visie van de minister en de commissie dynamisch en dus altijd in ontwikkeling is.

Voorwaarden van de commissie bij de uitwerking van een nationaal uitvoervergunningensysteem zijn dat de toetsing op beschermwaardigheid reëel dient te zijn (niet alles kan en hoeft te worden beschermd) en vorm dient te krijgen langs de strenge beschermingscriteria voor onvervangbare en onmisbare cultuurgoederen. Ook moet de werklast voor de vergunningverlenende instanties behapbaar zijn. Voor specifieke groepen adviseert de commissie meerjarige vergunningen beschikbaar te stellen: een algemene open vergunning voor geregistreerde musea en erfgoedinstellingen, een specifieke open vergunning voor musici en een paspoort waarmee cultuurgoederen tien jaar ongehinderd in en uit Nederland kunnen worden verplaatst.

In de visie van de commissie zou de Collectie Nederland een beeld van de rijkdom, complexiteit en diversiteit van het Nederlands roerend cultureel erfgoed moeten geven. Voor die rijkdom, complexiteit en diversiteit dient ook in de bescherming aandacht te zijn. De commissie pleit er daarom voor een categorie toe te voegen aan het nieuwe nationaal vergunningensysteem: 'kunst tussen 20 en 50 jaar oud ongeacht materiaalsoort vanaf 750.000 euro'. Onvervangbare en onmisbare cultuurgoederen van relatief geringe financiële waarde – vaak afkomstig uit regionale of migrantengemeenschappen – blijven buiten beeld in een uitvoervergunningensysteem dat werkt met relatief hoge financiële drempelwaarden. Voor die cultuurgoederen, die dus niet tegen uitvoer kunnen worden beschermd, adviseert de commissie een stimuleringsmaatregel in de vorm van een aankoopbudget, gereserveerd in het Museaal Aankoopfonds.

Museaal Aankoopfonds

Voor een meer betrokken beschermingsbeleid is het Museaal Aankoopfonds, ingesteld voor de aankoop van roerend cultureel erfgoed, een noodzakelijk fundament. Via dit Aankoopfonds kunnen cultuurgoederen worden aangekocht door zowel musea als het Rijk en zo daadwerkelijk worden beschermd tegen uitvoer. In haar werkzaamheden heeft de commissie geconstateerd dat het Museaal Aankoopfonds structureel te weinig middelen bevat om belangwekkende cultuurgoederen die voor Nederland behouden zouden moeten blijven, aan te kopen voor de Collectie Nederland – zeker tegen de achtergrond van de sterk dynamische internationale handel in cultureel erfgoed. Hierdoor neemt het risico toe dat dergelijke cultuurgoederen naar het buitenland worden vervreemd. Bovendien zijn het Aankoopfonds en zijn doelstellingen niet verankerd in de Erfgoedwet, waardoor het fonds in de praktijk ook wordt aangewend voor andere doeleinden dan het aankopen van roerend cultureel erfgoed. De commissie adviseert het Aankoopfonds eenmalig aan te vullen tot het oorspronkelijke niveau van 50 miljoen euro en een structurele investering van 25 miljoen euro per jaar.

Stimulansen particuliere betrokkenheid

Adequate bescherming is alleen mogelijk bij een goede verbinding tussen alle actoren: particulieren, overheden, fondsen, musea, (kunst)handel en publiek. Het stimuleren van particulier draagvlak is hierbij essentieel. Transparante en bestendige regelgeving en het gevoel als gelijkwaardige partners te worden behandeld, zijn belangrijke voorwaarden voor het vergroten van de particuliere betrokkenheid bij de Collectie Nederland. Eveneens van belang zijn de bestaande fiscale regelingen die het mogelijk maken successiebelasting (deels) in natura te voldoen met de schenking van een cultuurgoed en de opslag van 25 procent bij giften aan culturele anbi's. Het bestaan van de regelingen maakt het behoud van belangwekkende cultuurgoederen voor Nederland kansrijker.

De commissie bepleit een omslag in benadering en denken over fiscale regelingen die een duurzame bescherming van belangwekkende cultuurgoederen realiseren voor de gemeenschap. Concreet adviseert de commissie:

- schenken van een cultuurgoed aan de Rijkscollectie *bij leven* mogelijk te maken tegen dezelfde fiscale voorwaarden die gelden bij toepassing van de successieregeling (betaling van erfbelasting in natura door schenking van een cultuurgoed aan de Staat door de erfgenamen);
- een specifieke verruiming van de Geefwet voor giften die worden gedaan voor de aankoop van een als onvervangbaar en onmisbaar beoordeeld cultuurgoed voor de Collectie Nederland;
- het gebruik van een participatieconstructie voor de aankoop van belangwekkende cultuurgoederen voor de Collectie Nederland mogelijk te maken.

Eindnoten

1

Van terughoudend naar betrokken. Hoe cultuurgoederen en verzamelingen onder de Erfgoedwet adequaat te beschermen (Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen, Raad voor Cultuur 2019).

2

Kamerstuk 32820-332. *Beleidsreactie op het rapport van de Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen* (17 december 2019).

3

Kiezen voor Kwaliteit. Beleidsnota over de toegankelijkheid en het behoud van het museale erfgoed (ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur 1990). Onder publieke musea vallen allerlei typen musea: kunstmusea, (natuur)historische musea, etnografische musea, et cetera.

4

R. Hermans, W. Hupperetz e.a. (red.), *Voor de eeuwigheid? Over collectiebeleid in Nederland* (Rotterdam 2008).

5

Kamerstuk 32820-332, pp. 2-3. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) definieert op haar website nog kernachtiger: 'De complete verzameling kunst- en andere roerend erfgoedcollecties in openbaar bezit in Nederland noemen we de 'Collectie Nederland'. Zie: cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/collecties-in-nederland [laatst geraadpleegd 22 oktober 2021].

6

Identiteit is altijd ook in wording (een 'becoming') en nooit alleen een zijnstoestand (een 'being'). Daarmee is het een begrip dat ook tot de toekomst behoort. Zie voor een verdieping van deze discussie: S. Hall, 'Cultural Identity and Diaspora', in: J. Rutherford (red.), *Identity: Community, Culture, Difference* (1990), p. 225.

7

'(...) in a cultural diverse world, it is impossible to attribute a single set of positive values to a single 'canon' of heritage' (...) different groups in society wish to see themselves, their values and their histories represented in the 'national story' of heritage.' Uit: R. Harrison, *Heritage. Critical approaches* (Londen 2013), p.145.

8

Zie voor een verdieping van deze discussie: S. Hall, 'Whose heritage? Un-settling "The heritage", re-imagining the post nation', in: J. Littler en R. Naidoo (red.), *The Politics of Heritage: The Legacies of "race"* (Londen, New York 2005), pp. 3-13.

9

Vanaf medio jaren zestig leidt de snel toenemende economische groei in Nederland tot werving van arbeidskrachten over de grens, de zogenoemde gastarbeiders. Veel van deze arbeidsmigranten, uit onder meer Italië, Marokko, Spanje en Turkije, hebben zich permanent in Nederland gevestigd. Historische migratiestromen naar Nederland hielden veelal verband met de voormalige koloniale gebieden (Indonesië, Suriname). Vanaf de jaren negentig zijn de migratiestromen mondiaal toegenomen. Gewapende conflicten en natuurrampen hebben grote groepen mensen in beweging gebracht. De komst van deze zogeheten asielzoekers, heeft geleid tot een sterke diversificatie in de bevolkingssamenstelling. Volgens recente cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft in 2021 24,8 procent van de Nederlandse bevolking (totaal ruim 17,5 miljoen inwoners) een migratieachtergrond. De zes meest voorkomende migratieachtergronden, in afnemende orde van grootte, zijn in 2021: Turkije, Marokko, Suriname, Indonesië, Duitsland en Polen. Zie: [cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/migratieachtergrond](https://visualisaties/dashboard-bevolking/migratieachtergrond) [geraadpleegd 26 juli 2021].

10

Het onderscheid tussen materieel en immaterieel erfgoed is niet altijd even strikt. Ook objecten vertellen en genereren verhalen. Die verhalen zijn mede immaterieel erfgoed.

11

E. Bergvelt, 'De kunstverzamelingen en het museum van koning Willem II', in S. Paarlberg & H. Slechte (eds.), *Willem II. De koning en de kunst* (Zwolle/Dordrecht/Luxemburg 2014), pp. 82-109, 317-319.

12

Idem, 'Kunst, musea en Oranje. Een geschiedenis van wankelmoedige relaties', *De Negentiende Eeuw* 23 (1999), p. 56-75.

13

P. ter Keurs, *Rijksmuseum van Oudheden Leiden: een geschiedenis van 200 jaar* (Zwolle 2018).

14

J. Bikker, *Marten en Oopjen: twee monumentale portretten van Rembrandt* (Amsterdam 2016).

15

Zie bijvoorbeeld het inventarisatieproject Collectie Nederland, uitgevoerd door het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis en gericht op het bijeenbrengen van een overzicht van alle olieverfschilderijen in openbare instellingen in Nederland tot 1900. Aan de voltooiing en aanvulling van het beeldmateriaal wordt nog gewerkt.

16

collectienederland.nl/over-collectie-nederland [laatst geraadpleegd 21 september 2021].

17

Museumcijfers 2020 [uitgave in opdracht van de Stichting Museana, Stichting Museumkaart en de Museumvereniging], digitaal beschikbaar via: museumvereniging.nl/media/museumcijfers2020_def.pdf, p. 27 [laatst geraadpleegd 21 september 2021].

18

Om praktische redenen, zoals het gebruik van zeer verschillende registratieprogramma's, was een koppeling tussen diverse collecties ook digitaal lange tijd moeilijk te realiseren. Het Linked Open Data model (LOD) heeft het mogelijk gemaakt verschillende datasets eenvoudiger te koppelen. In de erfgoedsector zet Digitaal Erfgoed Nederland (DEN) zich in voor het gebruik van Linked Open Data. Een recent voorbeeld van een digitaal project waarbij Linked Open Data wordt gebruikt om zeer diverse datasets digitaal te koppelen, is de website vangoghworldwide.org, een digitaal platform dat kunsthistorische en technische informatie over de circa 2000 bekende werken van Vincent van Gogh bijeen brengt en presenteert.

19

De commissie is de (branche)verenigingen veel dank verschuldigd voor hun medewerking bij het samenstellen van de verzendlijsten en het uitzetten van de enquête.

20

cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/83533NED [laatst geraadpleegd 21 september 2021]. Hiernaast bestaan er ook musea die niet voldoen aan de museumnormen van het CBS, bijvoorbeeld omdat ze alleen in het weekend open zijn, maar die ook beheerder/eigenaar kunnen zijn van (belangrijke) cultuurobjecten.

21

Museumcijfers 2020, p. 8.

22

Museumcijfers 2019, p. 5. digitaal beschikbaar via: museumvereniging.nl/media/museumcijfers2019_def.pdf. [laatst geraadpleegd 21 september 2021]. Bijna de helft van het totale aantal objecten betreft de zeer omvangrijke natuurhistorische collecties van Naturalis Biodiversity Center, gezamenlijk ruim 40 miljoen objecten.

23

Vriendelijke mededeling Museumvereniging, 21 september 2021.

24

Museumcijfers 2020, p. 8.

25

Zie voor deze terminologie de handleiding van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), *Op de museale weegschaal. Collectiewaardering in zes stappen* (2013).

26

nos.nl/artikel/2324621-amsterdam-doet-aangifte-vanwege-vermissing-kunst-uit-slotervaartziekenhuis [laatst geraadpleegd 31 augustus 2021].

27

Zie voor een reconstructie: B. Soetenhorst en J. Wester, *De kraak van het Slotervaartziekenhuis en de avonturen van Aysel Erbudak* (Haarlem 2015).

28

nlnieuws.nl/nieuws/283191/het-mysterie-van-de-verdwenen-kunst-uit-het-slotervaartziekenhuis [laatst geraadpleegd 31 augustus 2021].

29

Zie voor deze terminologie de in noot 25 genoemde handleiding van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

30

Museumnorm 2020 (Stichting Landelijk Netwerk van Museumconsulenten, Museumvereniging), digitaal beschikbaar via: museumvereniging.nl/media/museumnorm_2020.pdf [laatst geraadpleegd 9 november 2021].

31

De Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN) beheerde van 1974 tot 2012 een database en archief met registratiegegevens van het kunst- en cultuurbezit in Nederlandse kerken en kloosters. In 2013 is de stichting geliquideerd nadat de financiering vanuit zowel de overheid als de kerken sterk was teruggelopen. Haar taken (inclusief de database en het archief) zijn overgenomen door Museum Catharijneconvent.

32

Na eerdere diefstallen in 1988 en 2011 is het schilderij ‘Twee lachende jongens’ van Frans Hals in augustus 2020 voor de derde keer ontvreemd uit het hofje. Zie: nos.nl/artikel/2345624-schilderij-frans-hals-opnieuw-gestolen-uit-museum-in-leerdam [laatst geraadpleegd 31 augustus 2021].

33

mobiellecollectienederland.nl [laatst geraadpleegd 2 september 2021].

34

toonbeelden.com [laatst geraadpleegd 2 september 2021].

35

cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/mobiel-erfgoed/waardestellend-kader-mobiel-erfgoed [laatst geraadpleegd 2 september 2021].

36

Een specifiek aandachtspunt voor de leden van de MCN, in het bijzonder de leden van de Federatie Varend Erfgoed Nederland, is de wens ontheffing verleend te krijgen waar (milieu)regelgeving van decentrale overheden het gebruik van historisch mobiel erfgoed onmogelijk dreigt te maken. Zo is het uitgangspunt ‘behoud door beheer’ in het geval van historische schepen moeilijk te verenigen met het streven naar een emissievrije scheepvaart. Het zou voor een historisch stoomschip in dat geval onmogelijk zijn nog in bedrijf te kunnen worden getoond aan het publiek. Erkenning als monument, sterk gewenst door de MCN, zou het aanvragen van een dergelijke ontheffing mogelijk kunnen maken.

37

mondriaanfonds.nl/aanvraag/bijdrage-restauratie-mobiel-erfgoed [laatst geraadpleegd 2 september 2021].

38

Zie voor een overzicht van de bij de VCBN aangesloten collecties: vcbn.nl/nl/collecties [laatst geraadpleegd 9 november 2021].

39

Tussenadvies Commissie Collectie Nederland (8 februari 2020), p. 32.

40

Voor het Unesco-verdrag 1970 zie: en.unesco.org/fightrafficking/1970 [laatst geraadpleegd 21 oktober 2021].

41

Voor het VWEU zie: wetten.overheid.nl/BWBV0001506/2013-07-01 [laatst geraadpleegd op 3 december 2021].

42

Voor Richtlijn 2014/60/EU zie: eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A32014L0060 [laatst geraadpleegd op 3 december 2021].

43

Voor Verordening (EG) nr. 116/2009 zie: eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/ALL/?uri=CELEX%3A32009R0116 [laatst geraadpleegd op 3 december 2021].

44

cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/beschermde-cultuurgoederen [laatst geraadpleegd 21 oktober 2021].

45

Kamerstuk 35 570 VIII-217. *Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2021* (18 mei 2021).

46

Zie voor het restitutiebeleid: *Streven naar rechtvaardigheid. Evaluatie beleid restitutie naziroofkunst* (Adviescommissie restitutie cultuurgoederen Tweede Wereldoorlog, Raad voor Cultuur 2020); zie voor de omgang met koloniale collecties: *Koloniale collecties en erkenning van onrecht. Advies over de omgang met koloniale collecties* (Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties, Raad voor Cultuur 2020).

47

Koloniale collecties, pp. 78-80 en p. 9. Concreet gaat het hier om objecten afkomstig uit voormalige Nederlandse koloniën die geen onvrijwillig bezitsverlies zijn geweest of waarvan niet bekend is of het bezitsverlies onvrijwillig is geweest, en om objecten afkomstig uit andere voormalige niet-Nederlandse koloniën waarvan onvrijwillig bezitsverlies wordt vermoed.

48

Kamerstuk 34109 nr. 3. *Memorie van Toelichting. Bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed (Erfgoedwet), paragraaf 3.7* (15 december 2014).

49

B. Ankersmit, B. Laan en A. Ott, *Theoretisch kader interieuresembles* (2018). Digitaal beschikbaar via: cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2018/01/01/theoretisch-kader-interieuresembles [laatst geraadpleegd 5 augustus 2021]. Zie ook de website 'Interieuresembles op de kaart': rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=Interieuresembles [laatst geraadpleegd 5 augustus 2021].

50

Theoretisch kader interieuresembles, p. 6.

51

Van terughoudend naar betrokken, pp. 70-71.

52

Artikel 3.7 van de Erfgoedwet: 'Onze Minister kan ambtshalve besluiten een cultuurgoed dat van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis of uitzonderlijke schoonheid is en dat als onvervangbaar en onmisbaar behoort te worden behouden voor het Nederlands cultuurbezit aan te wijzen als beschermd cultuurgoed.'

53

I. L. Stengs, "Anticiperend erfgoed": Erfgoedpolitiek en het geheugen van de toekomst', in: *Boekman 124* (2020), p. 16.

54

Wet tot behoud van cultuurbezit, artikel 2.3 a, b en c. Zie: wetten.overheid.nl/BWBR0003659/2015-08-27 [laatst geraadpleegd 22 oktober 2021]. Een cultuurogoed heeft volgens de toelichting een symboolfunctie als het een duidelijke herinnering aan personen of gebeurtenissen is die voor de Nederlandse geschiedenis van overtuigend belang zijn; een schakelfunctie als het een wezenlijk element in een ontwikkeling betreft die voor de wetenschapsbeoefening, met inbegrip van de beoefening van de cultuurgeschiedenis, in Nederland van overtuigend belang is; en een ijkfunctie ten slotte als het een wezenlijke bijdrage levert in het onderzoek of de kennis van andere belangrijke cultuurogoderen.

55

De periode van vijf jaar is gekozen op basis van artikel 3.9 in de Erfgoedwet waarin staat dat de minister toestemming moet vragen voor aanwijzing aan de eigenaar indien de eigenaar ‘degene is die het cultuurogoed in Nederland heeft gebracht of die het binnen vijf jaar, nadat het in Nederland is gebracht, heeft verworven (...).’

56

De termen ‘paratype’ en ‘prototype’ worden gehanteerd in het Deltaplan voor het cultuurbehoud, zie: *Deltaplan voor het cultuurbehoud. Onderdeel: Plan van aanpak achterstanden musea, archieven, monumentenzorg, archeologie* (1990), p. 45.

57

Deze verschillende beschermingsregelingen zijn uitvoerig onderzocht en toegelicht door de Commissie-Pechtold. Voor een volledige juridische analyse zie: *Van terughoudend naar betrokken*, pp. 82-105.

58

De Commissie-Pechtold heeft al geconstateerd dat in de praktijk verwarring bestaat over de definitie van particulier bezit bij toepassing van deze regeling. Zie: *Van terughoudend naar betrokken*, p. 7.

59

De Leidraad Afstoting Museale Objecten (LAMO) bevat een procedure die musea die in het Museumregister zijn geregistreerd dienen te volgen als zij objecten willen afstoten. Deze vorm van zelfregulering heeft niet eenzelfde juridische afdwingbare kracht als de Erfgoedwet. Wel kan het museum met het overtreden van de LAMO uit het Museumregister worden verwijderd en kan het zijn lidmaatschap bij de Museumvereniging verliezen.

60

inspectie-oe.nl/onderwerpen/uitvoer-van-cultuurogoderen [laatst geraadpleegd 29 oktober 2021]. De basis voor de Speciale Open Vergunning is artikel 10 van de Implementing Regulation (EU) No. 1081/2012. Zie: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32012R1081 [laatst geraadpleegd 29 oktober 2021].

61

De Algemene Open Vergunning is vastgelegd in artikel 13 van de Uitvoeringsverordening (EU) No. 1081/2012.

62

De checklist die voor deze toetsing wordt gebruikt, is vastgelegd in een intern memo (‘Toets beschermwaardigheid cultuurogoderen’). Vriendelijke mededeling van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, 17 augustus 2021. Voor een ‘beslisschema’ zie: *Behandeling van aanvragen voor uitvoervergunningen voor cultuurogoderen* (Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed 2019), p. 4.

63

Deze (verkorte) werkwijze geldt met ingang van augustus 2021. Tot augustus 2021 vroeg de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed eerst een preadvies aan externe deskundigen, in de praktijk veelal medewerkers van musea en andere culturele instellingen. Bij een positief oordeel werd de aanvraag voorgelegd aan de Ad hoc Commissie Onvervangbaar en Onmisbaar. De nieuwe werkwijze is vastgelegd in een intern memo van het ministerie van OCW. Vriendelijke mededeling van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, 25 augustus 2021 en 26 oktober 2021.

64

Deze benadering was vastgelegd in de Beleidsregel Aanwijzing Beschermd Cultuurgoederen 2016. Artikel 3 van deze beleidsregel betrof spoedaanwijzing. Een 'spoedgeval' was in Artikel 3.3 gedefinieerd als: "Onder een spoedeisend geval wordt in ieder geval begrepen de situatie dat een cultuurgoed of een verzameling, die voldoet aan de inhoudelijke criteria, bedoeld in artikel 3.7, vierde lid van wet, op het punt staat voorgoed naar het buitenland te worden uitgevoerd." De beleidsregel is met ingang van 27 februari 2020 komen te vervallen. Zie: wetten.overheid.nl/BWBR0038449/2016-09-01/0 [laatst geraadpleegd 29 oktober 2021].

65

Informatie over de beschermd cultuurgoederen en verzamelingen in het register is te vinden op: data.collectienederland.nl/vc/wbc-2 (alle 161 registervermeldingen), cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/beschermd-cultuurgoederen en inspectie-oe.nl/onderwerpen/beschermd-cultuurgoederen-en-verzamelingen [laatst geraadpleegd 21 oktober 2021].

66

Publiek bezit: publiekrechtelijke rechtspersonen als Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Particulier bezit: natuurlijke personen zoals verzamelaars en privaatrechtelijke rechtspersonen zoals stichtingen, bedrijven, kerkenootschappen en verenigingen (waaronder bijvoorbeeld particuliere musea, bedrijfscollecties en kunstenaarscollecties vallen).

67

Hieraan zijn wel maximale termijnen verbonden; zie artikel 3.9 van de Erfgoedwet.

68

Zie artikel 3.10 van de Erfgoedwet.

69

Zie: cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/vervreemdingsprocedure [laatst geraadpleegd 23 december 2021].

70

Erfgoedwet, paragraaf 4.2 (artikel 4.17-4.21) 'Cultuurgoed van Staat, provincie, gemeente of andere publiekrechtelijke rechtspersoon'.

71

Zie: cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/vervreemdingsprocedure/procedure-voor-rijksoverheid [laatst geraadpleegd 23 december 2021].

72

De Commissie-Pechtold constateerde reeds dat er een disbalans is in de bescherming van publiek en particulier bezit. Zie: *Van terughoudend naar betrokken*, p.10.

73

Tussen 2000 en 2014 zijn 30 cultuurgoederen/verzamelingen aangewezen en 21 cultuurgoederen/verzamelingen afgevoerd. Vriendelijke mededeling van het ministerie van OCW, 22 december 2021.

74

De termen 'Museaal Aankoopfonds' en 'Nationaal Aankoopfonds' worden in de praktijk beide gebruikt; de officiële benaming is 'Museaal Aankoopfonds'.

75

Kamerstuk 32820-332.

76

Een van de aanbevelingen van de Commissie-Pechtold luidt: 'Stel in nauwe samenspraak met de nieuwe deskundigencommissie nieuwe beleidsregels op die leiden tot meer rechtszekerheid voor betrokkenen en tot een minder terughoudend aanwijzingsbeleid.' Zie: *Van terughoudend naar betrokken*, p. 14. Ook oordeelde de Commissie-Pechtold dat er in de praktijk 'aanwijsbaar onvoldoende aandacht' is voor de implementatie van het bestaande wettelijke instrumentarium voor bescherming: 'Daarmee schiet de daadwerkelijke bescherming van belangwekkende cultuurgoederen en verzamelingen in Nederland tekort.' (idem, p. 17). De Commissie Collectie Nederland oordeelt in dit rapport dat deze tekortkomingen (deels) samenhangen met het huidige beschermingssysteem (het register) en bepleit daarom de invoer van een nationaal uitvoervergunningensysteem.

77

Als de beschermingscriteria binnen die tien jaar veranderen, is dat het risico van de Staat.

78

De CDIU voert, als onderdeel van de Douane, haar huidige taken op het gebied van cultuuroederen uit in opdracht van het ministerie van OCW. Zie: belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/themaoverstijgend/brochures_en_publicaties/convenant-douane-onderwijs-cultuur-wetenschap [laatst geraadpleegd 16 januari 2022].

79

Zonder daarbij de eigenaren te noemen als dat om privacyredenen niet gewenst is.

80

De regeling betreft het binnenbrengen van cultuuroederen in de EU en is gebaseerd op verordening EU (2019/880). De verordening is al in werking, maar de verplichting om een invoervergunning of een importeursverklaring in te dienen, wordt van toepassing wanneer het gecentraliseerde systeem voor de opslag van gegevens tussen EU-autoriteiten operationeel wordt, of uiterlijk vanaf 28 juni 2025. Zie: eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0880 [laatst geraadpleegd 29 oktober 2021].

81

Zie: mondriaanfonds.nl/subsidie-aanvragen/regelingen/aankopen [laatst geraadpleegd 16 januari 2022] Voorheen heette deze regeling. Bijdrage Incidentele Aankopen.

82

De scheidslijn van 500.000 euro 'is geen formeel vastgelegde grens, maar wordt gehanteerd vanuit praktische en strategische overwegingen zodat de ministeriële inzet in verhouding blijft tot het belang van de aankoop en de hoogte van het aankoopbedrag'. Vriendelijke mededeling van het Mondriaan Fonds op 6 september 2021.

83

Zie voor de eisen die het Mondriaan Fonds stelt aan musea die een aankoopaanvraag indienen: mondriaanfonds.nl/subsidie-aanvragen/regelingen/aankopen [laatst geraadpleegd 16 december 2021].

84

Indien het museum namens een overheid verwerft of de collectie eigendom is van een overheid, kan de formele eigenaar in dit geval ook een overheid zijn.

85

Een eventueel aanbod van de Staat geldt drie maanden met een mogelijkheid tot verlenging in samenspraak met de eigenaar. Zie: artikel 4.10 van de Erfgoedwet.

86

Een uitzondering hierop vormen de cultuuroederen in de categorie 'kunst tussen 20 en 50 jaar oud ongeacht materiaalsoort' die de commissie adviseert toe te voegen aan het nieuwe nationaal uitvoervergunningensysteem. Omdat deze categorie niet voorkomt in het EU-uitvoervergunningensysteem is handhaving aan de buitengrenzen van de EU alleen passief mogelijk, op basis van terugvordering, en niet op basis van actieve controle.

87

Een motie over 'het wettelijk verankeren van de doelstellingen en budgetten van het nationaal museaal aankoopfonds' is naar aanleiding van het wetgevingsoverleg van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap op 16 december 2021 ('Incidentele suppletore begroting inzake verwerving kunstwerk' [Rembrandts *Vaandeldrager*]) door de Kamer aangenomen. Kamerstuk 35984-11.

88

In de praktijk is het Aankoopfonds van meet af aan aangewend voor 'aankopen in het kader van de uitvoering van de Wet Behoud Cultuurbezit enerzijds en voor museale aankopen ten behoeve van de Collectie Nederland anderzijds.' Zie: 'Aankoopfonds Collectie Nederland' (Mondriaan Stichting), in: *Staatscourant* 1999, nr. 192, p. 11.

89

De indemniteitsregeling is een garantieregeling waarbij de Nederlandse Staat een deel van het risico van een belangrijk bruikleen op zich neemt. Dit maakt het voor Nederlandse musea en collectiebeheerders makkelijker om kostbare voorwerpen te laten zien in een tijdelijke tentoonstelling.

90

Op peildatum 31 december 2020 was er 52.106.012,58 euro aanwezig in het Museaal Aankoopfonds, maar daar moest de subsidiëring van Scapino Ballet Rotterdam en Eurosonic Noorderslag nog uit worden betaald. Zie: erfgoedmonitor.nl/indicatoren/funding-nationaal-aankoopfonds [laatst geraadpleegd 1 november 2021].

91

De indenniteitsregeling is in 2019 geëvalueerd. Aan de hand van deze evaluatie zijn enkele aanpassingen doorgevoerd die per 1 januari 2020 in werking zijn getreden. Zie voor meer informatie: cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/indenniteit/kaders-indenniteitsregeling [laatst geraadpleegd 22 december 2021].

92

Kamerstuk 35570-VIII-217.

93

Investeringsagenda *Investeer in cultuur voor iedereen* (Raad voor Cultuur, 2021).

94

Zijn pleidooi voor structurele verhoging van het budget voor aankopen heeft het Mondriaan Fonds herhaald in zijn schriftelijke reactie op het tussenadvies van de Commissie Collectie Nederland d.d. 19 februari 2021 aan de commissie en de minister.

95

Verslag over het toezicht 2019-2020 (Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed 2021), p. 22.

96

Dit zijn de voorlopige cijfers van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed. Vriendelijke mededeling Inspectie, 25 augustus 2021.

97

Zie voor de Duitse erfgoedwetgeving: kulturgutschutz-deutschland.de/DE/AllesZumKulturgutschutz/Kulturgutschutzgesetz/neueKulturgutschutzgesetz_node.html; zie voor de wettekst van de *Kulturgutschutzgesetz*: gesetze-im-internet.de/kgsg [laatst geraadpleegd 28 oktober 2021]. Voor een omschrijving van de Duitse erfgoedwetgeving zie: 'Wet en regelgeving in de ons omringende landen', bijlage bij *Van terughoudend naar betrokken*, pp. 117-118.

98

Duitsland kent daarnaast vergunningen voor de tijdelijke en permanente uitvoer van nationaal beschermde cultuurgoederen, vastgelegd in paragraaf 22 en 23 van de *Kulturgutschutzgesetz*.

99

Deze gegevens zijn ontleend aan gesprekken en correspondentie met de Duitse instanties, in het bijzonder met dr. Melanie List, Stellvertretung, Beauftragten der Bundesregierung für Kultur und Medien (BKM), K53, Bonn. Voor een evaluatie van de implementatie en uitwerking van de *Kulturgutschutzgesetz* zie het onderzoek in opdracht van het nationale parlement: *Bericht zum Umfang des Verwaltungsaufwandes von Bund und Ländern – Zwei Jahre Kulturgutschutzgesetz*, Deutscher Bundestag, 19. Wahlperiode, Drucksache 19/7145 (16 januari 2019), online beschikbaar via: dserver.bundestag.de/btd/19/071/1907145.pdf [laatst geraadpleegd 28 oktober 2021].

100

In 2019 werden in Nederland 347 vergunningen verstrekt. Zie: *Verslag over het toezicht 2019-2020*, p. 23.

101

Kamerstuk 32820-332, p. 6.

102

Voor de Successiewet 1956 zie: wetten.overheid.nl/BWBR0002226/2020-01-01; voor de Geefwet zie: wetten.overheid.nl/BWBR0030915/2012-01-01#ArtikelI. Voor meer informatie en achtergrond bij de bestaande wetgeving zie: T. Barkhuysen en M. Claessens (met medewerking van P. Hecht en R. Priem; in opdracht van de Vereniging Rembrandt), *Zorgvuldige omgang met kunst in het publieke domein. Bouwstenen voor een toekomstbestendige regeling* (2014) en F.H.J.M. Grapperhaus en S.J.C. Hemels, *Mecenaat en fiscus. Fiscaal aantrekkelijk steunen van kunst & cultuur in heden en verleden* (Den Haag 2010).

103

wetten.overheid.nl/BWBR0002227/2020-01-01 en zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2020-48127.html [laatst geraadpleegd 16 januari 2022].

104

Deze giftenaftrek is voorgesteld in de Geefwet en neergelegd in artikel 6.39a Wet inkomstenbelasting 2001 en artikel 16 Wet op de vennootschapsbelasting 1969.

105

Zie bijvoorbeeld de recente interviews met Frank Aalderinks, Hoofd filantropie van ABN Amro Mees Pierson en Arent Fock, voorzitter van de Vereniging Rembrandt: 'Melinda en Bill kent de wereld wel, maar waar blijven de gulle Nederlandse gevers?' [interview met Frank Aalderinks door Wilco Dekker], *de Volkskrant* 14 mei 2021 en 'Er is in dit land geld genoeg voor kunst' [interview met Arent Fock door Elsie Jorritsma], *NRC Handelsblad* 14 juli 2021.

106

De successieregeling is een vrijwillige regeling; de erfgenamen beslissen over toepassing en aanvraag van de regeling; niet de erflater. Voor automatische toepassing van de successieregeling bij participatie is mogelijk een wetswijziging nodig.

107

Een belangrijk initiatief is het in december 2020 gelanceerde landelijke digitale platform 'Nalaten aan cultuur'. Vijftig prominente culturele instellingen en organisaties, waaronder het Concertgebouw en de Vereniging Rembrandt, hebben de krachten gebundeld om aandacht te vragen voor de bestaande mogelijkheden om na te laten aan cultuur. Het platform wordt beheerd door de stichting Nalaten aan cultuur (opgericht 6 juli 2021). Aan het platform is een landelijke campagneweek gekoppeld (de eerste week van november 2021). Zie: nalaten-aan-cultuur.nl [laatst geraadpleegd 29 oktober 2021].

108

Zie ook het interview met Frank Aalderinks in *de Volkskrant* van 14 mei 2021 waarin wordt opgeroepen tot een Nederlandse versie van de *Giving Pledge*, een Amerikaanse campagne waarin de allerrijksten publiekelijk toezeggen een aanzienlijk deel van hun vermogen aan goede doelen te schenken, tijdens hun leven of als nalatenschap.

109

Tussenadvies Commissie Collectie Nederland, p. 33.

110

Zie voor meer toelichting: museumvereniging.nl/lamo-leidraad-afstoten-museale-objecten [laatst geraadpleegd 1 oktober 2021].

111

Aansluitend op een in september-oktober 2021 gehouden enquête heeft de Museumvereniging in samenwerking met het Museumregister evaluatiepunten verzameld voor de LAMO. Een werkgroep gaat zich in de eerste helft van 2022 buigen over herziening van de LAMO. Zie: museumcontact.nl/artikelen/werkgroep-aan-de-slag-voor-herziening-lamo [laatst geraadpleegd 3 januari 2022].

112

Van terughoudend naar betrokken, p. 70.

113

Kamerstuk 32820-332, p. 5.

114

Zie voor meer informatie: politie.nl/onderwerpen/landelijke-deskundigheidsmakelaar.html [laatst geraadpleegd 27 november 2021].

115

Kamerstuk 32820-405. *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* (29 januari 2021). Voor het rapport zie: *Koloniale Collecties en de erkenning van onrecht* [Advies van de Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties], Raad voor Cultuur, 7 oktober 2020.

116

rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/01/29/kabinet-herstel-onrecht-door-teruggave-van-cultuurgoederen-aan-landen-van-herkomst [laatst geraadpleegd 1 oktober 2021].

Bijlagen

Adviesaanvraag

Datum **03 APR. 2020**
Betreft Commissie inzake bescherming roerend erfgoed

Geachte Raad,

Met mijn brief van 17 december 2019 (kamerstuk 32820-332) heb ik mijn beleidsreactie op het advies *Van terughoudend naar betrokken. Hoe cultuurgoederen en verzamelingen onder de Erfgoedwet adequaat te beschermen* van de onafhankelijke Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen (hierna: commissie-Pechtold) naar de Tweede Kamer gestuurd.

Ons erfgoed laat zien waar we vandaan komen, hoe we ons ontwikkelen en helpt ons het heden te duiden. Erfgoed verbindt en de betekenis ervan is blijvend in beweging. Hierdoor is wat tot ons erfgoed behoort onderhevig aan verandering. De Collectie Nederland is dan ook dynamisch en nooit af en wat we voor Nederland willen behouden en voor toekomstige generaties willen bewaren, dient met zijn tijd mee te gaan. Mijn uitgangspunt is het erfgoed in Nederland te beschermen en te voorkomen dat onmisbare en onvervangbare onderdelen naar het buitenland verdwijnen.

In mijn beleidsreactie op het rapport van de commissie-Pechtold kondigde ik verschillende concrete maatregelen aan om de bescherming van belangwekkend cultureel erfgoed te verbeteren. Een van de eerste benodigde stappen is om een duidelijke en overkoepelende visie op de samenstelling en de ontwikkeling van de Collectie Nederland te vormen. Zicht op de Collectie Nederland als geheel is nodig voor mijn visie op de beschermde cultuurgoederen in particulier bezit. Slechts met een beeld van het geheel, kan er geoordeeld worden over de samenstelling van het te beschermen particuliere deel.

Met het oog hierop wil ik u verzoeken om een commissie in te stellen. Ik wil deze commissie vragen over drie deelonderwerpen te adviseren.

Ten eerste wil ik haar vragen:

- Een duidelijke en overkoepelende visie te ontwikkelen op de dynamische Collectie Nederland. Hoe zou de Collectie Nederland een toonbeeld kunnen worden van het rijke culturele verleden en heden van ons land? Welke periodes of kunstuitingen krijgen in de huidige Collectie Nederland te weinig aandacht of zijn onderbelicht?
- Een aanbeveling te doen over hoe de visie op de dynamische collectie Nederland en het register actueel gehouden kunnen worden.

Tevens wil ik de commissie verzoeken om met behulp van deze visie:

- De invulling van het register van beschermde cultuurgoederen te beoordelen: wat zijn hierin hiaten, wat kan er van de lijst verdwijnen, en hoe kan de lijst actueel gehouden worden?
 - o Welke werken in het register passen niet (meer) in de dynamische visie op de Collectie Nederland? Of welke vergelijkbare cultuurgoederen zijn reeds in publiek bezit? Dit om te kunnen beoordelen welke werken uit het register kunnen worden afgevoerd.
 - o Een inventarisatie van de belangwekkende cultuurgoederen in Nederland in particulier bezit te maken met de visie op de dynamische Collectie Nederland en hetgeen reeds in publieke collecties aanwezig is, in het achterhoofd. Welke particuliere cultuurgoederen dienen beschermd te worden en dus opgenomen te worden in het register?

Ten slotte wil ik de commissie ook vragen om:

- Te bezien of de huidige open aanwijzingscriteria in de Erfgoedwet, te weten 'onmisbaar' en 'onvervangbaar' meer duiding behoeven, rekening houdend met de huidige tijdgeest en ontwikkelingen in de samenleving.
- Een aanbeveling voor een samenhang tussen de verwante commissies die zich bezig houden met het verwerven en vervreemden van cultuurgoederen (zoals Adviescommissie beoordeling aangeboden cultuurbezit uit nalatenschappen en de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid). Hoe kan de samenhang worden versterkt, ook in de wijze van beoordeling?

Graag vraag ik de Raad om bij het uitvoeren van deze opdrachten aandacht te schenken aan de balans tussen enerzijds het publieke belang van behoud van cultuurbezit voor Nederland en anderzijds het belang van de individuele particuliere eigenaar. Een goede betrokkenheid van en omgang met de particuliere eigenaren is in dit proces onontbeerlijk.

Ik vertrouw op de expertise van de Raad om een commissie samen te stellen met gezaghebbende personen vanuit onder andere de kunsthandel, de wetenschap, particuliere eigenaren en musea.

De omstandigheden en impact van COVID-19, zorgen voor een uitzonderlijke situatie. Graag wil ik u verzoeken om te pogen vóór de zomer 2020 een commissie te presenteren die hiermee aan de slag kan. Daarnaast wijs ik u op de op handen zijnde evaluatie van de Erfgoedwet, en ontvang ik de adviezen die hiermee samenhangen graag voor 1 februari 2021, zodat deze in de evaluatie meegenomen kunnen worden.

Ik wil u bij voorbaat danken voor uw inzet en expertise.

Met vriendelijke groet,

de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Ingrid van Engelshoven

Enquête Collectie Nederland

Opzet

De enquête is generiek opgezet en waar mogelijk via overkoepelende (branche)organisaties verspreid. Er zijn twee enquêtes samengesteld: een voor publiek bezit en een voor particulier bezit. Van de particuliere verzamelaars zijn vooral de georganiseerde particuliere verzamelaars benaderd, zoals de bedrijfscollecties en de particuliere musea. Daarnaast is een selectie van kunstenaars en beheerders van kunstenaarscollecties en -nalatenschappen benaderd. Deelnemers hebben per e-mail een uitnodiging ontvangen en konden via een webbased programma de enquête online invullen. De enquête bestond uit 31 vragen, verdeeld over vier 'hoofdstukken', over de kerncollectie, deelcollectie(s), topstukken en beleid of strategie.

Gesprekspartners bij de ontwikkeling van de enquête waren onder anderen vertegenwoordigers van FMHaaglanden, de Museumvereniging, het Museumregister Nederland, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

De enquête is opgesteld en uitgezet in samenwerking met Art Traces, kunst en culturele projecten. Miriam Windhausen heeft de commissie bijgestaan met het samenstellen van een selectie kunstenaars en kunstenaarsnalatenschappen en aanvullende informatie verschaft over kunstenaarscollecties.

Verspreiding

Via de Museumvereniging is de enquête verspreid onder 420 Nederlandse musea. Via drie cultuurnetwerken van de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en via Hermes, een stichting voor cultuurambtenaren, zijn 194 gemeenten benaderd. De provincies hebben de enquête ontvangen via het Interprovinciaal Overleg (IPO); de 21 waterschappen via de Unie van Waterschappen. Verder zijn onder meer het Rijksvastgoedbedrijf, FMHaaglanden en diverse ministeries aangeschreven.

Via de Vereniging Bedrijfscollecties Nederland (VBCN) hebben 45 bedrijfscollecties de enquête ontvangen. Beheerders en eigenaren van mobiel erfgoed zijn benaderd via de overkoepelende Stichting Mobiele Collectie Nederland (MCN), die de enquête verder zeer breed verspreid heeft via de vier federaties die zij vertegenwoordigt. De enquête is ook verspreid via de Vereniging Bedrijf & Historie (VBH).

Een representatieve selectie van 106 Nederlandse kunstenaars en 26 beheerders of eigenaren van kunstenaarsnalatenschappen is persoonlijk benaderd voor deelname.

De vijf stichtingen waarin familiecollecties van het Koninklijk Huis zijn ondergebracht (Stichting Archief van het Huis Oranje-Nassau, Stichting Kroongoederen van het Huis Oranje-Nassau, Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau, Stichting Officiële Geschenken van het Huis Oranje-Nassau en de Stichting Koninklijke Geschenken) zijn benaderd voor deelname via de Koninklijke Verzamelingen.

Responsgraad

De responsgraad per deelnemende groep collecties wisselt sterk. Daarnaast geldt dat de enquête door sommige brancheorganisaties veel breder verspreid is dan door andere organisaties, wat een gewogen interpretatie van de antwoorden compliceert.

De enquête naar publiek bezit is in totaal door 281 respondenten (gedeeltelijk) ingevuld; de enquête naar particulier bezit door in totaal 221 respondenten.

Van de 420 uitgenodigde musea, hebben 130 instellingen de enquête (gedeeltelijk) ingevuld, dat komt neer op een responsgraad van grofweg 31 procent.

Twee provincies hebben gereageerd (17%); tien waterschappen hebben deelgenomen (48%) en 62 gemeenten hebben de enquête (gedeeltelijk) ingevuld (38%).

Voor de bedrijfscollecties en collecties en nalatenschappen van kunstenaars geldt dat het beeld diffuus is: de particuliere deelnemers hebben niet altijd duidelijk aangegeven tot welke groep zij behoren en de enquête is vaak zeer summier ingevuld.

Grofweg een derde van de aangeschreven leden van zowel de Vereniging Bedrijfscollecties Nederland (VBCN) als van de Vereniging Bedrijf & Historie (VBH) heeft aan de enquête deelgenomen. Onder de aangeschreven beheerders en/of eigenaren van kunstenaarscollecties en -nalatenschappen lag de responsgraad op 37 procent. Van de 105 geselecteerde kunstenaars hebben er 27 de enquête (gedeeltelijk) ingevuld, dat komt neer op een responsgraad van circa 25 procent.

EU-drempelwaarden

Categorieën van cultuurgoederen waarvoor een uitvoervergunning voor uitvoer buiten de EU moet worden aangevraagd.

Overeenkomstig bijlage 1 bij Verordening [EG] nr. 116/2009 betreffende de uitvoer van cultuurgoederen.

Categorie	Omschrijving	Waardedrempel (in euro's)	Douanecode
1	Oudheidkundige voorwerpen, ouder dan 100 jaar, afkomstig van: – Opgravingen en vondsten, op land en in zee; – Oudheidkundige locaties; – Oudheidkundige collecties.	geen	9705 00 00 9706 00 00
2	Delen die integrerend deel hebben uitgemaakt van artistieke, historische of religieuze monumenten die niet in hun geheel bewaard zijn gebleven, ouder dan 100 jaar.	geen	9705 00 00 9706 00 00
3	Afbeeldingen en schilderijen die niet tot categorie 4 of 5 behoren en geheel met de hand zijn vervaardigd, ongeacht op welke ondergrond en van welke materialen. ^[1]	150.000	9701
4 ^[*]	Aquarellen, gouaches en pasteltekeningen die geheel met de hand zijn vervaardigd, ongeacht op welke ondergrond. ^[1]	30.000	9701
5	Mozaïeken, ongeacht van welke materialen, die geheel met de hand zijn vervaardigd en niet tot categorie 1 of 2 behoren, en tekeningen ^[**] die geheel met de hand zijn vervaardigd, ongeacht op welke ondergrond en van welke materialen. ^[1]	15.000	6914 9701
6	Oorspronkelijke gravures, prenten, zeefdrukken en lithografieën en hun respectieve matrijzen, alsmede de originele affiches. ^[1]	15.000	Hoofdstuk 49 9702 00 00 8442 50 99
7	Oorspronkelijke beelden of oorspronkelijk beeldhouwwerk, alsmede kopieën die zijn verkregen volgens hetzelfde procédé als de oorspronkelijke stukken ^[1] , en die niet tot categorie 1 behoren.	50.000	9703 00 00
8	Fotoafdrukken, films en negatieven daarvan. ^[1]	15.000	3704, 3705, 3706 4911 91 80
9	Wiegendrukken en manuscripten ^[***] , met inbegrip van geografische kaarten en partituren, afzonderlijk of in verzamelingen. ^[1]	geen	9702 00 00 9706 00 00 4901 10 00 4901 99 00 4904 00 00 4905 91 00 4905 99 00 4906 00 00

- Ouder dan 50 jaar en niet meer in het bezit van de maker.
- Als omschreven in het arrest van het Hof van Justitie in zaak 252/84, namelijk “Voorwerpen voor verzamelingen in de zin van post 9705 van het gemeenschappelijk douanetarief zijn voorwerpen die geschikt zijn om in een verzameling te worden opgenomen, dat wil zeggen voorwerpen die relatief zeldzaam zijn, normalerwijs niet overeenkomstig hun oorspronkelijke bestemming worden gebruikt, voorwerp zijn van speciale handelsbranches buiten de gewone handel in soortgelijke gebruiksvoorwerpen, en een hoge waarde hebben”.

Opmerkingen Erfgoedinspectie:

- * Als bij een aquarel, gouache of pasteltekening de ondertekening te zien is, wordt het object beschouwd als een tekening (categorie 5).
- ** Onder tekeningen wordt hier niet begrepen gekleurde tekeningen als genoemd in categorie 4 (gouaches, pastels, aquarellen).
- *** Onder wiegendrukken wordt verstaan gedrukte boeken van vóór 1501, zogenaamde incunabelen. Onder manuscripten (handschriften) wordt ook verstaan gedrukte boeken met handgeschreven aantekeningen ouder dan 50 jaar.

Categorie	Omschrijving	Waardedrempel (in euro's)	Douanecode
10	Boeken, ouder dan 100 jaar, afzonderlijk of in verzamelingen.	50.000	9705 00 00 9706 00 00
11	Gedrukte geografische kaarten, ouder dan 200 jaar.	15.000	9706 00 00
12	Archieven en onderdelen daarvan, ongeacht de aard en het materiaal, ouder dan 50 jaar.	geen	3704, 3705, 3706 4901, 4906 9705 00 00 9706 00 00
13	a. Verzamelingen ^[2] en exemplaren voor verzamelingen van fauna, flora, mineralen en anatomische delen.	50.000	9705 00 00
	b. Verzamelingen ^[2] van historisch, paleontologisch, etnografisch of numismatisch belang.		9705 00 00
14	Vervoermiddelen, ouder dan 75 jaar.	50.000	9705 00 00 Hoofdstukken 86 t/m 89
15	Andere antiquiteiten die niet tot de categorieën A1 t/m A14 behoren:	50.000	Hoofdstuk 95 7013 7114 Hoofdstuk 94 Hoofdstuk 90
	a. Tussen 50 en 100 jaar oud: – speelgoed, spellen – glaswerk – edelsmidwerk – meubelen en meubelstukken – optische instrumenten en instrumenten voor de fotografie of de cinematografie – muziekinstrumenten – uurwerken – houtwaren – aardewerk – tapisserieën – tapijten – behangselpapier – wapens		Hoofdstuk 92 Hoofdstuk 91 Hoofdstuk 44 Hoofdstuk 69 5805 00 00 Hoofdstuk 57 4814 Hoofdstuk 93
	b. Meer dan 100 jaar oud.		9706 00 00

Bron: *Invoer en uitvoer van Cultuurgoederen*, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (november 2016).

Op de website van de Erfgoedinspectie wordt nadere informatie gegeven over de interpretatie van een aantal categorieën cultuurgoederen.

inspectie-oe.nl

Literatuur en bronnen

Literatuur

B. Ankersmit, B. Laan en A. Ott, *Theoretisch kader interieuresembles* (2018).

T. Barkhuysen en M. Claessens (met medewerking van P. Hecht en R. Priem; in opdracht van de Vereniging Rembrandt), *Zorgvuldige omgang met kunst in het publieke domein. Bouwstenen voor een toekomstbestendige regeling* (2014).

E. Bergvelt, 'De kunstverzamelingen en het museum van koning Willem II', in: S. Paarlberg & H. Slechte (red.), *Willem II. De koning en de kunst* (Zwolle/Dordrecht/Luxemburg 2014), pp. 82-109, 317-319.

E. Bergvelt, 'Kunst, musea en Oranje. Een geschiedenis van wankelmoedige relaties', in: *De Negentiende Eeuw* 23 (1999), pp. 56-75.

J. Bikker, *Marten en Oopjen: twee monumentale portretten van Rembrandt* (Amsterdam 2016).

Boekman. Wie bepaalt wat erfgoed is? (Themanummer Boekmanstichting) 124 (2020).

E. Campfens, 'Whose Cultural Objects? Introducing Heritage Title for Cross-Border Cultural Property Claims', in: *Netherlands International Law Review*, 67 (2020), pp. 257-295.

F.H.J.M. Grapperhaus en S.J.C. Hemels, *Mecenaat en fiscus. Fiscaal aantrekkelijk steunen van kunst & cultuur in heden en verleden* (Den Haag 2010).

F. Grijzenhout (red.), *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip* (Amsterdam 2007).

S. Hall, 'Cultural Identity and Diaspora', in: J. Rutherford (red.), *Identity: Community, Culture, Difference* (1990), pp. 222-237.

S. Hall, 'Whose heritage? Un-settling "The heritage", re-imagining the post nation', in: J. Littler en R. Naidoo (red.), *The Politics of Heritage: The Legacies of 'race'* (Londen, New York 2005), pp. 3-13.

R. Harrison, *Heritage. Critical approaches* (Londen 2013).

P. Hecht, *De Collectie Nederland is niet af* (Den Haag 2018).

R. Hermans, W. Hupperetz e.a. (red.), *Voor de eeuwigheid? Over collectiebeleid in Nederland* (Rotterdam 2008).

P. ter Keurs, *Rijksmuseum van Oudheden Leiden: een geschiedenis van 200 jaar* (Zwolle 2018).

J. Leerssen, 'Nationale identiteit als perpetuum mobile: identiteitsbesef in permanente wording', in: *Sociaal Cultureel rapport 2019 – Denkend aan Nederland* (Den Haag 2019).

T. Luger, 'Gedeeld erfgoed, gedeelde waarden?', in: R. Lelijveld, N. Rijns-Kleikamp en W. Modest (red.), *Herzamelen en herbestemmen. Waarden van collectie, ontzamelethiek en een palet aan belangen* (2020), pp. 15-24.

J.H. Merryman, 'Two Ways of Thinking About Cultural Property', in: *The American Journal of International Law*, 80 (4) (1986), pp. 831-853.

Mondriaan Stichting, 'Aankoopfonds Collectie Nederland', in: *Staatscourant*, nr. 192 (1999), p. 11.

P.S. Sjouke, 'Wet tot behoud van cultuurbezit', in: P.H. Jordens en L.N. Schuurman, *Nederlandse Wetgeving* (2002).

B. Soetenhorst en J. Wester, *De kraak van het Slotervaartziekenhuis en de avonturen van Aysel Erbudak* (Haarlem 2015).

R. Steenbergen, *Iets wat zo veel kost, is alles waard. Verzamelaars van moderne kunst in Nederland* (Amsterdam 2002).

I.L. Stengs, "'Anticiperend erfgoed": Erfgoedpolitiek en het geheugen van de toekomst', in: *Boekman. Wie bepaalt wat erfgoed is?* (Themanummer Boekmanstichting) 124 (2020), pp. 12-17.

Rapporten en nota's

Advies Actualisering WBC-lijst, wet tot behoud van cultuurbezit (Raad voor Cultuur 2001).

Advies Erfgoedwet (Raad voor Cultuur 2014).

Behandeling van aanvragen voor uitvoervergunningen voor cultuuroederen (Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed 2019).

Bericht zum Umfang des Verwaltungsaufwandes von Bund und Ländern – Zwei Jahre Kulturgutschutzgesetz, Deutscher Bundestag, 19. Wahlperiode, Drucksache 19/7145 (16 januari 2019).

Cultuur in Caribisch Nederland. Een handreiking (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2017).

De Collectiebalans. Een onderzoek naar het wel en wee van museumcollecties in Nederland (Instituut Collectie Nederland 2008).

Deltaplan voor het cultuurbehoud. Onderdeel: Plan van aanpak achterstanden musea, archieven, monumentenzorg, archeologie (Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur 1990).

Das neue Kulturgutschutzgesetz. Handreichung für die Praxis (Die Beauftragte der Bundesregierung für Kultur und Medien 2017).

Een wapen in vredetijd (Nederlandse Unesco Commissie 2020).

Identificatie met Nederland (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid 2007).

Investeer in cultuur voor iedereen (Raad voor Cultuur 2021).

Invoer en uitvoer van cultuuroederen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen 2016).

Kiezen voor kwaliteit. Beleidsnota over de toegankelijkheid en het behoud van het museale erfgoed (Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur 1990).

Koloniale collecties en erkenning van onrecht. Advies over de omgang met koloniale collecties (Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties, Raad voor Cultuur 2020).

LAMO 2016 (Museumvereniging 2016).

Museumcijfers 2019, Museumcijfers 2020 (Stichting Museana, Stichting Museumkaart, Museumvereniging).

Museumnorm 2020 (Stichting Landelijk Netwerk van Museumconsulenten, Museumvereniging).

Omgang met collectie bij dreigend faillissement (Ethische Codecommissie voor Musea 2020).

Op de museale weegschaal. Collectiewaardering in 6 stappen (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2013).

Streven naar rechtvaardigheid. Evaluatie beleid restitutie naziroofkunst (Adviescommissie restitutie cultuurgoederen Tweede Wereldoorlog, Raad voor Cultuur 2020).

Tussenadvies Commissie Collectie Nederland (Commissie Collectie Nederland, Raad voor Cultuur 8 februari 2021).

Van terughoudend naar betrokken. Hoe cultuurgoederen en verzamelingen onder de Erfgoedwet adequaat te beschermen (Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen, Raad voor Cultuur 2019).

Verslag over het toezicht 2019-2020 (Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed 2021).

Kamerstukken

35984-11 *Incidentele suppletoire begroting inzake vererving kunstwerk* (16 december 2021): motie over 'het wettelijk verankeren van de doelstellingen en budgetten van het nationaal museaal aankoopfonds'.

35570 VIII-217 *Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2021* (18 mei 2021).

2020D19744 *Adviesaanvraag Raad voor Cultuur Commissie inzake bescherming roerend erfgoed* (3 april 2020).

32820-332 *Beleidsreactie op het rapport van de Adviescommissie Bescherming Cultuurgoederen* (17 december 2019).

34109 nr. 3 *Memorie van Toelichting. Bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed (Erfgoedwet)* (15 december 2014).

31255 *Uitvoeringswet Unesco-verdrag 1970 inzake onrechtmatige invoer, uitvoer en eigendomsverdracht van cultuurgoederen.*

Websites

artscouncil.org.uk
belastingdienst.nl
cbs.nl
codex.vlaanderen.be
collectienederland.nl
cultureelerfgoed.nl
data.collectienederland.nl/vc/wbc-2
erfgoedmonitor.cultureelerfgoed.nl
eur-lex.europa.eu
inspectie-oe.nl
kbfus.org
kulturgutschutz-deutschland.de
legifrance.gouv.fr
mobiel-erfgoed.nl
mondriaanfonds.nl
museumregisternederland.nl
museumvereniging.nl
nalaten-aan-cultuur.nl
nhnieuws.nl
nos.nl
patrimoineculturel.cfwb.be
rijksoverheid.nl
toonbeelden.com
unesco.org
vbcn.nl
vlaanderen.be
wetten.overheid.nl
(o.a. Wet tot behoud van cultuurbezit, Erfgoedwet, VWEU, Successiewet 1956, Geefwet)
zoek.officielebekendmakingen.nl

Overig

De Balie en Boekmanstichting, 'Collectie Nederland: Wat is Nederlands Erfgoed' en 'Collectie Nederland: Toekomstig Erfgoed', de Balie TV op respectievelijk 4 maart 2020 en 2 juli 2020.

W. Dekker, 'Melinda en Bill kent de wereld wel, maar waar blijven de gulle Nederlandse gevers?' [interview met Frank Aalderinks], in: *de Volkskrant* (14 mei 2021).

E. Jorritsma, 'Er is in dit land geld genoeg voor kunst' [interview met Arent Fock], in: *NRC Handelsblad* (14 juli 2021).

Gesprekspartners

Adviestraject Commissie Collectie Nederland september 2020 - februari 2022

Ger Abbring
Clusterhoofd
Vergunningverlening
CDIU Douane

Hester Alberdingk Thijm
Directeur AkzoNobel
Art Foundation

Rose Mary Allen
Buitengewoon hoogleraar
Cultuur, Gemeenschap en
Geschiedenis Universiteit
van Curaçao

Irene Asscher-Vonk
Voorzitter Museumvereniging

Christine Axer
Abteilungsleiterin Freie und
Hansestadt Hamburg,
Behörde für Kultur und
Medien – Amt Staatsarchiv

Justus Becker
Coördinerend adviseur
Vaktechniek Cultuur Douane

Rien Beenen
Waarnemend teamleider
Centrale Dienst
In- en Uitvoer

Fusien Bijl de Vroe
Directeur Vereniging
Rembrandt

Jan Bijmans
Programmamanager
Belastingdienst Zeer
Vermogende Personen

Niels de Boer
Directielid Kunsthandel
P. de Boer

Jeroen Bol
Voorzitter Stichting Mobiele
Collectie Nederland

Margyene Booi
Bouwvergunningverlener
Openbaar Lichaam Bonaire

Ruud Boudewijn
Handhavingsregisseur
Cultuur Douane

Sanne ten Brink
Hoofdcurator ING Collectie
Nederland en manager
kunstbeleid ING Groep

Ricardo Burgzorg
Cultureel ondernemer,
bureau über blick

Laura van Breen
Hoofd Kunstcollecties
Rijksdienst voor het Cultureel
Erfgoed (tot juli 2021)

Heleen Buijs
Voorzitter Toetsingscommissie
Beschermdwaardigheid van
museale objecten

Joop van Caldenborgh
Eigenaar en oprichter
Museum Voorlinden

Machteld Claessens
Senior advocaat Stibbe

Anne Clement van Vugt
Voorzitter Vereniging
Bedrijfscollecties Nederland

Steven Coene
Hoofd collecties en presentatie
Koninklijke Verzamelingen

Baukje Coenen
Specialist oude meesters
Sotheby's Nederland

Geert Corstens
Voorzitter Adviescommissie
beoordeling aangeboden
cultuurbezit uit
nalatenschappen

Hans Dautzenberg
Directiesecretaris Naturalis
Biodiversity Center

Rob Defares
Kunstverzamelaar
en oprichter Hartwig Art
Production | Collection Fund

Taco Dibbits
Hoofddirecteur Rijksmuseum

Maite van Dijk
Artistiek directeur Museum
MORE

Nina Duggen
Senior inspecteur Inspectie
Overheidsinformatie
en Erfgoed

Rudi Ekkart
Voorzitter Ad hoc Commissie
Onvervangbaar en
Onmisbaar, lid commissie
'succesieregeling'

Mitchell Esajas
Medeoprichter New Urban
Collective en The Black
Archives

Kathleen Ferrier
Voorzitter Nederlandse
Unesco Commissie

Hans Feys
Adviseur Cultuurgoederen
Departement Cultuur, Jeugd
en Media Vlaamse overheid

Arent Fock
Voorzitter Vereniging
Rembrandt

Alida Francis
Regeringscommissaris
Openbaar Lichaam
St. Eustatius

Emilie Gordenker
Directeur Van Gogh Museum

Marja van Heese
Senior inspecteur Inspectie
Overheidsinformatie en
Erfgoed

Claudia Hörster
Directeur Koninklijke
Verzamelingen

Carol Jack-Roosberg
Hoofd Sociaal Domein
Openbaar Lichaam
St. Eustatius

Koert Kerkhoff
Beleidsadviseur departement
Cultuur, ministerie van
Educatie, Cultuur, Jeugd
en Sport Sint Maarten

Susan Lammers
Algemeen directeur
Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed

Charl Landvreugd
Hoofd Onderzoek en
Curatorial Practice Stedelijk
Museum Amsterdam

Imara Limon
Conservator Amsterdam
Museum

Eelco van der Lingen
Directeur Mondriaan Fonds

Melanie List
Referentin Die Beauftragte
der Bundesregierung für
Kultur und Medien

Olav Loeber
Adviseur Federatie Varend
Erfgoed Nederland

Iris Looman
Strategisch adviseur Roerend
erfgoed en Rijkscollectie
Rijksdienst voor het Cultureel
Erfgoed

Ger Luijten
Directeur Fondation Custodia

Eyk en Rose-Marie de Mol
van Otterloo
Kunstverzamelaars

Mirjam Moll
(in dierbare herinnering)
Directeur Museumvereniging

Martijn van Nieuwenhuyzen
Directeur De Pont

Patrick Nurse
Adviseur Handhavingsbeleid
Douane

Antoon Ott
Directeur en oprichter Artilaw

Alexander Pechtold
Voorzitter Adviescommissie
Bescherming Cultuurgooederen

Elsa Peterson
Beleidsmedewerker Cultuur
Openbaar Lichaam Saba

Wim Pijbes
Directeur Stichting
Droom en Daad

Jennifer Pocornie-Martis
Adviseur Cultuur en Jeugd
Openbaar Lichaam Bonaire

Rob Polak
Voorzitter Ethische Code
Commissie voor musea

Wiet Pot
Kunstverzamelaar

Emma van Proosdij
Hoofd artistiek bedrijf
Museum Beelden aan Zee

Nasha Radjouki
Programmamanager afdeling
Cultuur Openbaar Lichaam
St. Eustatius

Clara Reyes
Hoofd departement Cultuur,
ministerie van Educatie,
Cultuur, Jeugd en Sport
Sint Maarten

Timo de Rijk
Directeur Design Museum
Den Bosch

Marielies Schelhaas
Secretaris-generaal
Nederlandse Unesco
Commissie

Nico Schouten
Senior inspecteur Inspectie
Overheidsinformatie
en Erfgoed

Barbara Siregar
Directeur Inspectie
Overheidsinformatie
en Erfgoed

Jan Six
Directeur Jan Six Fine Art

Joost Smeets
Belastingadviseur

Valika Smeulders
Hoofd geschiedenis
Rijksmuseum

Koosje Spitz
Adviseur erfgoed Nederlandse
Unesco Commissie

Anastasia Tennant
Senior Policy Adviser,
Museums & Cultural
Property The Arts Council

Jan Teeuwisse
Directeur Museum
Beelden aan Zee

Marian Thedinga
Vaktechnisch coach
Centrale Dienst
In- en Uitvoer

Maurice van Valen
Kunstverzamelaar en
oprichter April in Paris
Fine Arts

Dominique Velda
Directeur Melfund Group

Arno Verkade
Directeur Christie's
Nederland en Duitsland

Albertine Verlinde
Chairman Sotheby's
Nederland

Martha Visser
Advocaat Bergh Stoop
& Sanders

Inge van der Vlies
Emeritus hoogleraar
Staats- en bestuursrecht,
kunst en recht Universiteit
van Amsterdam, voormalig
voorzitter Wbc-commissie

John Fentener van Vlissingen
Kunstverzamelaar

Kees Wielemaker
Secretaris Stichting Mobiele
Collectie Nederland

Frances Wilson
Manager, Export Licensing,
Museums & Cultural
Property The Arts Council

Miriam Windhausen
Adviseur
kunstenaarsnatenschappen

Sietske van Zanten
Directeur Lisser Art Museum
(LAM)

*Speciale dank gaat uit
naar Arent Fock (voorzitter
Vereniging Rembrandt) en
Joost Smeets (belasting-
adviseur). Zij namen deel
aan een werkgroep binnen de
commissie rond het thema
'particuliere betrokkenheid'.*

Commissieleden

Commissie Collectie Nederland

Sybrand van Haersma Buma
Voorzitter
Burgemeester van Leeuwarden

Brigitte Bloksma
Vicevoorzitter
Directeur-bestuurder
Buitenplaats Kasteel Wijlre,
lid Raad voor Cultuur

Robert Aronson
Eigenaar Aronson Antiquairs

Vanessa van Baasbank
Bedrijfsjurist en directie-secretaris
Stedelijk Museum Amsterdam
(tot 1 januari 2022)

Meta Knol
Directeur Leiden European City of Science

Wayne Modest
Inhoudelijk directeur Nationaal Museum
van Wereldculturen en Wereldmuseum,
bijzonder hoogleraar Material Culture and
Critical Heritage Studies Vrije Universiteit

Axel Rüger
Secretary en CEO Royal Academy of Arts,
Londen

Chris Stolwijk
Algemeen directeur RKD – Nederlands
Instituut voor Kunstgeschiedenis

Kitty Zijlmans
Emeritus hoogleraar Kunstgeschiedenis
Nieuwste Tijd/World Art Studies
Universiteit Leiden

Geert-Jan Janse
Philippine Jenster
Mirjam van der Linden
Secretarissen

De Raad voor Cultuur is het wettelijke adviesorgaan van de regering en het parlement op het terrein van kunst, cultuur en media. De raad is onafhankelijk en adviseert, gevraagd en ongevraagd, over actuele beleidskwesties en subsidieaanvragen.

‘Onvervangbaar & Onmisbaar. Naar een dynamisch beschermingsmodel voor de Collectie Nederland’ is een uitgave van de Raad voor Cultuur.

Commissie Collectie Nederland

Sybrand van Haersma Buma (voorzitter)

Brigitte Bloksma (vicevoorzitter)

Robert Aronson

Vanessa van Baasbank

Meta Knol

Wayne Modest

Axel Rüger

Chris Stolwijk

Kitty Zijlmans

Geert-Jan Janse (secretaris)

Philippine Jenster (secretaris)

Mirjam van der Linden (secretaris)

Leden Raad voor Cultuur

Kristel Baele (voorzitter)

Stef Avezaat

Brigitte Bloksma

Lennart Booij

Erwin van Lambaart

John Olivieira

Ellen Schindler

Thomas Steffens

Jakob van der Waarden (directeur)

**RAAD
VOOR
CULTUUR**

Raad voor Cultuur

Prins Willem Alexanderhof 20, 2595 BE Den Haag

070 – 3106686, info@cultuur.nl, www.raadvoorcultuur.nl

Het is toegestaan (delen van) de inhoud van deze publicatie te citeren of te verspreiden, mits daarbij de Raad voor Cultuur en deze publicatie als bronnen worden vermeld.

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.
Den Haag, februari 2022

